

Madet.

Samî Güner

No. 17

SANAYİ, REKLAM, STÜDYO
AKTÜALİTE RENKLİ ve SİYAH
BEYAZ FİLM ve FOTOĞRAF
Abdülhakhamit Cad. Elmas Apt. 15/5 TAKSİM - İSTANBUL

مزهنگ صیبا

~~52 Adet.~~

محرر محرم

~~13x18 S. Beyaz~~

صیبا سنی

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No ZE.1088

ملیک انان بوزارم

تقدیم البیوم لقت

اسم فدراس

ارباب محترم ولسان افندي
معلم ضياء الدين
صفتا

FARŞA - TÜRKÇE LÜGAT

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No ZE.1088

FARŞA-TÜRKÇE LÛGAT

GENCİNEİ GÜFTAR

FERHENGİ ZİYA

Yazan:
ZİYA ŞUKÛN

T.C. MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
Kütüphanesi Arşivi
No ZE.1088

İSTANBUL 1944 — MAARİF MATBAASI

FAKKA-TURKCE LUGAT

CENCINEI GUTLAR

FERHENGİ NİVA

AYVA SOKAKI

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No ZE.1088

کتابخانه
کتابخانه

فرهنگ ضیا

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No ZE.1088

Garb milletlerinin şark milletlerini, dil ve gelenek bakımından büyük emekle incelemelerine ve bunların sonuçlarını ihtimamla yaymalarına imrenerek bakmamak güçtür. Metin olarak ve sözlük olarak, bu yolda yapılmış neşriyat, başbaşa bir büyük kütüphane teşkil eder. Medeniyet münasebeti bakımından, Şark ile alâkamız olduğu halde, bu noktayı henüz arzu ettiğimiz şekilde ele alıp verimli neticelerine ermiş sayılamayız. Bizde, Şarkı ve bilhassa İslâm Şarkını ve onun dillerini çok iyi bilenler vardır. Fakat garplı yöntemlerle çalışmaya alışmamış olmaları, onların bu bilgilerini, kapalı kutu içersinde saklar gibi başkalarının istifadesinden uzak tutmuştur.

Bütün ömrünü öğretime ve Şark bilimine vermiş olan sayın meslekdaşımız Ziya Şükûn, Fars dili için bu türlü emekleri bütün hayatı boyunca sürdürmeye muvaffak olmuştur. Eseri, Farsça öğrenecekler için çok değerli bir müracaat yeri olacaktır. Türk harfleriyle ve inkılâpçı zihniyetimizle komşumuz ve kardeşimiz İranlıları, medeniyetlerinde tanıma imkânını verecek bu ilk eseri, zevkle kütüphanemize veriyorum.

29 - mayıs - 1944

Maarif Vekili
Hasan - Âli YÜCEL

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No ZE.1088

ÖN SÖZ

32 sene önce Üniversiteden başlayarak Galatasaray ve Darüşşafaka'da bugünkü tâbir ile Farsça öğretmenliği ettim. Bu tatlı dilden o kadar zevk aldım ki, bende Farsçadan Türkçeye bir lûgat yazmak isteği belirdi. Fakat eserimi meydana getirmek için birçok güçlüklerle karşılaştım. Başlangıçta me hazlarım tamam değildi. Uzak memleketlerden tedarik etmek için zorluklara uğradım. Senelerden beri aradığım ve ancak son zamanlarda ele geçirerek istifade etmekte olduğum (Ferhengi Reşîdî) ile (Baharı Acem) i 1937 de Paris'e seyahatim sırasında İran'ın yüksek ediplerinden (Mirzâ Muhammet hanı Kazvini) nin kütüphanelerinde görmüştüm. Halbuki bir müellifin müracaat edeceği kitaplar göz önünde olmadıkça vaziyeti bir kat daha güçleşir. Vaktiyle açılmasıyla kapanması bir olan kitabevlerindeki memurlar, eserime epeyce yardım etmişlerse de günlerce tetkiki icabeden metinleri çalışma odamda tophıyamadığım gibi iğreti olarak alma kolaylığına da kavuşamadığımdan yıllarca kütüphane kütüphane dolaştım. Lûgatleri inceledim.

İstanbulda mevcut lûgatler iki kısımdır. Bir kısmı Farsçadan Farsçaya, bir kısmı Farsçadan Türkçeye.

Bunların başlıcaları şunlardır :

Farsçadan Farsçaya lûgatler

Müellif	Kitabın adı	Tarih
Şemsi Fehrî	Mi'yari Cemalî	754
İbrahim Kıvamı Fârûkî	Şerefname	782
Muhammedi Dehlevî	Edatülfudela	812
Mahmut	Ferhengi Mahmudî	916
İbrahim	Ferhengi İbrahîmî	1008
Muhammet Kasım (Sürûri)	Mecmeulfürs	1005
Mîr Cemalüttin Hüseyin İncuyi		
Şirazi	Ferhengi Cehangîrî	1017
Muhammet Hüseyin ibni Halefi		
Tebriî	Bürhanı Kâtî	1062
Abdürreşidi Hüseyinî	Ferhengi Reşîdî	1094
	Şemsüllüga	1219

Müellif	Kitabın adı	Tarih
Haydarşâh	Heftkulzüm	1230
Muhammet Gıyasüddîn	Gıyasüllüga	1242
Muhammet Kerim	Bürhanı Camî	1260
Hidayet	Ferhengi Nâsirî	1286
Seyyit Muhammet Alî	Ferhengi Nizam	1346

Farsçadan Farsçaya İstilahlar

Vâreste	Mustalahatı Şuarâ	1152
Bahâr	Bahârî Acem	1180
Muhammet Cilerûdî	Camiuttemsil	1051
Alî Ârzû	Siracı Hidayet	1147
Huseyn Şah	Hâzinetülemsal	

Farsçadan Türkçeye Lügatler

Lutfullahı Halîmî	Bahrülgarâip	
»	Sihahulfürs	872
	Uknûmi Acem	
Hasan İbni Hüseyin	Şamîüllüga	Fatih zamanında
Şeyh Mahmut	Miftahullüga	897
Rüstem	Vesiletülmekast	903
Nimetullah	Nimetullah	947
Mustafa	Camiulfürs	Kanunî devrinde
Muhammet	Deşîşe	988
Abdülkâdir	Şehname lügati	1067
Hasan	Ferhengi Şuuri	1093
Muhteşem	Muzhirülüşkâl	1111
Ahmet	Akselereb	1117
Asım	Tıbyâni Nâfi	1212
İzzet Paşa	Kamûsu Fârisi	1330

Yalnız İstilahlar

Mîrek Muhammet	Nevâdirülemsâl	1040
Riyazî Muhammet	Düstürülamel	1016
Hüsâmi	Tuhfetülemsâl	1082
İbrahim Halis	Mecmeulemsâl	1143

“Lütfullahı Halîmî”

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No 7E 1088

Lütfullahı Halîmî Farsçayı en iyi bilen lûgat sahiplerinin başında gelir. Onu me hazları arasında sayan “Mecmeulfürs”, sahibi Muhammet Sürurî Kâşânî ile “Nasırî”, nin “Mecmeulfürs”, ve “Ferhengi Cihangîrî”, ye tercih ettiği “Ferhengi Reşîdî”, de bile “Halîmî”, den nakiller vardır.

“Bahrülgarâip”, Halîmî’nin geniş ölçüde Farsçadan Türkçeye manzum lûgatiyle Farsça manzum aruz, muamma, mecaz, istiare, şiir sanatları, gramer ve sair bahislerden ibaret olup okuyanların ricası üzerine yine kendi tarafından tercüme ve izah edilmiş, lûgatler hece harfleri sırasınca dizilmiştir. Manzum lûgat kısmından yalnız mastarlar Enderun Kütüphanesinin 1898 numarasında, büyük bir kısım da Süleymaniye kütüphanesinin 871 numarasındadır. 19 büyük kıta isimlere dairdir. Yalnız yedinci kıta tercii bend tarzında olup yüz beş beyitlidir. Dil Kurumunca taranılması gereken asıl budur.

FERHENGİ ZİYA

Durmaksızın yıllarca emek vererek on sekiz bin lûgati bir araya tophyan, Farsçadan Türkçeye yazılmış bir lûgattir ki 35 sene önce yazıp bastırduğım (Gencinei Güftar) adlı küçük gramer ve seçme eserler bunun başlığı demek olduğundan yine o adı taşımaktadır. İçinde geçen lûgatlerin, ne mânada ve nerelerde kullanıldıklarını göstermek için lûgat kitaplarından aldığım manzum misallerle eski ve yeni değerli İran şairlerinin taradığım divanlarından seçtiğim ve hepsini dilimize çevirdiğim beyitlerin sayısı ise on bini aşmıştır.

Kıymetli Maarif Vekilimizin Üniversite Şark Dilleri Öğretimi için lûgatimi uygun görmesi benim için bir şereftir. Yurdumuzun Üniversite gençlerini ilgilendirirse ne mutlu.

Ferhengi Ziya'daki kısaltmalar

Kitapların adı	Şairin adı		
Edatüfudalâ	Edât	Ebūishâkı Şirâzî	Būshak
Bürhanı katı'	Bürhan	Kemâli İsfahânî	Kemâl
Bürhanı Cami'	Cami'	Kemâli Hucendî	Hucendî
Şemsüllüga	Şems	Husrevi Dehlevî	Dehlevî
Gıyaşüllüga	Gıyaş	Şemsi Fehrî	Fehrî
Heftkulzüm	Kulzüm	Nâsırı Husrev	Nasır
Ferhengi Cihangirî	Cihangirî		
„ Reşidî	Reşidî		
„ Nasirî	Nasirî		
„ Nizam	Nizam		

Oraya bak	(ba.)
Kinaye	(k.)
Muhaffefi	(muh.)
İsmi fail muhaffefi vasfı terkibi	(isfa. muh. vas.)
Arapça	(ar.)
Konuşma	(ko.)

Bir kısım arap harflerinin Ferhengi Ziya'daki şekilleri

ث	ح	خ	ذ	ص	ض	ط	ظ	ع	غ	ق	ك	ه
s	h	h	z	ş	z̄	t̄	z̄	c	ğ	ķ	g	h

Huvab Huviş gibi kelimeler Farsçada (u) ile (â) arasında bir hare-ke ile okunur.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No 3E.1088

(â) آمدن âmeden = gelmek mas-tarından emrihazır

تا چند به پس روی به پیش آ
مولانا

Ne vakte kadar geri gideceksin ileri gel. (Mevlâna)

Bu kelimenin baz baz, ber, der gibi kelimelerle birlikte birtakım mânalara geldiği yerlerinde görülecektir.

(âb) = Su ş parlaklık ş letafet ş taravet ş şeref ve itibar

پیش رخسار عمرقناک تو مهرتاب نیست
چشمه خورشیدرا گرتاب هست این آب نیست
نظامی

Terlemiş yanağının yanında ayın parıltısı yoktur. Güneşin parıltısı varsa da bu kadar letafeti yoktur. (Nizami)

نماند قوت آذر ز صولت آذر
نماند آب ریاحین ز صدمت آبان

Åzerin saldırmasından ateşin tesiri, âbânın çarpmasından fesleğenin taraveti kalmadı. (Cemalüddin)

(âzer ve âbân) (ba.)

چشم گریان بایدت چون طفل خرد
کم خور آن نان را که نان آب تو برد
مولانا

Sana küçük çocuk gibi ağlayıcı göz lâzım; o ekmeği az ye; çünkü ekmeğin, yani çok yemek senin şeref ve itibarını giderdi. (Mevlâna)

Ş tarz, âdet, yol

باز ابر تیره از هر سوی سر بری کند
سبزه را در هر چمن بر آب دیگر می کند
خسرو

Kara bulut her taraftan baş gösteriyor, yeşilliği her tarafta başka tarzda yetiştiriyor [*]. (Husrev)

هر تجی در هر چمن بر آب دیگر می رود
خسرو

Her güzel her çimende başka türlü geziyor (Husrev)

Ş Ağustos ayı

بسوزد بشب خرمن ماه را
سوم نهمیب تودر ماه آب
أبیرالدین

Senin sam yeline benziyen kor-kun ağustosta geceleyin ayın halesini yakar. (Esirüddin)

Ferhengi Nâsirî sahibi, Horasan şairlerinin âb ile Ceyhun nehrini muradettiklerini ve bu mâna yeni olup lûgat erbabının iltifat etmediklerini Enverî'nin şu şiirinden çıkararak söylüyor.

[*] Burada letafet mânası da yakışır.

سواد نظم مرا گزید بود برآب گذر
کنند فقیر رشیدی و صابر و عمق
انوری

*Benim nazmımın yazısı yani
manzum eserlerim Horasandan
Ceyhun tarafına geçerse* 'رشیدی
ادیب *Reşidî'i Semerkandî,*
صابر ترمذی *Edip Şâbiri Tirmizî,*
عمق بخاری *Am'akı Buharî;* şairler
sırasında benim gibi bir şairin
çıkmasıyla öğünürler.

(Enverî)

Civa mânasına da gelir Ş Utan-
gaçtan, su gibi mutedil ve
düzgün giden şeyden, cevahir-
den, menevişli kılıçtan kinaye
olur.

آبِ آستین (*âbîâbisteni*) (k.) meni Ş
nebatatın yetişip büyümesine
sebebolan su ve yağmur.

آب آتش رنگ، آب آتش زای، آب آتش ساء، آب
آتشناک، آب آتش نمای، آب آتشین، آب آذر آسا،
آب آرخوانی، آب شنگرفی

*âbî ateşrenk, âbiateş zây, âbî
ateşsa, âbî ateşnâk, âbî ateşnü-
may, âbî ateşin, âbî azerâsa,
âbî ergavanî, âbî şengerfi*

Ateş renkli su, ateş doğuran su,
ateş gibi su, ateşli su, ateş gös-
teren su, ateşli su, ateş gibi su,
erguvan renkli su, zincifre renkli
su (k.) şarap ile kanlı göz yaşı

زخاک افسرده تر از باد سرگردان ترم صائب
علاج درد من از آب آتش رنگ می آید
صائب

*Sâib! Topraktan daha donuk,
rüzgârdan daha başı dönücü-
yüm. Benim derdime çare şa-
raptan gelir.* (Şâib)

گر باده می نگیرم بر من مگر جان
من خون خورم نه باده من غم کشم نه ساغر
زان آب آذر آسا ز انسان همی هراسم
کز آب، سگ گزیده شیر سیاه از آذر
خاقانی

*Şarap içmiyorsam bana itiraz
etme, ben kan içerim, şarap
değil; ben gam çekerim kadeh
değil, kudurmuş olan, sudan;
kara aslan, ateşten nasıl kor-
karsa şaraptan öyle korkarım.*

(Hâkânî)

دست و لب در چشمه آتش بشو چون آفتاب
بعد از آن خود را بقلب آب آتشناک زن
صائب

*Elini ve dudağın güneş gibi ateş
çeşmesinde yıka; ondan sonra
kendini şarabın içine at. (Şâib)*

آبِ آتش زده (*âbî âteşzede*) ateş
vurulmuş su (k.) hararetili göz yaşı.

آبِ آتش شد (*âb âteş şüd*) = su
ateş oldu (k.) durgun olan şey
harekete geldi.

آباد (*âbâd*) = mamur, şen

جز بوی رائه غم جانکد مرغ دلم
چغد از آن نیست که در منزل آباد رود
جای

*Gönlüm kuşu keder virane-
sinden başka tarafta yerleşmez.
Baykuş bayındır yere gidenler-
den değildir* (Câmî)

Ş Aferin ve tahsin.

در جلوه آن عروس دلشاد
آباد بر آن که گفت آباد
نظامی

*O gönlü ferahlı gelinin cilvesi-
ni beğenenâ aferin.* (Nizâmî)

« اکتون بیا شاد آمدی خندان و آباد آمدی »
مولانا

*Şimdi gel; şad ve handân gel-
din; hoş geldin.* (Mevlâna)

آبادان (*âbâdan*) = bayındır, şen.

خانه آبادان درون آید، نه بیرون ز رنگار
مرد عارف اندرونرا گو برون ویرانه باش
سعدی

*Evin içerisi bayındır olmalı;
dışarıyı yıldızlı değil. Kalbi
uyanık olan kimsenin görünüşü
viran olursun.* Sa'di

نخست آن که همه اهل عقل متفقدند
که بی وجود تو عالم نباشد آبادان
کمال

*İlk olarak şunu söyleyeyim ki
sen var olmadıkça âlemin ba-
yındır olmayacağına bütün akıl
sahipleri müttefiktirler.* (Kemal)

آبادانیدن (*âbâdâniden*) = bayın-
dır etmek, şenlendirmek. Ş
öğmek ve beğenmek.

آبار (*âbâr*) = yanmış kurşun; kim-
yada evveli kibriti üsrüp denilen
cisim. Âmar ve âvar gibi hesap
defteri mânasına da gelir. (Âbarî)
Âbârgîr) : Muhasebeci.

آبافت (*âbâft*) = Bir nevi kalın ve
kuvvetli kumaş.

آبان (*âban*) = Şemsi senenin se-
kizinci ayı.

روز از درشادی و شرایست
آباد بر آنکه او خرابست
امیر معزی

*Gündüz ferahlanmağa ve şarap
içmeğe yaraşır. Tahsin o kimseye
ki bitkin sarhoştur.* (Emir Müizzî)

Ş Kâbei muazzama

فرستاد پس گردگار از بهشت
بدست سروش خجسته سرشت
زیاقوت یک پاره اهل فام
درخشان بدان خانه آباد نام
اسدی

*Sonra, Cenabıhak aslı mübarek
meleğin eliyle cennetten âbâd
namındaki o beyti muazzama
lâl renkli parlak bir yakut par-
çası gönderdi.* (Esedî)

Ş Sahara : şemsâbâd, harabâbâd
gibi tâbirlerde çokluk ve ma-
hallilik bu mânadan alınmıştır.

گر اهل معرفتی دل در آخرت بندی
نه در خرابه دنیا که محبت آبادست
سعدی

*Eğer marifet ehli isen ahirete
gönül bağlarsın; mihnetâbât-
olan dünya harabesine değil.* Sa'di

دل که هرگز ندیده ام شادش
شاید او خوانده ام غم آدش
شاعر

*Hiçbir vakit ferahlı görmedi-
ğim gönlüme gam ocağı dersem
yeridir.* Şâir

Kadim Farşların itikadınca ken-
dilerine en evvel gelen pey-
gamberdir; (Mihâbâd) da
derler; ümmetine (Âbâ-
diyan), kitabına (Desa-
tir) denilir.

Güzel ve hoş, beğenilmiş.

گرچه در غربت زبی آبی شکسته خاطریم
زانش خاطر بآبان ضمیران آورده‌ام
خاقانی

*Her ne kadar gurbette saygı, ka-
zanamadığıma üzülyorsam da
ateşli karihamdan sonbaharda
fesleğen meydana getirmişim.*

(Hâkânî)

(Abanmân) da derler.

«آب انگور بیارید که آب‌نامه‌ست
منوچهری»

Şarap getiriniz ki abanmâhtır.

(Minūçihri)

Her Şemşî ayın onuncu günü:
Şemsi ayların birinci gününden
nihayetine kadar olan günlerin
madde mahsusalarında beyan
olunacakları veçhile Farsçada
ayrı ayrı isimleri vardır. Çünkü
Eski İran takviminde ay, haf-
taya bölünmüş değildi. Bun-
lardan on ikisinin ismi, içinde
buldukları on iki ayın isimle-
riyle bir olduğundan, o günler
eski ateşe tapan İranlılarca mu-
kaddes sayılıp ziyafetler tertip
ve bayram edilirdi.

آبان ماه‌ست و روز آبان
خرم کردن باب رز جان
مسعود

*Âban ayı ve aban günüdür.
Şarapla ruhu tazeliyecek za-
mandır.*

(Mes'ud)

İranın ateşe tapanlarına göre
demir madeni üzerine memur
itikadedilen meleğin ismi olup
bu aya ve güne ait işleri ida-
re eder sayılırdı.

آبانگاه (âbangâh) = Ferhverdi-
nin onuncu günü ferverdin (ba.)

آبانماه (âbanmâh) = aban (ba.)

آب از جگر بچشیدن (âb' ezciger
başîden) = ciğerden su ba-
ğışlamak (k.) kendi malından
ihsan etmek.

آب از دهن گل چیدن (âb ezde-
heni gül çiden) = (k.) sevgili,
söz söylemek ş gülden çiğ dam-
lamak.

آب از سر گذشتن (âb' ezser gü-
zeşten) = Su baştan geçmek (k.)
iş işten geçmek, tehlikeye uğ-
ramak.

«مزن دست و پاکاب از سرگذشتن»
سعدی

Çabalama; çünkü iş işten geçti.

(Sa'di)

غش در بای بی‌پایان و مارادستگیری نیست
گذشت آب از سرت سلمان چه پای دست و پای زن
سلمان

*Onun gamı nihaysiz bir de-
nizdir. Bizim de elimizden tutan
yoktur. Selman! tehlike görün-
dü, ne duruyorsun; çalış, çabala.*

(Selman)

آب انگور (âbi engür) = üzüm
suyu; şarap.

آب باده رنگ (âbi bâde reng) =
(k.) Kanlı göz yaşı.

آب باران (âbi bâran) = Kâbil ci-
varında lâtif bir mevki.

اگرچه جای خوش کابل آب‌بارانست
بهشت روی زمین خواجه سہ‌بارانست
شاعر

*Her ne kadar Âbîbâran Kâbilin
güzel bir mevki ise de huwacei
seyaran yeryüzünün cennetidir.*

(Şa'ir)

(Huvaceiseyaran) (ba.)

آب بدست کسی ریختن (âb' bedes-
ti kesî rihten) = (k.) Bir kim-
seye hizmet etmek.

بیازاهد که در ساغر شرابی هست رندانرا
که کوثر آب‌تواند بدست‌تالک او ریزد
سلیم

*Sofu; gel, kadehte rintlerin
bir şarabı var ki Kevser onun
asmaşının eline su dökemez:
ona hizmetkâr olamaz.*

(Selim)

بدین تری که دارد شمع مهتاب
نیارد ریختن بردست من آب
نظامی

*Ay bu kadar güzelliğiyle benim
elime su dökemez.*

(Nizami)

Âb bepayı kesi rihten) de denir.

در حماش بکام خاطر دیدم
صدلطف‌نهان از نگوش فهمیدم
چون طاس ز دیده ریختم آب‌بپاش
چون فوطه بگردم، رش گردیدم
بافر

*Hamanda onu istediğim gibi
gördüm. Bakışından gizli yüz*

*lûtuft sezdim. Gözümden ayağına
tas gibi su döküm: hizmet et-
tim. Peşamal gibi belinin etra-
fına dolandım.*

(Bağcı)

باغبان بیجا نمی‌ریزد بپای‌تاک آب
دختری دارد که عقل و هوش از سر می برد
مخلص

*Bağcı asmaya beyhude hizmet
etmiyor; asmanın bir kızı var-
dır ki insanın aklını başından
alır.*

(Mağlis)

Şarabın bir adı da دختررز) duh-
terirez) dir.

آب بر آتش ریختن، آب بر آتش زدن (âb' berâtes rihten âb' ber
âtes zeden) = Ateş üstüne su
dökmek, vurmak (k.) karışıklığı
teskin etmek.

آبی بر آتش‌ما هیچ کس نزد
هر چند پیش محرم و بیگانه سوختم
فغانی

*Her ne kadar yakınıımız ve ya-
bancımız yanında yanıp yakıl-
dıksa da hiçbirisi ıstırabımızı
dindirmedi.*

(Figânî)

ساقی سیمان‌چه حسبی، خیز
آب شادی بر آتش غم، ریز
بوسه بر کنار ساغر نه
پس بگردان شراب زهر آیمیز
سعدی

*Gümüş tenli sâki! ne yatıyor-
sun? kalk neşe suyunu gam
ateşine dök. Kadehir kenarını
öp sonra zehirli şarabı dolaştır.*

(Sa'di)

آب بر آینه ریختن، زدن (âb' ber
âyine rihten, zeden) = Ayna
üstüne su dökmek, su vurmak:

Sefere gidecek kimsenin selâmetle avdet etmesi için ayna üstüne birkaç yeşil yaprak koyup üzerine su dökmek âdetmiş.

دیده راترکنم ازاشک چورفته زرم
درقفای سفری آب بر آینه زنده
نظام

Sen yanımdan ayrılmayı ağlayıp duruyorum nitekim yolcunun arkasından aynaya su serperler. (Nizam)

Şair gözü aynaya, göz yaşını suya benzetmiştir. (گرستان آینه) چشم نکردن آینه), (آیه ازپی), (آیه آینه ezpey dâšten), (آیه ازپی ریختن) de bu mânayadır.

آب برنده (âbî bürrende) = Hazmettirici, sindirici su.

آب بروی کار آوردن (âb' beruyi kâr averden) (k.) İşe şeref, imtiyaz vermek ş murada erdirmek.

تاچندخون دل خورم، کوساقی جان پرورم
زین آتشین آورد، آبی بروی کار خود
جای

Ne vakte kadar yüreğimin kanını içeyim: kederleneğim can besliyen sâkim nerede? şu ateşin şarap ile beni dileğime kavuştursun. (Câmi)

آب زکرم بروی کار آوردی
وز موج فراتم بکنار آوردی
جای

Kereminle beni muradıma eriş-tirdin, ayrılık dalgasından selâmet kıyısına getirdin. (Câmi)

خاک خچندرا که زشیراز کم نمید
آرد برورگار تو آبی بروی کار
خچندی

Şirazdan aşağı saydıkları Hocend toprağı senin zamanında yücelir. (Hocendi)

آب بریسمان بستن (âb' berisman besten) = Suyu iple bağlamak (k.) olamayacak şeyler arkasından koşmak.

بطلول فکر نتوان جمع کردن مال دنیا را
چرا بیهوده باید آبرو باریدسان بستن
مخلص

Uzun düşünceler ile dünya malını toplamak mümkün değildir. haksız yere olmayacak şeylerle niçin uğraşmalı. (Muhlis)

آب برین (âb berin) = Nehir kenarlarında altı oyuk yere denir ki oradan su fıskırır ve sızar.

آب برهشتن (âb' bezir hišten) = Alta su salıvermek (k.) aldatmak, hile etmek.

بجای نخسبد عتاب دلبر
که آبی توان هشتن اورا بزبر
نظامی

Cesur karakuş aldatılacak yerde üzümaz. (Nizamî)

آب بسته (âbî beste) = Donmuş su, buz, dolu (k.) şişe ve billür.

آتش تر بر آب بسته فکن
یکره از باده کرد غم نشان
خاقانی

Şarabı kadehe dök. Hele bir kere şarap ile keder tozunu yaptırır. (Hakani)

آب بقا (âbî beka) = Âbî hayat (ba.)

آب بن (Âbî büñ) = Eski ceviz ağaçlarından çıkarılan yapışkan bir madde.

آب بی لجام (âbî bilicam) (k.) İkbal ve saadet.

می کند کار شراب تلخ آب بی لجام
این سخن از مستی ارباب دولت روشمست
صاب

İkbal ve saadet acı şarabın tesirini gösterir. Bu hakikat yüksek mevkidekilerin sarhoşça hareketleriyle anlaşılır. (Şaip)

آب بی لجام خوردن (âbî bilicam horden) = Dizginsiz su içmek (k.) hür ve serbest olmak, kendi fikrine göre hareket etmek, kimseye muhtacolmamak. (آب بی لجام خوردن), (آب بی لجام خوردن) de denilir.

همیشه تافرس بدلگام املق چرخ
خورد زچشمه خورشید آب بی افسار
بدلی

Feleğin hırçın beyaz atı güneşin çeşmesinden serbestçe su içtikçe yani felek güneşten aydınlandıkça. (Bedii)

آب پست (âbî püşt) = Meni (ar.) nutfе ş murdar ilik.

آب پیکران (âb' peykeran) Lâtif suratlılar (k.) yıldızlar.

آب تابه (âbtabe) = Su ısıtılacak kab, ş bahçe sulanacak kova.

آب تاختن (âb'tâhten) = İşemek.

زقلب آن چنان سوی دشمن بتاخت
که از هول او شیرتر آب تاخت
رودکی

Ordunun ortasından düşman tarafına öyle hücum etti ki erkek aslan onun korkusundan işedi. (Rodeki)

آب تبرستان (âbî teberistan) = Taberistan yahut Mazenderan denilen bir dağ tepesinde bir pınardır. Gûya bir kimse o suya hitaben dur, diye bağırsa durur; ak derse akarmış.

همچو آب تبرستان شده اشک دیده
جریانی و سکون باسخن بارشود
ابوالمعالی

Göz yaşı Taberistan pınarına döndü. Akması ve durması yârin emriyledir. (Ebülma'âni)

آب تبریه (Âbî teberiyе) = Suriyede Taberiye ismindeki kasabada bir pınar olup gûya bunun da suyu yedi sene akar, yedi sene kesilirmiş. (Bugün kireç taşlı arazide tesadüf edilen mütekatti «voklüz» kaynaklardan olması ihtimali vardır).

آبِ تَلْحِ (**âbi telh**) = Acı su (k.) şarap Ş Âşkın göz yaşı. (آشك تلخ) (Eşki telh), (Gülâbi telh) de derler.

بدین افسانه شرطست اشك را ندن
کلابی تلخ پرشیرین فشاندن
نظای

Bu vakaya ağlamak, Şirin'in vefatına acı bir gül suyu yani göz yaşı dökmek lâzımdır. (Nizami)

آبِ تین (**âbitin, abtin**) = Feridun'un babası.

« قائل ضحاک کیست جز پسر آبتین »
خاقانی

Dahhakın katili Feridundan başka kimdir? (Hakani)

خوردیم ازان می که جز او نیست یادگار
مارا ز روزگار نیگان آبتین
قآنی

O şaraptan içtik ki Abti'nin ecdadı zamanından bize başka yadigâr kalmamıştır. (Kaâni)

آبِ جَامَه (**âbcâme**) = Su içmeğe mahsus kablar.

زمن لطف آجامه اوست
کعبه اهل فضل خامه اوست
سنائی

Onun kadehi lûtuft zemzemi, kalemi, fazilet sahiplerinin kıblesidir. (Senai)

آبِ جَاوِیدَان (**âbi câvidan**) = Abi hayat (ba.).

سرپرسر مضمون رنگین نعمت الوان ماست
معنی تر در حقیقت آب جاویدان ماست
تأثیر

Bütün rengin mazmunlar bizim türlü türlü nimetlerimizdir. Terü taze mâna hakikatte bizim âbi hayatımızdır. (Te'sir)

آبِ چَرَا (**âb çera**) = Kahvaltı.

آبِ چین (**âb' çin**) = Ölü havlusu.

ندارم بمرك آچین و کفن
فردوسی

Öldüğüm zaman havlu ve kefenim yoktur (Firdevsî)

«Âbçin mutlak havludur. Cihan-girinin zannı gibi ölüye mahsus değildir. O kullanıldığı yere bakarak öyle zannetmiştir.»

(Reşidî)

آبِ حَرَام (**âbi haram**) = (k.) Şarap Ş dünya devleti Ş meni.

ز چشم مردیش آب حیا رفته است بی شبهه
هر آنکو مادرش آب حرامی در شکم دارد
فوق بزدی

Anasının karnında "gayri meşru", meni bulunan kimsenin mertlik gözünden utanma suyu silinmiştir. (Fevki-i Yezdi)

آبِ حَسْرَت (**âbi hasret**) = (k.) İştihak göz yaşı, ümitsizlik göz yaşı.

دردهان غنچه از لعل تو آب حسرتست
لیک پندارند مردم قطره شبنم دو
هلالی

Goncanın ağzında senin lâlinden iştihak, göz yaşı vardır; fakat halk, üzerinde çiğ damlası var sanırlar. (Hilali)

آبِ حَيَات، آبِ حَيَوَان، آبِ خَضِر (**âbi hayat, âbi hayvan, âbi hiz'r**) = Yeri bilinmeyen bir pınardır. Ondan içen uzun ömre yahut sonsuz yaşayışa kavuşmuş. Edebiyat lisanında sâf ve lâtif sözle şaraptan, güzel-lerin ağız ve dudaklarından, tasavvuf ehli nazarında hakiki aşk ve ilmi ledünniden kinayedir.

ای آب حیات مضر اندر لب تو
مگذار که بوسد لب ساغر لب تو
خیام

Ey dudagında abihayat gizlenen! Kadeh kenarının; dudagını öpmesine müsaade etme. (Hayyam)

در کاک تو سرغیب مضر
در لفظ تو آب خضر مدغم
کال

Senin kaleminde sırrı gayp gizlidir. İlmi ledünni senin sözünün içindedir. (Kemal)

آبِ حَاطِر (**âbi hâtir**) = Fikrin saffeti, düşüncenin temizliği ve sadeliği.

آبِ حَاجَت (**âbi hacet**) = (k.) Utanma teri.

آبِ خَرَابَات (**âbi harabat**) = (k.) şarap

آبِ حَسْت (**âb hest**) = Bozulmuş, hışırılmış kavun, karpuz ve sair meyveler.

روی ایشان هست نازیا و کست
زرد و پرچین چون ترنج آبخست
علی فردی

Onların yüzü yakışsız ve çirkindir. Hışırılmış turunc gibi sarı ve buruşuktur (Aliği Ferkadî)

آبِ حُسْكَ (**âbi huşk**) = Kuru su (k.) şişe, billür kadeh, surahi.

باده در جام آکینه گهر
راست چون آب خشک و آتش تر
نظای

Mayası elmas olan kadehte şarap, tamamen kuru su ile yaş ateşin birlikte bulunması gibidir. (Nizami)

سرد شدها ساقی خبز و آتشی برکن
آب خشک را پدش آرز پرز آتش ترکن
هدایت

Sâki! hava soğudu. Kalk ve ateşi yak; şişeyi ortaya koy şarapla doldur. (Hidayet)

آبِ حَقْمَه (**âbi hufte**) = Âbibe (ba.) Ş (k.) kılıç.

آبِ حَوْسْت (**âbhō, âbhōst**) = Ada.

گوینی که هست مردم چشم چو آب حو
یا همچو ماهیست که دارد آب حو
عمق

Gözümün bebeğini ada; yahut su ile ülfet etmiş bulık sanırsın. (Am'ak)

آبِ حَوْر، آبِ حَوْرْد، آبِ حَوْر (**âb-huver, âbhuverd, âbişhu-ver**) = Su içilecek bardak, maşraba.

درغمت ای زودسیر خون جگر می خورم
نشنه بجز من که دید آبخورش آتشین
خاقانی

Ey çabuk giden sevgilim! ayrılığının tasasıyle çiğirim kanını içiyorum: müteessir oluyorum benden başka maşrabası ateşli olan susuzu kim gördü? (Hakani)

§ İnsan ve sair hayvanların ırmak ve göl kenarında su içecekleri mevzi, savat (ar.) (menhel).

کبک وشاهین بهم آیند سوی آبشخور
کمال

Keklik ile şahin savata birlikte gelirler. (Kemal)

§ Kısmet, nasip.

خواست دلم تا که بمسجد رود
آبخورش جانب میخانه برد
قطران

Gönlüm mesçide kadar gitmek istedi. Kısmeti onu meyhane cihetine götürdü. (Katan)

آبخوردش ازین جهان برخاست
خاقانی

Onun bu dünyadan kısmeti kesildi. (Hakani)

بخت بد تا بکجا می برد آبشخور ما
حافظ

Bahtsızlık bakalım nasibimizi nereye kadar götürülecek. (Hafız)

(آبخورش) den değişmiştir. (آبخورد)

دران خاک يك ماه کرد آبخورد
نظامی

Orada bir ay durdu. (Nizami)

بتوران زمین زادی از مادرت
هم آنجا بد آرام و آبشخورت
اسدی

Annenden Türkistanda doğdun hem orada kalmış ve yerleşmiştin. (Esadi)

(آبخور) su içici mânasına vasfı terkihibidir.

آب حیز (âb hîz) = Pek yükselen su dalgası.

آندرين آبخيز، نوح توبي
اوحدی

Bu yüksek dalgada Nuh sensin. (Evhadi)

§ Azıcık kazmakla su çıkan yer.

آب دادن (âb dâden) = su vermek, tavlama, cilâ vermek.

آب دادم سوزن مرغان باه آتشین
تا توانم بی تو چشم از هر دو عالم دوختن
عصمت

Seni görmedikçe her iki âlemden gözümü dikebilmek yani sarf nazar etmek için kirpiklerim iğnesine ateşli ah ile cilâ verdim (Ismet)

آبدار (âbdâr) = Parlak, lâtif, sulu, taze. Meyvaya, kılıca, cevahire ve benzerlerine sıfat olur. (میوه آبدار) sulu ve lâtif meyva. (شمسیر آبدار) şemsiri âbdâr) suyu iyi verilmiş, menevişli kılıç. (دُرری آبدار) dürri âbdâr) parlak inci.

بودم گل آبدار در دست
باد آمد و برگهاش بشکست
نظامی

Elimde taze bir gül vardı; rüzgâr geldi, yapraklarını dökdü. (Nizami)

عروس ملک کسی در کنار گورد تنک
که بوسه بر لب شمشیر آبدار دهد
ظهیر

Zağlı kılıcın kenarını öpebilecek adam mülk ve saltanat gelinini sımsıkı kucagında tutabilir. (Zahir)

Cemiyet ve şeref sahibi.

« ایزدش آبدار خواهد کرد »
سنائی

Cenabihak onu cemiyet ve şeref sahibi edecek. (Senai)

§ Hurma lifine benzer bir nevi nebat.

آبدان (âbdan) = Göl § su kabı: âhirindeki dan edatı zarftır.

آب اران جو صدی کردار گاه تشنگی
ماهی آسا هیچ آب از آبدان کس نخور
خاقانی

Susadığın zaman sedef gibi yağmur ara; kimsenin kabından balık gibi su içme: matlubunu Haktan iste başkasından yaram beklem. (Hakani)

§ Mesane. Türkçesi sidik kavuğu § âbâdan (muğ.) Âbâdan (ba.)

شانی زآبدانی عالم کشته کرد
شانی

Şâni, âlemin âbadanlığından uzaklaştı. (Şani)

آب در چگَر ندارد (âb' der ciğ'er nedared) = Ciğerde su tutmaz (k.) yoksul, kudretsiz, perişan.

در چگَر گرچه مرا زانتش فقر آب نماند
لیک بحر است کف راد تو پر زاب زلال
ابن یسین

Fakirlik ateşi içinde yanıyor-sam da senin cömert avucun tatlı su dolu bir denizdir. (Ibni Yemin)

با آنکه آب در چگرم نیست، هر شی
باشد خیال روی توام میهمان چشم
سلیمان

O kadar yoksulluk ve perişanlığımla her gece senin yüzünün hayali gözüme misafir olur. (Selman)

(âb) yerine (âh) ile de bu mânayadır.

(âb derciğ'er daşten) = varlıklı olmak.

آب در جوی نَسْت (âb' dercūyi tūst) = su, senin ırmagındadır (k.) mesutsun ve talihlisin.

آب در جوی داشتن (âb dercūy daşten) = ırmakta su tutmak (k.) mesut ve talihli olmak.

هنوزم آب در جوی جوانیست
نظامی

Henüz gençlikle bahtiyarım. (Nizami)

(âb dercūy nemanden) (k.) = bedbaht olmak.

آب در چشم ندارد (âb' der çişm ne-dared) = Gözde su tutmaz (k.) hayâsız.

آب در چیزی کردن (âb der çizi kerden) = Bir şeye su koymak (k.) hile etmek.

آبِ دَرْدَهَانَ آمَدَن (**âb derdehan âmeden**) = Ağza su gelmek (*k.*) ağız sulanmak ve imrenmek.

چو دید طلعت خصم ترش لقاییت را
نیام تیغ تر آب دردهان آمد
کال

Ekşi suratlı düşmanın yüzünü görünce kılıcının kınının ağzı sulandı. (Kemal)

آبِ دَرَشْكَرِ دَاشْتَن (**âb derşeker dâšten**) = (*k.*) Erimek, zayıflayıp bitmek.

آبِ دَرْهَآوَن سُوْدَن، آَبِ دَرْهَآوَن

کُوفْتَن (**ab derhaven sūden, ab der haven köften**) = Havanda su ezmek, havanda su dövmek (*k.*) faidesiz işle uğraşmak.

زان چه این را که همی باد پختن همه است
زین چه آن را که همی آب جهان همه سود
نیما

Onun daima hep faidesiz işle meşgul olmasından buna; bunun boyuna hep beyhude işle uğraşmasından ona ne. (Yağmâ)

آبِ دُرْد (**âbî düzd**) = Yeryüzündeki suları aşağı tabakaya doğru akıtan yeraltında gizli bir nevi su yoludur Ş dibinde delikleri bulunan ağız dar bir nevi kaba da denir. Abdüzdek شیرینه.

آبْدَسْت (**âbdest**) = abdest (*ar.*) Vuzu' Ş el yıkanacak su Ş ahlâkı temiz sofu Ş eli çabuk iyi san-
atkâr.

چنان درکار بودش آبدستی
که برآب از لطافت نقش بستی
نظای

İşinde okadar mahirdi ki suya lâtif nakışlar yapardı. (Nizâmî)

آبْدَسْتَن، آَبْدَسْتَان، آَبْدَسْدَان (**âb-destan, âbdestdan, âbdesdan**) = İbrik.

طشت زرین و آبدستان خواست بازوی شهریار را بریست
نیش بگرفت و گفت (عزاعلی) این چه نیش دست را که وارد خست
خاقانی

Altın leğen ve ibrik istedi; padişahın kolunu bağladı; neşteri tuttu ve "Bana ağır geliyor," böyle eli kim incidebilir, dedi. (Hakani)

آبِ دُمْدَار (**âbî dümdar**) = Güneş, rüzgâr görmiyen sudur ki içilmesi şişkinlik verir (Resîdî).

آَبْدَدَان (**âbdendan**) = Şaşkın, mağlup, âciz.

دشمنت باتو اگر نرد عداوت بازد
آبدندان تر ازوکس نتوان دید بیاز
انوری

Eğer düşmanın seninle adavet tavlası: oyunu oynarsa ondan daha şaşkın kimse görülemez, oyna. (Enverî)

گرچه گندم آبدندان دردهان حاسدان
لیک همچون علك روی بوی خوش آبدزمن
لطیفی

Her ne kadar hasededenlerin ağzında düşkün ve itibarsız oldumsa da sakız ağızda çiğ-nendikçe hoş koku çıktığı gibi onlar beni ağızlarına aldıkça güzel kokum yani meziyyetim meydana çıkar. (Latîfi)

Terkip halindeki mânası su dişli yani dişleri su gibi sallanır demektir ki, küçük çocuklar ve ihtiyarlar da aciz nişanesidir Ş bir nevi lâtif armut ve nar Ş elmasıye yahut başka bir nevi tatlı.

چون چندر نوعی مسکین نمی بیدشتواب
سخت ازوی آرزوی آبدندان مضحکست
شافعی

Zavallı Nev'i pancarı rüyasında görmezken onun lâtif armut ve nar yahut elmasıye istemesi çok gülünçtür []. (Şifai)*

Ş Dişlerin temizliği ve parlaklığı: Bu mânaya göre banın harekesi esre olmak lâzım gelir. (varسته) zayıf ve nahif mânasına da yazmıştır.

زهی بنزد کمال تو نرم شانه سپهر
خسوی به پیش زبان تو آبدندان تیغ
طالب

Senin kemalinin yanında felek ne kadar kudretsizdir. Senin

[*] Bir lügatte şöyle görülmüştür: Mutlak lâtif meyva mânasındadır. Yani nezaket ve suluğundan dişe dokunmayan ve çabuk eriyen her meyvadır. Bundan dolayı saflığı sebebiyle çabuk aldanan kimseye (آبدندان) derler. harifî ab dendan)

lisanının huzurunda kılıç ne kadar cılızdır. (Tâlib)

آَبِ دِهْدَسْت (**âbdihidest**) = Yüksek mevkie şeref veren. (*k.*) Cenabı Peygamber Ş meclisin büyüğü.

آَبْدُرْفَت (**âbzürüft**) = Hışırlanmış, ekşimiş karpuz ve kavun gibi şeyler: Abpezirüft (*muğ.*)

چون آبدرفت روی زخمش
چندین عفن و ترش چراشد
حکیم طرطری

Onun çirkin yüzü hışır karpuz gibi bu kadar bozuk ve ekşi niçin oldu. (Hakîmi Tarî)

آَبِ رَاه، آَبِ رَاهِه (**âbrah, abrahe**)
Su yolu.

آَبِ رَز (**âbirez**) = Üzüm suyu, şarap. Rez (*ba.*).

آَبِ رَفْتَن، آَبِ رَفْتَن (**âb reften, âb rihten**) = (*k.*) Hürmet ve itibarın gaibolması.

آَبِ رَفْتِه بَجُو آمَدَن (**âbî refte becü-âmeden**) = Kesilmiş su tekrar ırmağa gelmek (*k.*) itibarın avdet etmesi. Gaybedilen şeyin tekrar ele geçmesi.

تشنه ترسم که منقطع گردد
ورنه باز آید آب رفته بجو
سعدی

*Susamış, korkarım ki susuzluk-
tan ölü. Yoksa kesilmiş su
irmağa tekrar gelir.* (Sa'dî)

با خیال لب و آن عارض نازک در چشم
آب دولت همرا با بجز آمده بود
خجندی

*O dudagın ve nazik yüzün göz-
deki hayaliyle hepsi tekrar me-
sud olmuşlardı.* (Hocendî)

بجوی رفته باز آورد آیش
وزان شد تازه گلزار جالش
جای

*Onun tazeliğini geri verdiği için
güzelliği güzları tazelendi.*
(Cami)

*آب رُکْنَابَاد (âbi rüknâbad) = Şi-
razda Allahüekber Dağında tathl
ve sinirici bir sudur ki, (رکن الدین)
Rüknüddin Dilümî) nin kur-
muş olduğu teçhizat ile şehre
akar.*

دست از دامن نمی دارد
خاک شیراز و آب رکناباد
سعدی

*Şiraz toprağı ve Rüknebad su-
yu elini eteğimden çekmiyor:
beni saltıvermiyor.* (Sa'dî)

آب رَوَان (âbi revan) = Akar su.

بستان عارض او ی آب دیده من
باغی خوشست لیکن آب روان ندارد
عماد

*Onun yüzü güzel bir bahçedir
ama benim göz yaşım olmadık-
ça akar suyu yok demektir.*
(Imad)

*آب رُو خَرِیدَن (âbrü harîden) = (k.)
Haysiyeti muhafaza için bir şey*

vermek suretiyle kendini, yüz-
suyu dökmek ıstırabından kur-
tarmak.

فروختم بعبار ره تو ملک جهانرا
با بن متاع قلیل آبروی خویش خریدم
مخلص

*Cihan mülkünü senin yolunun
tozuna feda ettim. Bu, az meta
mukabilinde haysiyetimi kur-
tardım.* (Muhtlis)

*آب رُود (âb rûd) = Sümbül Ş nilü-
fer çiçeği.*

*آب رُوشَن (âbi rōşen) = Parlak,
duru su Ş (k.) itibar.*

چه آب روشن ازین چرخ نیلگون جوم
کدرخ بخون شفق آفتاب می شوید
صائب

*Bu lâciwert renkli gökyüzün-
den ne kıymet bekliyeyim ki,
güneşin yüzünü şafak kaniyle
yıkıyor [*].* (Şa'ib)

İtibarı vardır yerinde (آیش روشنست)
Abeş rōşenest) derler.

*آب رُوی (âbi rûy) = Yüzsuyu (k.)
şeref ve haysiyet. (آب رُوی) abı ruh)
da bu mânâyadır. Azer (ba.)*

تاتم افزود و آب رویم کاست
بی نوایی به از مذلت خواست
سعدی

*Ekmeğim arttı, haysiyetimin ek-
sildi. Fakirlik, dilenmek zille-
tinden hayırlıdır.* (Sa'dî)

[*] Şafak: Güneş doğarken veya battık-
dan sonra ufukta görünen kızılılık.

هر آب روی که اندوختم زدانش و دین
نثار خاک ره آن رنگار خواهم کرد
حافظ

*İlim ve dinden kazandığım her
şerefi o güzelin yolunun topra-
ğına saçacağım: uğruna verece-
ğim Ş seçkin.* (Hafız)

*آب رُوی آب جُوی نِیْسْت (âbi rûy,
âbi cûy nîst) = Yüzsuyu
ırmak suyu değildir: Yüzsü-
yu dökmek.*

چند یزد دیده ما آبروی
نیدست آب روی مردم آب جوی
حجندی

*Bizim gözümüz ne vakte kadar
yüzsuyu döksün. İnsanın yüz-
suyu ırmak suyu değildir.*
(Hocendî)

*آب رِز (âbrîz) = Aptesane, gusül-
hane, kullanılmış su dökülecek
çukur. Havruz bunun muharre-
fidir.*

ای بدیده لوتهای چرب، خبز
فضله آنرا بین در آبریز
مولانا

*Ey yağlı yemekler görmüş kim-
se! Kalk, onun fazlasını hav-
ruzda gör.* (Mevlâna)
İbrik Ş koğa. Hamam tası.

دوستی ز آبریز چرخ بر
زانکه اوگه نبی بودگه پر
سنائی

*Çarhin koğasından dostluğu
kes; çünkü o, gâh dolu, gâh
boştur.* (Senâ'î)
İbrik Ş abriz muarrebidir.

*آب رِزَان (âbrîzan) = «Tirmah»ın on
üçüncü günü: Nuşîrvanın ceddî*

«Nevruz Şah» zamanında uzun
müddet yağmur yağmadığından
kıtık olmuş, «Tirmah»ın on üçün-
cü günü yağmağa başlamakla
herkes sevinerek birbirlerine su
ve gül suyu serpmişler ve bugü-
nü bayram itihaz etmişlerdir.
Acemistanda bu âdet hâlâ cari
imiş (آبریزگان abrîzğân) da bu mâ-
nâyadır. (تیرماه tirmah) şemsî se-
nenin beşinci ayı.

*آب زَدَن (âbzeden) = Su vurmak
(k.) yumuşak sözlerle bir kimse-
nin öfkesini yatıştırmak, mîsa-
firi ağırlamak için kapının önü-
nü yıkamak.*

*آب زَر (âbi zer) = (k.) Altın mah-
lülü Ş safran suyu Ş altın renkli
şarap.*

*آب زَن (âbzen) = Bir nevi banyo Ş
(آب زَن abzenk, absenc) de
derler Ş küçük havuz Ş (k.) yu-
muşak ve lâtif sözle hatırı teselli
eden kimse ve bu mânadan
emrihazır.*

*آب زِنْدِگَانِیِ آب زِنْدِگِی (âbi zin-
değâni âbi zindeği) = Abi-
hayat (ba.).*

ای رشته بسی توکارهای کردی
بالعل لبش عیش نهایی کردی
انارکف او چراشدی کوته عمر
چون غسل باب زندگانی کردی
کمال

*Ey iplik ! sen çok mesutsun, onun kırmızı dudagiyle gizlice zevk ettin. Abihayat ile yıkan-
dığın halde onun elinde niçin
hayatın kısaldı. (Kemal)*

هست بادریای رحمت جویبارش متصل
همجواب زندگی زان نقشه‌هایش چاشماست
صائب

*Onun ırmağı rahmet deryasına
ulaştığı için nağmeleri abihayat
gibi cana can katar.*

(Sa'ib) «Ney hakkında»

آب زِه (**âbzih**) = Şu sızıntısı =
zihiab.

آب زیرکاه (**âbzirikâh**) = Saman alt-
tında su (k.) dışından iyi görü-
nüp içinden fena olan kimse,
mürâi. Bu tabiattaki insana lisa-
nımızda saman altından su yürü-
tür ve içinden pazarlıklık derler.

بامهان آب زبرکاه میاش
تاو بی آب زکة نکند
سنائی

*Büyükler karşı saman altından
su yürütmeğe kalkışma ki seni
samandan daha hor görmesin-
ler. (Senâ'î)*

آبسال (**âbsal**) = Bağ ve bahçe.

همی شیپور باصد آه نالان
بسان بلبل اندر آبسالان
فخرگرگانی

*harb borusu bahçelerde öten bül-
bül gibi daima ah ve vah ile
durmadan inler. (Fahrî Gürgânî)*

آبَسْت (**âbest**) = Ağaç kavununun
kabuğu ile ekşisi arasındaki
kısm = (پیه‌بالند) (ar.)
(شحم‌الترج) şahmülürüç.

آبِسْت (**âbist**,
âbistan, **âbisten**, **âbiste**) =
gebe.

درد زه گزرج آبستان بود
برجنین اشکساق زندان بود
مولانا

*Doğum ağrısı gebeye zahmet
ise de yavruya zindandan kur-
tulmaktadır. (Mevlâna)*

آبستی که این همه فرزند زادو کشت
دیگر که چشم دارد از مهرمادری
سعدی

*«Dünya, bir gebedir ki bu kadar
çocuğu doğurdu ve öldürdü; ar-
tık ondan analık muhabbetini
kim umar. (Sa'dî)*

آنکه آبستت شب جز آن نژاد
حیله‌ها و مکرها بادست باد
مولانا

*Gece neye gebe ise onu doğurur
hileler ve aldatmalar boştur
boş. (Mevlâna)*

(âbiste) döl yatağı mâna-
sına da gelir (ar.) rahim.

آبِسْتَا (**âbista**) = Ebista (ba.).

آبِسْتَنِ فَرَزْدِ کُش (**âbisteni fer-
zendküş**) = (k.) Dünya, za-
man.

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No

آبِسْتَنِ فَرِيَادْ حُوَان (**âbisteni feryâd-
huvan**) = Ut yahut kopuz
(بربت) (ba.)

آبِسْتِه (**âbeste**) = Nadas edilmiş
tarla § Casus § Yaltaklanıcı.
Abisten (ba.)

آبِسْکُون (**âbesgûn**) = Hazer de-
nizi § Abesgûn nehrinin Hazer
denizine kavuştuğu yer § Hazer
denizi boyunca bir kasabacık
§ Hazer denizinde bir ada.

آب سُوَار (**âbsüvar**) = Yağmur
yağarken su yüzünde peyda
olan kabarcık (ar.) (حاب) (habab).

آب سِيَاه, **آب سِيَه** (**âbı siyâh**, **âbı
siyeh**) = Eski şarap § Mürek-
kep.

آب سیه خورده چنان گشته‌ست
کش چون کبرند پیفتند زدست
«قلمه دائره خسرو

*Mürekkep içmiş öyle sarhoş
olmuş ki elinden tutmazlarsa
düşecek*

«Kaleme dair» (Hüsrev)

Karasu denilen göz hastalığı §
Tufan.

آب سَيْر (**âb seyr**) = Yürüyüşü ça-
buk ve düzgün at.

آب سِيَه **آرْزَمِنْ بَرْ آمَدَنْ** (**âbı si-
yeh ez zemin ber âmeden**)
= Yerden kara su fışkırmak

Ferhengi Ziya

ki, çok defa yer sarsıntılarında
olur. Yer yarılıp fena kokulu
ve sulu siyah çamurlar çıkar.
(k.) Büyük hâdise ve tehlikeli iş
zuhur etmek.

آب سیه از زمین بر آمد
مراک از در آهنین در آمد
بارید بیاع مادنگرگی
وز گلین مانانند برگی

«لیلانک وفاتنه دائره» نظامی

*Yerden bir kara su fışkırdı yani
büyük bir hâdise çıktı, ölüm
demir kapıdan girdi. Bizim
bahçemize dolu yağdı ve gülü-
mülden bir yaprak kalmadı.*

«Leylânın vefatına dair» (Nizâmî)

آبْشَار (**âbşar**) = Nehirlerin, çay-
ların yukardan aşağıya dökül-
meleri, çağlayan. Reşidî (آب شیب)
mânasına yazmıştır.

گاهی سماع سازد برانگن عندلیب
گاهی شراب نوشد در زیر آبشار
سنائی

*Gâh bülbül sesini işiderek vecde
gelir, gâh çağlayan altında şa-
rap içer. (Senâ'î)*

آبِشْت (**âbişt**) = Gizli § Casus.

آبِشْتِگَاه (**âbiştgâh**) = Gizli yer,
gizlenecek yer ve bu münase-
betle aptesane: Abiştengâh
(muğ.) abşustengâh (muğ.) de
olur (ba.).

آبِشْتَنْ (**âbiştan**) = Gizlemek, gizli
tutmak. Bânın üstüniyle de doğ-
rudur.

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No 2E 1088

آبِشْتَنْگَاهُ (âbîštengâh) = Abîštengâh (ba.)

آبِشْهُور (âbîšhuver) = Abšhuver (ba.)

آبِ شَدْنِ (âb šüden) = (k.) Eri-mek - utanmak - parlaklık, şe-ref ve itibarın gitmesi.

دلیل راهشوی طائر خجسته لقا
که دیده آب شدازشوق خاک آن درگاه
حافظ

Ey mübarek suratlı kuş! Yol göster, zira o kapının toprağına iştiyaktan gözüm eridi, aktı. (Hâfız)

چون نشوید باغبان از باغ دست تربیت
آب شد سروچن چون سرو او بالاکشید
صائب

Bahçıvan bahçeyi terbiye ve tertipten nasıl vazgeçmesin ; onun boyu uzayınca çimenin servisi utandı. (Şâ'ib)

تاگل از شرم رویت آب شود
یکزمان دورکن زچهره نقاب
خسرو

Bir an için yüzünden örtüyü kaldır ki gül, yüzünden utan-dığından erisin. (Hüsrev)

آبِش رُوشَنْسَتْ (âbeş rüşenest) = İtibarı vardır, yerinde kullanılır (Âbi Rüşen) (ba.)

آبِشْتَنْگَاهُ (âbšustengâh) = Ap-tesane.

آبِ شِنَاسِ (âbşinas) = (k.) Deniz ve kara sularının ahvalini bilen kimse: birinciye gemi kılavuzu, ikinciye su yolcu, su mühendisi tâbir olunur. Kaide ve kanun bilen.

«پیش عنان تواند آب شناسان مطیع»
سینق

Senin idarene karşı iş bilenler boyun eğler. (Segfî)

آبِ شَنْگِ (âbî šeng) = Bir nevi banyo mânasında «âbzen» ile müşterektir.

آبِ شُورِ (âbîšôr) = Tuzlu ve acı su

کس نبیند که نشنگان حجاز
بل آب شورگرد آید
سعدی

Hicaz susuzlarının acı su kenarına toplandıklarını kimse görmez. (Sa'dî)

آبِ شِيبِ (âb šib) = Yüksekten alçağa akacak akıntılı su yolu. Aşar mânasıdır. (Reşîdî) Aşarın küçüğüdür ki iki arşın yahut daha az yükseklikte yerden akar. (Niżâm)

آبِ طَرْبِ (âbi tareb) = (k.) Şarap.

آبِ صِفَتِ (âb şifet) = (k.) Çok menfaatli Ş Alçakgönüllü.

آبِ عِشْرَتِ (âbî işret) = (k.) Şarap.

آبِ بَفتِ (âbeft) = Kalın kumaş. Âbâft (muḥ) (ba.)

تن همان خاک گران سیوست ارچه که تو
شاره و آبفت کنی کرتبه وهم شلوارش
ناصر

Sen her ne kadar vücuda ince kumaştan gömlek, kalın kumaştan don yapıyorsan da yine o; ağır siyah topraktan ibarettir. (Nâsır)

آبِ فُسُورِدِ (âbî füsürde) = Donmuş su (k.) Kılıç, hançer Ş Şişe, billür.

آبِ قَلْبِ حُودِ حُورِ دَنِ (âbi kalbi ḥod ḥuverden) = (k.) Yüreğinin temizliğinden fayda görmek «ko» (Niżâm).

آبِکِ (âbek) = Civa. Mu'arrebi âbjkdir.

مس وجودمن شود از می بسان زر
گوی که می چو آبک از اجزای کیمیاست
خجسته

Bakıra benziyen vücudum şaraptan altın gibi olur; santr-sın ki şarap, civa gibi kimya cüzlerindedir. (Huçeste)
Çocuklarda zuhur eden sivilce-sulu, su dolu olan şeyler.

آبِ بَکَرِ (âbkâr) = Sucu, saka-şarap içen - şarap satan.

درتتق بارگهش روزبار
مأده کش عیسی و خضر آبکار
خسرو

Onun resmikabulü gününde İsa, ziyafet çekici, hızır, sâkadır. (Hüsrev)

آبِ کَارِ (âbîkâr) = (k.) Şeref ve itibar, parlaklık.

چهره آدرگون زآدرگون شراب آورده
آبکار دلبری ازکار آب آورده
یغما

Yüzündeki ateşli renk, ateşren-gindeki şaraptan, dilberliğinin parlaklığı şarap içmekten ileri-gelmıştır. (Yağmâ)

(Nasrî, âbkâr) ın menî mânasına geidiğini Senâ'inin şu şiri-riyle ispat ediyor :

«آب کارت مبرکه کردی پر»
سنائی

Yaradılışının mayasını telef et-me ; zira ihtiyarlarsın. (Senâ'î)

آبِ کَامِه (âbkâme) = Turşu ve sa-lata nev'inden bir nevi katık.

هزار شکرکه باقلخ وشور خود ای چرخ
نغم منتظر شهد و آبکامه خویش
مؤمن

Ey felek! Bin şükür ki kendi acı ve tuzlumuzla soğumlanıp hısım ve akrabanın balını ve katığını beklemez. (Mü'min)
Ekşi hamurdan pişirilip sirkeye konulan ekmektir ki turşu yeri-ne kullanılır. (Reşîdî)

آبِ گَافِه (âb gâh) = Boşbögür Ş Göl.

آبِ کَبُود (âbikebūd) = Çin denizi.

آبِ گِرْد (âbi gird) = Su çevrirtisi = گرداب.

آبِ گِرْدَان (âb gerdan) = Büyük kepçe. (Niẓām).

آبِ گِرْدِش (âb gerdiş) = Çabuk yürüyen talimli at.

آبِ گِرْدِش مهرکی کرچایی هنگام ونگ
نعل سخت او زخاک نرم ننگیزد غبار
ازرق

Yürük bir at ki koştığı zaman onun katı nalı yumuşak top-raktan toz kaldırmaz. (Ezrekî) Suyu ve havayı değiştirmek maksadiyle hastanın yer değiştirmesi.

از درت تادم تسلیم بجایی نروم
آبِ گِرْدِش نکند خسته تو چون گرداب
قدسی

Ölünceye kadar senin kapından bir yere gitmem. Senin aşkıının hastası, girdap gibi yer değiştirmez. (Kudsi)

Havanın ve suyun değişmesiyle husule gelen hastalıktan da kinaye olur. Gıyaş, Baharı acemden alarak hususiyle sefer esnasında muhtelif suları içmekten ilerigelen hastalık demiştir ki daha açıktır

در عفتی که دارد جام شراب گردش
زاهد نیاید اینجا از بیم آب گردش
غنی

Şarap kadehinin dolacağı meclise sofu hastalanmak korkusuyla gelmez. (Ġani)

آبِ گِرْدِده (âbi gerdende) = (k.) Felek.

آبِ گِرْشُدَن (âb gez şüden) = (ko.) İnsan yahut hayvanın suda çok kalmasından uzuvlarından birinin müteessir olması (Niẓām).

آبِ کِش (âbkeş) = Su çeken, suyu bir yerden bir yere götüren Ş Büyük çanak şeklindeki delikli süzğü.

آبِ گِشاده (âbi güşāde) = Açılmış su (k.) şarap. Beyaz şaraba rakıya da derler.

زر بهای می چوسیم مکن گم
آتش بسته مده با آب گشاده
خاقانی

Altını gümüş renkli şarap için yitirme ; kırmızı altını beyaz şaraba verme. (Hākānî)

آبِ کُمه (âbküme) = Çin denizinde bir nevi balıktan hâsıl olan kül renginde, kalın ve fena kokulu bir sudur, kırık âzayı tedavide kullanılır. Araplar (derler (Bürhan). Balık karnından çıkarılan bir nevi

ilâçtır. Bir adı da = tutkaldir (Niẓām).

آبِ کِنْد (âbkend) = Çay ve dere kenarlarında selin açtığı çukur, yar denilen oyuk. Göl mâna-sına da gelir.

آبِ کُور (âb kôr) = Suyundan ve ekmeğinden halkın faydalanmadığı kimse.

آبِ کُور (âbgün) = Nişasta dediğimiz buğday unu hulâsası. Harzem vilâyetinden akıp Hazer Denizine dökülen bir nehir. Nâsırî böyle bir nehir bulunmadığını söylüyor. Ş Mavi renk Ş (k.) Gök.

آبِ کُور صَدَف ، آبِ کُور طارم ،
آبِ کُور فَس (âbgün şadef, âbgün târem, âbgün kafes = (k.) gökyüzü.

دو آبِ کُور قفس بین طاموس آتشی بر
کز برگشادن او آفاق بست زیور
خاقانی

Gökyüzünde ateş kanadlı tavusa yani güneşe bak. Onun kanad açmasından: parıltısından ufuklar süslendi. (Hākānî)

آبِ کُور (âbgir) = Göl, su biriken çukur.

بر قلّه سرم چو زبیری نشست برف
مشکفت اگر بدید شد از چشم آبِ کُور
کمال

Mademki ihtiyarlıktan başıma kar yağdı: saçım ağardı; gözümünden göl peyda olursa şaşma. (Kemâl)

Çulhaların beze su serpmek için kullandıkları süpürgeci ki avgir derler Ş Tellâk yamağı, natır (Niẓām).

آبِ گِنِه (âbgine) = Şişe, billûr, elmas, ayna gibi sâf ve parlak şeyler (muḥ) gine.

برادان طریقت نصیحت مکنید
که توبه دو وه عشق آبِ گینه وسنگست
سعدی

Arkadaşlar! bana öğüt vermeyiniz; zira aşk yolunda tövbe, şişe ile taşın bir arada bulunmasına benzer. (Sa'dî)

کناه زشق خودرا با آبِ گینه منه
مکن چو تنگدلان شکوه از زمانه خویش
صائب

Kendi çirkinliğinin suçunu aynaya bulma, dar gönüllüler gibi kendi zamanından şikâyet etme. (Şa'ib)

(k.) Şarap Ş Aşkın kalbi, göz yaşı Ş Buz.

آبِ لُوح ، آبِ لُوح (âbluc, âblük) = Nebat şekeri denilen dondurulmuş şeker. Kandi mükerrer de denir. Fanîd (ba.).

آبِ لِه (âbile) = Kabarcık, sivilce.

الم وهو عشق تو کسی می داند
که ازین بادیه اش آبِ لهدر با بود
یعنی

Senin aşkının yoluna gidenin sıkıntısını bu yolda ayağı kabanlar bilir. (Yağma)
Çiçek hastalığına denir ki o da bir nevi kabarcıktır (ar.) Cüderi.

آبِ اَبْلَهٗ پِسْتَان (âbilei pistan) = Meme düğmesi, ucu.

نیم از برورش مادگیتی راضی
زانکه خون خودم از آبله پستانش
شاعر

Zaman anasının terbiyesinden hoşnut değilim; çünkü memesinden kan içmişim. (Şā'ir)

آبِ اَبْلَهٗ تَن رِزَان (âbilei teni rezan) = (k.) Asmadan peyda olan taze üzüm taneleri.

آبِ اَبْلَهٗ چِشْم (âblei çeşm) = İt dirseği, arpacık.

آبِ اَبْلَهٗ رِخْ فَلَک (âbilei ruhi felek) = (k.) Yıldızlar.

آبِ اَبْلَهٗ رُوز (âbilei rûz) = (k.) Güneş.

آبِ مِرْدَه (âbimürde) = (k.) Ak-mıyan ve donuk su.

افسردهگان بهالم بالا نمی رسند
این آبهای مرده بدرباشی رسند
صائب

Donuklar: hakiki zevkı tadamıyanlar, yüksek âleme irişemezler. Bu durgun sular deryaya irişmezler. (Şā'ib)

آبِ مِرْغَان (âbimrûğān) = Fars ile Irak arasında bulunan Semirem kasabasında bir pınardır ki bir yere çekirge musallat olduğu zaman o pından şişe içine biraz su alarak çekirgelerin bulunduğu yere götürürler. Yolda birçok sığırcık kuşları şişeyi götüren kimsenin ardına düşer ve çekirgelerin üşüştükleri yere gelince sığırcıklar çekirgelerin hepsini telef ederler. Çeşmei Sar da derler (ba.) Şiraz civarında bir gezinti yeridir ki halk recep ayında her salı günü eğlenmek için oraya gider.

دیگر نروم باب مرغان
دیگر نخورم کباب مرغان
شاعر

Bir daha abı Murgana gitmem artık kuş kebablarını yemem. (Şā'ir)

آبِ مِرْوَارِید (âbimürvarid) = İnci suyu ki murat, aydınlık ve parlaklıktır Ş Bir nevi göz hastalığı. (ar.) لؤلؤی. Birinci ve ikinci mânada آب گهر; ikinci mânada آب آوردن چشم de denir.

چشم بل کن انتظار شاه آب آورده بود
شد منور همچو چشم پر کنعان در زمان

Padişahı beklemekten gözüne su inen köprünün gözü Yakubun gözü gibi derhal nurlandı. Piri Ken'an = Hâzreti Ya'qub (۴۶)

آبِ مِرْمِیم (âbimeryem) = (k.)

İffet ve ismet Ş Üzüm şırası, üzüm şarabı.

آبِ مَعْلَق (âbi mu'allâk) = (k.) Gök Ş Güzellerin çenesi.

آبِ مَنجَمِدْ، آبِ مَعْمُود (âbi mün-cemid, mün'aqid) = Donmuş su, buz.

چون آب منجمد بگدازد زتاب مهر
خورشید گر جمال تو بیند در آینه
شانی

Eğer güneş senin güzelliğini aynada görürse güneşin sıcağına karşı bulunan buz gibi erir. Şānî

(k.) Kılıç, hançer; şişe, billûr.

آتش سیال دیدستی در آب منجمد
گر ندیدستی، بخواه از ساقبانش ساغری

Billûr içinde akıcı ateş gördün mü? Görmedinse onun sâkilerinden bir kadeh iste.

آبِ نَارْ، آبِ نَافِع (âbınar, âbinafi) = (k.) Şarap.

آبِ نَای (âbnây) = Körfez. (Ni-zâm).

آبِ نَحْوَرْدَن (âb nehuverden) = (k.) Durmayıp dinlenmemek.

آبِ نَسَاط (âbineşât) = (k.) Menî yahut mezi.

آبِ اَبْنُوس (âbnūs) = Abanoz dediğimiz pek sert ve kuvvetli siyah bir ağaç.

هوا گشت از ابر، چون آب نوس
دران نعره رعد، گلبانک کوس
هاتفی

Hava buluttan abanoz gibi siyah oldu. O havada gök gürtlüsü davul sesine benziyordu. (Hâtîfî)

منم که این نفس آب نوس عاج جهان
نیافتست چو من طوطی شکر گرفتار
سلمان

Ben oyum ki cihan abanozunun fildişi kafesi benim gibi şeker sözlü tutu bulmamış yani görmemiştir. (Selmân)

آبِ اَبْنُوسِ شَاح (âbnūsīşah) = Zurna, surna = düğün düdüğü.

آن آب نوسی شاخ بین، مار شکم سوراخ بین
افسونگر گستاخ بین، لب بر لب یار آمده
خاقانی

O zurnaya, o karnı delik yulana ve o küstah afsuncuya bak; yâr ile dudak dudağa gelmiş. (Hākānî)

آبِ اَبُو (âbū) = Nilüfer çiçeği.

صنعتش ز سر کوه بروی آنده شقایق
در باغ دماند لطفش سوری و آبو
عمیدلومی

Onun kudreti, dağ tepesinde şakayık, onun lûtfu bahçede nilüfer ve kırmızı gül bitirir. ('Amidi Lûmekî)

آتش بسته (âteşi beste) = Donmuş ateş (k.) kırmızı altın. Hakâni: [آتش بسته گنبد همه کار] *kırmızı altın her şeyi halleder.* Altın anahtar her kapıyı açar darbi meselimizdir.

آتش بهار (âteşi behār) = (k.) Kırmızı gül § Lâle § Baharın güzelliği ve taraveti.

داده پیام عیش و طرب ناله هزار
افزوده حسن گل بچمن آتش بهار
ابوالعالی

Bülbülün feryadı zevk ve eğlence vaktinin geldiğini haber vermiş, baharın letafeti çimende gü-lün güzelliğini artırmış.
(Ebulma'ânî)

آتش بی باد (âteşi bî bâd) = (k.) Şarap § Zulüm.

آتش بی دود (âteşi bi dūd) = (k.) Güneş § Şarap § Öfke.

آتش بی زبانه (âteşi bî zebāne) = Alevsiz ateş (k.) şarap.

بسفالی زخانه خار
آتش بی زبانه بستایم
خاقانی

Bir toprak bardakla meyhane-den şarap alalım (Hākānî)
(k.) Lâl ve yakut.

آتش پارسى (âteşi parsî) = Yanı

kara, ateş göyneği denilen bir nevi mühim çıban (ar.) cemre.

دل بین مراغم که مهمان آورد
وز عشق که بر سرم چه طوفان آورد
از آتش پارسى دوان سوز ترست
این عشق که از خاک خراسان آورد
فرخی

Gönüle bak ki bana kimin ta-sasını misafir getirdi o kimin aşkından başıma ne tufan ge-tirdi ! Horasan toprağından getirdiği bu aşk (yanı kara) dan daha can yakıcıdır. (Ferruḥî)
Ateşi parsi çok yakıcı bir nevi kabarcık ve uçuk § Ateşperest-lerin taptıkları hiç sönmeden devam eden ateşleri mânasınadır diyenler de vardır. Çok yakıcı kabarcık ve yanı kara denilen mühim çıban yakıcılıkta bu ateşe benzetilmiş demektir.

آتش پاره (âteşpare) = Ateş parçası, kıvılcım.

ی کتم از سینه بیرون این دل غمخواره را
چند بتوان در گریبان داشت آتش پاره را
صائب

Bu kederli yüreğimi göğsümden çıkarıyorum, ateş parçası yaka içinde ne kadar tutulabilir. (k.)
(Şā'ib)

Durup dinlenmeyen § Parlak, berrak.

بی رخت در باغ و صحرا بهر داغ جان من
هر گل آتش پاره و هر لاله سوزان اخگری
جای

Senin yanağın olmaksızın benim canımı dağlamak için dağ ve sahrada her gül ateş parçası her lâle yakıcı bir kordur.

(Cāmî)

Durmayıp cevalân eden § Parlak; berrak.

آتش پای (âteş pây) = Ateş ayaklı (k.) çabuk yürüyüştü.

جنیبت بسکه آتش پای گشته
هلال نعل پروین سای گشته
دهلوی

Yedek atı o kadar koşuyor ki yeni aya benzeyen nalı ülker yıldızına değişiyor. (Dehlevî)

آتش پُر آب (âteşi pür âb) = Su dolu ateş (k.) üzüm şarabı § Kederlilerin kanlı göz yaşı § Şarap ile dolu yaldızlı kadeh.

آتش پور (âteş perver) = (k.) İyi su verilmiş kılıç.

آتش پیکر (âteş peyker) = (k.) Güneş § Şeytan ve cin tayfası.

آتش تاب (âteştâb) = Külhancı; (k.) parlak.

آتش تَاک، آتش تَر، آتش تَوْبَه سوز،

آتش سَرْد، آتش سَیَال (âteşi tâk, âteşi ter, âteşi tevbe sūz, âteşi serd, âteşi seyyal) = (k.) Şarap.

بیا ساقی آن آتش تر بیار
شرابی چو خون کبوتر بیار
هدایت

Ey sâki! gel, şarabı, o güver-cin kanı gibi şarabı getir.

Hidāyet

آتش تر در آب خشک بریز
گر ندیدی عقیق در الماس
هدایت

Elmas içinde akik görmedinse şarabı şişeye dök. (Hidāyet)
(آتش تر و سرد) sevgilinin dudağın-dan, âteşi serd, halis altından kinaye de olurlar.

آتش جامِ زیبی (âteşi cami zî-beķi) = (k.) Billûr veya gü-müş kadehte içilen şarap.

آتش خاطر (âteş haṭır) = (k.) Aşk ateşiyle yanan ve o yüz-den yanıklı şiirler söyleyen çabuk anlayışlı iyi huylu kimse. Şinin esresiyle yanıklı şiir mânasınadır.

چون آتش خاطر مرا شاه دید
از خاک مرا بر زبر ماه کشید
چون آب یکی ربای ازمن بشنید
چون باد یکی مرکب خاصم بخشید
امیر معزی

Padîşah benim yanıklı şiirimi görünce beni yeryüzünden ayın üstüne çıkardı. Benden su gibi lâtif bir rûbai işidince rüzgâr gidişli seçkin bir at bağışladı. (Emîr Mû'izzî)

آتش خاكَ كَرْدَن (âteş hâk ker-den) = (ko.) Ateşi muhafaza için küllemek.

آتش خُلُق، آتش حُو (âteş hulk, âteş hū) = (k.) Sert mizaçlı, huysuz.

آتش حواری (âteş huvar) = Ateş yiyen bir kuş yahut Semender (ba.), (k.) Zalim & Rüşvet alan, haram yiyen kimse.

آتش خوردن (âteş huverden) = Ateş yemek (k.) çok müteessir olmak. Kederlenmek.

عاشق که می سوزد دلش از طعن باکش کی شود شمی که آتش می خورد راحت شهادت کار را خسرو

Yüreği yanan âşkın yerilmekten ne korkusu olur. Ateş yiyen mum, makası rahat sayar.

(Hüsrev)

Makastan maksat vaktiyle kullanılan yağ mumlarının fitilini kesmeğe mahsus mum makasıdır.

آب گردد شکر از شرم کلامی که تراست کبک آتش خورد از داغ خرابی که تراست محمد علی

Şeker senin tatlı sözünün karşısında utancından erir; keklik senin güzel gidişinden içlenir. (Mehmed 'Ali)

آتش دادن (âteş dâden) = Ateş vermek (k.) hiddetlendirmek & Terk etmek, münasebeti kesmek & Bir kimsenin rahatını kaçırmak telâşa düşürmek.

آتشدان (âteşdân) = Mangal.

آتش دهقان (âteş dihqân) = Köylülerin mahsul aldıktan

sonra toprağın kuvvetini artırmak için tarladaki çöçöpe verdikleri ateş.

آتش روز (âteş rûz) = (k.) Güneş.

آتش زبان (âteş zebân) = (k.) Dili keskin ve tesirli, sözü düzgün olan şair. Kötü sözlü, gönül kırıcı mânasına da görül-müştür.

سعدی آتش زبانم درغمت سوزان چو شمع باجه آتش زبانی در تو گبرایم نیست سعدی

Tasanla mum gibi yanan ateş dilli Sadiyim, bu kadar ateş zebanlığım ile sana tesir etmiyorum = آتشین دم، آتشین زبان، آتشین سخن =

آتش زدن (âteş zeden) = Ateş vurmak, yakmak. آتش دادن = âteş daden (ba.)

آتش زده (âteş zede) = Yanık.

آتش زر (âteş zer) = (k.) Sürüm ve parlaklık.

آتش زن، آتش زنه (âteş zen, âteş zene) = Çakmak.

روشنی ما را چو آتش زن برای خویش نیست گرچه هر کس را چراغ از آتش ما روشنست وحید

Her ne kadar herkesin kandili bizim ateşimizden aydınlanırsa

da bizim ziyamız çakmak gibi kendimiz için değildir,

(Vahid)

آتش زنه وار پیر دلننگ می کوفت قدخیده برسدنگ سعدی

Müteessir ihtiyar çakmak gibi bükük boyunu taş a vuruyordu. (Sa'di)

آتش سخن (âteş sühan) = Ateş sözlü (k.) daima azarlayan gönül inciten kimse.

آتش سنگ (âteş sek) = Köpek menekşesi denilen sarmaşık nevinden bir nebat.

آتش سنگ (âteş senk) = (k.) Lâl ve yakut.

آتش سودا (âteş sevdâ) = Aşk ve düşünce harareti.

آتش سیاه سان (âteş simâsan) = Civa gibi ateş (k.) güneş.

آتش سیاه کردن (âteş siyâh kerdan) = Ateşi söndürüp yeneden kömüre çevirmek (ko.).

آتش شدن (âteş şüden) = (k.) Hiddetlenmek.

آتش صبح (âteş şubh) = (k.) Güneş.

آتش فسرده (âteş füsürde) = Donmuş ateş (k.) altın; Hâkânî (زرچيست جز آتش فسرده) altın donuk ateşten başka nedir.

آتش فعل (âteş fi'l) = (k.) Çabuk giden at.

آتشک (âteşek) = Ateş böceği. Ateş rize (muğ.) ateşize de denir & Şimşek & Firengi illeti.

آتشکار (âteşkâr) = Öfkeli ve acele eden & Muamelesi fena & Aşçı, demirci gibi ateşle uğraşan kimse.

ز عشق لاله رخان پرده دلی دارم هزار داغ بر آن چون لباس آتشکار سلیم طهرانی

Lâle yanaklıların aşkından ateşle uğraşanların elbisesi yani aşçı ve demirci önlüğü gibi üzerinde birçok yanık bulunan yürek zarım var.

(Selimi Tâhrânî)

تبرختم گشته شود راست با تشکاری پیر از خاصیت عشق جوان می گردد اشرفی

Eğrilmiş olan ok ateşe göstermekle düzelir. İhtiyar, aşkın tesiriyle gençleşir.

(Eşref)

آتش کاروان (âteş kârvân) = Geride kalanlara yol göstermek için kârvan halkının yolda ve durak yerinde bıraktıkları ateş.

رفتی زوقتن تو دانی چه ماند در دل
از کاروان چه ماند جز آنشی بمنزل
شاعر

*Gittin, senin gitmeden bilir mi-
sin gönülde ne kaldı; kervan
durağında ateşten başka ne
kalır. (Şā'ir)*

آتشگده (âteşgede) = Mecusilerin
tapındıkları yer.

آتشگده بهرام (âteşgedei beh-
ram) = (k.) Hamel burcu.

آتشگیر، آتشگیره (âteşgir, âteş-
gire) = Maşa, ateş yakacak
çörçüp, çıra gibi şeyler, tutuş-
turuk.

شود زین مشت خس درشعله دود نبره دوزخ
بغیر از من که خواهد بود آتشگیره دوزخ
طغرا

*Cehennemın kara dumanı bu
bir avuç çörçöpten alevlenir;
cehennemi tutuşturacak benden
başka kim olacak. (Tuğrā)*

آتش لباس (âteş libas) = Kırmızı
giyen.

آتش مجسم (âteşi mücessem) =
(k.) Kılıç ve hançer ve ona
benzer silâhlar.

آتش موسی (âteşi musî) = (k.)
Güneş.

آتش نیار (âteş nisār) (k) Ha-
raretle göz yaşı dökün.

آتش نشانیدن (âteş nişānden) =
Ateş söndürmek § (k.) Öfkeyi
ve karışıklığı yatıştırmak, avut-
mak.

آتش نمرود (âteşi numrūd) =
Nemrudun Hazreti İbrahimi
attığı ateş.

نیست دلگیری زدنیا بنده تسلیم را
آتش نمرود گزراست ابراهیم را
صائب

*İşini Tanrıya bırakan kul,
dünyadan kırgın değildir. Nem-
rudun ateşi Hazreti İbrahime
güllüktür. (Şā'ib)*

آتش و آب (âteşüâb) = Kılıç ve
benzerleri § Şarap ile dolu ka-
deh § Gerdek hali.

آتش هفت جمر (âteşi heft mec-
mer) = (k.) Yedi seygar yıl-
dız.

آتش هندی (âteşi hindi) = (k.)
Hintte yapılan kılıç.

آتش پیره (âteşîze) = Ateş böceği =
Âteşek.

آتشین اردها (âteşin ejdehā) =

Yedi seygar yıldızdan her biri.
Hepsine âteşin heft ejdeha der-
ler.

آتشین پنجه (âteşin pençe) = Sa-
natta eli çabuk kimse ki işinin
eri denir.

آتشین دواج، آتشین صدق، آتشین

صلیب (âteşin devac, âteşin şa-
def, âteşin şalib) = (k.)
Güneş. Âteşin devac şafak ve
şaraptan kinaye de olur.

آتشین لباس (âteşin libas) = (k.)
Kırmızı elbise, kırmızı elbise
giymiş kimse.

آتشین مار (âteşin mâr) = Ateşli
yılan (k.) yanıklı ah § Ateş
alevi § Hava fişegidir ki ha-
vaya çıkıp dağılınca yılan şek-
linde kıvılcımlar görünür.

آتیل (âtil) = Volga nehrinin eski
ismi.

آتون (âtün) = Kızlara okuyup
yazma ve dikiş öğreten kadın
öğretmen § Ana rahmi (ar) مشیه

آجان (âcān) = Polis (ko.).

آجستن (âcesten) = Ağaç dikmek,
taş dikmek.

آجل (âcül) = Geçirme.

ناخوشیهای دهر را بالکل
بایدت خورد و نازدن آجل
روزبهان

*Zamanın münasebetsizliklerini
tamamen yutmalı ve geçirme-
meli yani hazımsızlık göster-
memelisin. (Rüzbehān)*

آجیدن (âciden) = Teyellemek
kap dikmek § Boyamak. Emri
hazır (âcîn) dir. (Tîr âcîn)
hârbde vücudunun her tarafına
ok saplanan kimse. (Şem' âcîn)
bedenine mumlar dikilerek ya-
kılmak suretiyle yapılan ceza
(Niżām).

گریبان می توانم پاره کردن گاهی از دستت
چو سالوسان پرفتن خرقه آجیدن نمی دانم
سالک

*Senin elinden zaman oluyor ki
yakamı yırtacağım geliyor hi-
lekâr mürailer gibi hırka teyel-
lemeyi bilmiyorum. (Sālik)*

§ Törpüye diş açmak § Değir-
men taşını dişengi ile dişlemek.

آجیده (âcide) = Teyellenmiş, bo-
yanmış mânalarına den
ismi meful § Teyel vesair girin-
tili ve çıkıntılı şeyler § Alt de-
rиси ipe dikilmiş bir nevi ayak-
kabi. (muḥ) (آجده)

آجیس (âcis) = Üşüme (ko).

آچار (**âçâr**) = Bu kelime anahtar, turşu ve salata mânasına esasen Türkçe ise de İranlılar katılmış mânasına kendilerine mal edip âçâred, meyâçâr suretinde tasrif etmişler. Turşu ve salata karışık oldukları için âçâr = âmihte imiş. Reşidi, sirke ile tertip olunan şeylere hasretmeyip reçellere de söylenir demiştir. Doğramacı ve saatçi tornavidası (Niżâm). Bu mânaya da Türkçe olmalıdır.

دیویست جهان که زهر قاتل را
در نوش بیکر خود بیا چارد
ناصر خسرو

*Dünya bir şeytandır ki hilesiyle
öldürücü zehri bala katar.*
(Nâşiri Hüsrev)

راست نگردد دروغ و مکر بچاره
معصبت را بدین دروغ میاچار
ناصر خسرو

Yalan ve hile tedbir ile doğrulmaz. Suçunu bu yalanla karışdırma.
(Nâşiri Hüsrev)

Ş İnişli yokuşlu yer.
«گرگانی: یکی دریا دگر آچار و کھسار»
bir yanı deniz o bir yanı inişli yokuşlu ve dağlık yer.

آچاک (**âçâk**) = Toprak. Doğrusu âhâk olmalıdır. Evvelindeki uzun elif fazladır. (Reşidi)

آخ (**âh**) = Aferin, pehpeh, ne güzel Ş Ah yazık.

هردم از عمر گرامی هست گشچی بی بدل
میرود گشچی چنین بر باد هر دم آخ آخ
چای

Kıymetli ömürde her nefes misli bulunmaz bir hazinedir. Yazık böyle bir hazine her nefeste zayı oluyor.
(Câmî)

آخال (**âhāl**) = Çörçöp. Meyva kabuğu ve süprüntü gibi atılacak şeyler.

دامن تر دامنان عقل در آخال کش
سعد هودج کشان عشق پر خال کن
سنائی

Aklı sapık olanların eteklerine çörçöp, aşk devesini çekenlerin bileklerine bilezik doldur.
(Senâ'î)

ای مشک فشان زلفین ای غالیه گون خال
باهر دوبود غالیه و مشک چو آخال
قطران

Ey misk saçan iki zülf! ey kale misk renkli ben! her ikinize karşı kale miskle misk çörçöp nevindendir.
(Katran)
Konuşma dilinde âşgâl denir.

آختن (**âhten**) = Çekmek, yukarı çekip çıkarmak. Ekseriya kılıç ile kullanılır.

گرش بر فریدون بدی تاختن
امانش ندادی بشیغ آختن
سعدی

Eğer Feriduna hücum etseydi kılıç çekmesine aman vermezdi.
(Sa'dî)

چو نتوان بر افلاک دست آختن
ضروریست باگردشش آختن
سعدی

Eflâke el uzatmaya yani dünyanın dönüşünü çevirmeye güç yetmeyince onunla uyuşmak gerektir.
(Sa'dî)

آخته (**âhte**) = Çekmiş, çekilmiş.

شاهوگدا پرو جوان مردوزن
تیغ جفا آخته بروی من
شاعر

Padişah ve fakir, ihtiyar ve genç, kadın ve erkek benim yüzüme cefa kılıcını çekmiş yani her kes beni ezme kalkışmış.
(Şâ'ir)

بر طراز آخته بویه کهد چون عنکبوت
منوچهری

(At) iplik teli üzerinde örümcek gibi koşar.
(Minüçhri)
Ş İğdiş ki yumurtaları çıkarılmış demektir. Tortusu alınmış şaraba *آخته* denir.

âhur, âhür, âhür, **âhur**, **âhuver** [*] = Ahır dediğimizdir ki bir kısım hayvanların yem yediği ve bağlandığı yerdir. Arapçası *ma'lef* ki yemlik tâbir olunur.

نشاندند آب گل بر چهره ماه
بستند اسب را در آخور شاه
نظامی

Mahın yüzüne gül suyu serptiler, atı padişahın ahırına bağladılar.
(Nizâmî)

[*] İkinci âhur vavı mâruse yani halis ötre ile, üçüncüsü vavı mâdule yani ötre ile üstün arasında bir hareke ile okunacaktır. Kitabın baş taraflarındaki işaretlere bak.

Ferhengi Ziya

Abhorden (*muğ.*) dir, Hernekadar su içecek yer mânasına ise de mecazen yem yiyecek yere de denir. Ş Boyun halkası kemiği (*ar.*) *ترقوه*.

بزد بر آخر گردن چنانش
نزاری

Boyun kemiğine öyle bir vurdu ki.
(Nizârî)

آخِر (**âhır**) = Taaccüp ve târiz mevkiinde kullanılan aslı Farsça bir kelimedir. : *آخِر چه شد* = aceba ne oldu «Hâlimî».

آخِر چَرَب (**âhuri çerp**) = Yeyip, içme bolluğundan kinayedir.

آخِر دَسْت (**âhuri dest**) = Kumarn son oyunu Ş Papuşluk Ş İşlerin sonu.

آخِر سالار (**âhur sâlâr**) = Padişah ahırlarının müdürü ki evelleri emîriahür (*muğ.*) imrahur, sonraları اصطبل عامره müdürü dedikleri kimsedir.

آخِر سَسْگین (**âhuri sengin**) = Kâgir ahır demek ise de içinde su ve yem, rahat ve nimet bulunmayan yerden gösterişli fakat faydasız şeyden kinayedir. = *آخور خشک* (Ahûri hüşk)

آخِر ك (**âhurek**) = Boyun halkası kemiği.

آخريان (âhriyân) Metah, kumaş.

آخريان خرد سفته فرستم بدوست
هيچ ندارم دگر چون دلوجان نزدوست
عسجدی

Sevgilime armagan olarak akul metahmı gönderdim, başka bir şeyim yok; çünkü gönlümle ruhum yanındadır. (‘Ascedî)
Kısaltarak eħriyan da denir.

آخسه (âħsüme) = Boza. آخسه، آخسه
şekillerinde de görülmüştür.

آخسكت، آخسي (âħsiket, âħsi) = Türkistanda Ferganaya tâbi bir şehir. Şair Esirüddin buradır. Medsiz de olur.

چون پرسیدی باتو بگویم که آسیم
استاد سخن آئیر آخسیکتی یم
آئیرالدین

Madamki sordun, sana kim olduğumu söyleyim. Söz ustadı Ahsiketli Esirim. (Esirüddin)

آخسه (âħes) = Kıymet ve baha.

درسلك مدحت تو بشكر چه در كشيديم
دری که هست آترا صد ملك نیم آخش
فخری

Bak, seni medh için, ne inciler dizdim. Öyle inciler ki yüz memleket onun yarı bahasıdır. (Fahri)

آخسیج، آخسیگ (âħsıj, âħsıg) = Zit ve uygunsuz; bu muna-

sebetle birbirine ziddolan dört unsurdan her birine denir ki ateş, hava, su, topraktan ibarettir. Metsiz ve yasız da okunurlar.

زعزم وحزم تو یابد دو آخسیج امر
هوا شتاب عیول وزمین درنگ صبور
آئیرالدین

Sen, iki unsur yani hava ve toprak üzerinde müessirsin. Hava acele edenin süratini senin azminden; toprak çok sabredenin ihtiyatından alır. (Esirüddin)

آخسیجان، آخسیگان
آخسیج ve آخسیگ
kelimelerinin cem'i olup dört unsurun hepsine denir (ar.).

عناصر اربعه
آخسیجان وگنبد دوار
مهر گانند زندگانی خوار
سنائی

Dört unsurla dönen felek hayatı yiyici ölümlerdir. (Senā'i)

آحور (âħūr) = Âhur (ba.)

آحوند (âħünd) = Muallim, Üstat
Ş Dinde bilgisi olan Ş Öğüt veren. Haksız yere ileri geçmek mevkiinde (.پیش از آخوند بنابر رفتن)
denir. (Niẓām)

آخیدن (âħiden) = İrişmek, vâsil olmak.

آداک (âdāk) = Ada (ar.). جزیره

آده (âdeh) = Güzel, yüksek.

گر بشارستان علم اندر بگری خانه
روز خویش امروز و فردا آده و میمون کسی
ناصر

Eğer ilim diyarında bir ev tutarsan kendi zamanını bugün ve yarın yükseltir, mesut edersin. (Nāşır)

Kutlu ve uğurlu mânasına da alarak bu beyit ile istidlâl etmişlerdir; bu mânaya göre meymun atfitefsiri kablından olur.

آدر (âder) = Ateş.

آدیر (âdir) = Neşter.

آدرخس (âdrexş) = Şimşek Ş Yıldırım Ş Gök gürültüsü.

خصمت بود بجزك خف و تیغ آدرخس
تو همچو کوه و تپیر بداندهش تو صدا
اسدی

Düşmanın harbde kav, kılıcın da şimşek gibidir. Sen dağ gibisin hasmının oku da yankıdır; sana attıkça geri döner. (Esedi)

Yıldırım mânasına آدرخشا suretinde de görülmüştür.

نباشد زین زمانه پس شکفتی
اگر برما بیارد آدرخشا
رودکی

Eğer şu yaşadığımız zamanda üzerimize yıldırım yağarsa çok görmemelidir. (Rüdeki)

Bazı lügatler adrahşayı zal ile yazmışlardır.

آدرم (âdrem) = Teyelti : eğerin altında hayvanın sırtına örtülen kaba dikişli keçe.

مردرا آکنده از گرد سواران چشم و گوش
اسب را آغشته از خون دلبران آدرم
مختاری

İnsanın gözü ve kulağı süvarilerin tozundan dolmuş, atın teyeltisi yiğitlerin kaniyle buluşmuş. (Muhtari)
Ş Silâhlar.

چیدست انجام آخر کارست
آدرم اسلحه که خونخوارست
فرهنگ منظومه

Encam nedir? işin sonu, Adrem, kan içici silâhlardır.

آدرنگ (Âdrenğ) = Mihnet, felâket.

از چشم بد ای مرا چو دیده
یک روز مباد آدرنگت
سنائی

Ëy gözümün bebeği! Fena gözden bir gün felâkete uğramayasın. (Senā'i)

انصاف و عدل شاه بتدبیر و رای تو
برداشت از جهان ستم و جور و آدرنگت
سوزنی

Padişahın insaf ve adaleti senin rey ve tedbirinle dünyadan zulüm ve cefayı, eziyet ve sıkıntıyı kaldırdı. (Süzenî)

آدم پیرا (Âdem pira) = Allahu

öğmeğe mahsus isimlerdendir. İnsanı süsliyen demektir (k.) Hak yolunu gösteren ermiş büyük adam.

آده (**âde**) = Tünek: tavuk ve o cinsten olanların üzerine çıkıp tünedikleri çubuk.

فلک چو برج کبوتر، گویوترانش نیوم
میان برج، خط استواست چون آده
سنجری

*Felek güvercin yuvası gibidir. Güvercinleri yıldızlardır. Yuva-
nın ortasında ekvator tünek yerindedir.* (Sencerî)

آدیش (**âdiş**) = Âteş (د = d) (ت = t) den çevrilmiştir. (ی = i) (د = d) nin esresini göstermek için gelmiştir Ş Âteş (ba.)

آدینه (**âdyende**) = Eleğimsağ-
ma, kavsi kuzeh.

علم ابرو تندر بود کوس او
کان آدینه بود ژاله تبر
رودکی

*Onun bayrağı buluttur, davulu
gök gürültüsü, yağı eleğim
sağma, yağmuru oktur. (Rüdeki)
Ba.)*

آذار (**âzâr**) = Mart ayı.

شک نیست که بوستان بخندد
آنکه که بگریه ابر آذار
سعدی

*Mart bulutu ağladığı vakit bos-
tanın güleceğinde şüphe yoktur.* (Sa'dî)

آذر (**âzer**) = ateş.

دردیده سرشله، دردل آذر
نه بیم پدر نه بالک مادر
نظامی

*Gözde yaş, gönülde ateş; ne
baba ne ana korkusu var.* (Nizâmî)

جواب دادم کای ماهروی غالیه موی
باب دیده من بردل ره می آذر
انوری

*Ey saçı misk kokulu güzell! göz
yaşıyla kölenin kalbine ateş
saçma diye cevap verdim.* (Enverî)

Şemsi senenin dokuzuncu ayı.

ای ماه رسید ماه آذر
برخیز و بده می چو آذر
مسعود سعد

*Ey ay gibi güzel! Azer ayı
geldi. Kalk, ateş gibi şarabı
getir.* (Mes'ud Sa'dî)

دست آذو مه از کین هوا
تبرها زد چو ناولک دلدوز
ازرقی

*Azer ayının eli hava yayından
yüreğe batan ok gibi tesirli ok-
lar attı.* (Ezrekî)

Ş Her şemsi ayın dokuzuncu
günü. İçinde bulunduğu ayın
ismine uyduğundan bayram
edilir.

ای خرد مند سرو و تریان ماه
روز آذر، می چو آذر خواه
مسعود سعد

*Ey selvi boylu ve ay gibi par-
lak zeki! Sevinç günü ateş
gibi şarap iste.* (Mes'ud Sa'dî)
Ş İranın ateşe tapanlarına göre
güneşe memur meleşin ismi
olup âzer ayına ait işleri idare
eder sayılırdı. Doğrusu zalin
ötresiyledir.

آذرآباد، **آذرآبادگان**، **آذربایگان**

(**Azerâbâd, âzerâbâdegân,
âzerbâygân**) = Vaktiyle Teb-
rizde mevcut bir ateşgede. Bu
münasebetle Tebriz şehriyle ci-
varına da denir. Azerbaycan
Azerbayigân muarrebidir.

بیک ماه در آذر آبادگان
بیرون شاهان و آزادگان
فردوسی

*Padişahlar ve azadeler bir ay
Azerbaycanda oturdular.* (Firdevsî)

ارمغان فتح آذربایگان شعر منست
ورچه شعری را بجای ارمغان نتوان گرفت
ابیرالین

*Her ne kadar bir şiir armağan
yerine alınmazsa da benim
şüirim Azerbaycan fethinin ar-
mağanıdır* (Esîrüddîn)

آذرآین (**âzerâyîn**) = Eski ateş-
perest İranlıların yedi seyyar
yıldıza nispet ettikleri yedi
ateşgededen dördüncü ateşge-
denin ismi. Ötekileri şunlardır:

آذر مهر، آذرلوش، آذر بهرام، آذر خرداد، [*]
آذر برزین، آذر زردشت، yahut آذر زردهشت
به بلخ آمد و آتش زر دهشت
بطوفان شمشیر چون آب کشت
نظامی

*Belha geldi Zerdüstün ateşini
kılıç tufanı ile su gibi söndür-
dü.* (Nizâmî)

یعما زسچود رخ تو روی نتابد
تا قبله زردشت بود آذر برزین
یعما

*Âzer berzin Zerdüstün kiblesi
oldukça, Yeğma, senin yüzüne
karşı secde etmekten yüz çevir-
mez.* (Yeğmâ)

با رحمت تو دود سقر مروحه نور
با هیبت تو نکهت صبح آذر خرداد
شرف

*Senin rahmetinle cehennem du-
manı nur yelpazesi, senin hey-
betinle sabahın güzel kokulu
rüzgârı hurdad ateşgedesi olur.* (Şeref)

آذربویه (**âzerbū, âzerbū
ye**) = Çöven çiçeği.

âzerhordâd, آذر خورداد a (آذر خرداد) [*]
âzerhurin de derler. آذرخرین
âzerâbtin آذرآبتین i (آذرآبتین)
nunun babası Abtine nispet edenler varsa da
Siraculluğa bu tevcihi kabul etmiyor.

bir hikâye var: e dair (آذر برزین) Keyhusrev atlı olarak giderken ansızın zuhur eden bir gök gürültüsü ile kendini yere atmış o sırada düşen yıldırım atın eğerine isabetle eğer ateş almıştı. İşte o ateş söndürülmemiş üzerine kurtuluş şükranesi olarak bir ateşgede yaptırılmış, ismine (آذر برزین) denilmiştir.

ستمکارا بیاسوز دل من
بین گز آذر برزین ندیدی
شرف

*Ey zalim Azer berzini görmedinse gel
benim kalbimin yanışına bak.* (Şeref)

آذرپیرا (âzerpîrâ) = Ateşgede muhafızı ve hizmetçisi.

آذرخش (âzerhus) = Âzer âyinin dokuzuncu günü, (Âzer) ba. Ş Yıldırım. (Şemsüllüğa) bu manaya dal ve rayı üstün olarak yazmıştır. Âderekştan çevrilmiş olmasına nazaran öyle hareketlenmesi muvafaktır.

آذرشَب، آذرشَب (âzerşeb, âzerşesb) = Ateşe tapanların zanlarına göre ateş içinde ve ateşe memur bir melek Ş Keyaniyandan Küştaspın Belhte yaptırdığı ateşgede ki Küştasp kendi hazinelerini orada saklamıştı. İskender o binayı yıktırıp hazinelerini ele geçirmiştir Ş Şimşek.

آذرشین (âzerşîn) = Azernişin (muğ.) Ateşte yaşayıp yanmayan bir hayvan = سنندر.

درشود بی زخم و برشود بی ترس و بیم
همچو آذرشین با تش همچو مرغابی بیجوی
Ata dair (منوچهری)

Dövüp zorlamadan Semender gibi ateşe girer; ördek gibi pervasız ırmağın üstüne çıkar. (Minüçihri)

آذرگشَب، آذرگشَب (âzergüşeb, âzergüşb) = Âzerşeb.

سواری بکردار آذرگشَب
زکابل سوی شام شد برسه اسب
فردوسی

Kâbilden Şam tarafına şimşek gibi çabuk bir süvari gitti. (Fırdevsi)

(ba.) سه اسبه

آذرگون، آذرگون (âzergün, âzeryün) = Ay çiçeği : şekayık nev'inden ortası siyah, kenarları çok kırmızı bir çiçektir. Gün renk mânasına olup âzergün = ateş renklidir.

زخون و تف همه روزه دودیده و دل من
یکی باذر ماند یکی باذرگون
قطران

Bütün gün ağlamadan gözüm ay çiçeğine, harareten gönlüm ateşe benzer. (Katrân)

که پنهان کرد جزایزد بستگ خاره در آذر؟
که رویاند همی جزوی ز خاک تیره آذرگون؟
سنائی

Allahtan başka katı taştan ateşi kim gizledi? ondan başka kara topraktan ay çiçeğini kim bitirir? (Senâ'î)

آذرکیس (âzerkiş) = Ateş mezhepli, ateşe tapan.

آذرنگ (âzereng) = Âzer reng (muğ.) = ateş renkli, parlak ve nurlu.

فروغی بدید آمد ازهر دوستگ
دل سنگگ گشت از فروغ آذرنگ
فردوسی

Her iki taştan bir ışık peyda oldu. Taşın içi ondan aydınlandı (Fırdevsi)

آذر هوشنگ (âzerhöşeng) = Eski ateşe tapan İranlıların ilk peygamber saydıkları. Bir ismi de (مه آباد) آذر هوشنگیان، Ümmetine dir. derler. مه آبدیان، آذریان

آذین (âzin) = Bezek, donanma.

تازمشک خم گرفته بر رخس آذین بود
خم گرفتن قامت عشاقرا آیین بود
معزی

Kıvrılmış misk onun yanağını süslediği aşıkların beli bükülmesi tabiidir. (Mü'izzî)

از خلعت تو مدح سراپان نوای شاه
درخانه همه روزه می بندند آذین
فرستنی

Ey padişah seni methedenler, verdiği kaftandan dolayı her gün evde donanma yaparlar [*] (Ferraḥî)

Ş Resim, âdet. (Bürhan) yayık mânasına da gelir demıştır.

آذینه (âzîne) = Cuma günü.

خامش نشود طفل دبستان محبت
این مدرسه را شنبه و آذینه نباشد
حکیم کاتبی

Muhabbet mektebinin çocuğu susmaz, bu dershanenin cumartesi, cuması olmaz.

Hakimi Kâtibî

[*] Padişahlar bir şehre girerken yapılan donanma. Halk «آیین بندی» derler. (روشیدی)

آر (âr) = Averden = getirmekten emri hazır olan âver (muğ).

ای صبا نکهتی از کوی فلانی بمن آر
زار و چار غم راحت جای بمن آر
حافظ

Ey saba filanca güzelin mahallesinden bana bir koku getir kederden inliyorum ve hastayım; canımı biraz rahatlandır. (Hâfîz)

آراء آرای (ârâ, ârây) = Ârâsten = süslemek mastarından emri hazır, (isfa. muğ vas).

روی بنمای وزم را آرای
چون تویی ماهروی بزم آرای
عزالدين شيروانی

Yüzünü göster de meclisi süsle çünkü sen meclisi bezeyen bir ay yüzlüsün. (İzzüddini Şirvânî) Ârâsten (ba.).

آراخیدن (ârâhîden) = Dinlenmek.

آراد (ârâd) = Şemsî ayların yirmi beşinci günleri ve o günün işlerini idareye memur sayılan melek.

آرازش (ârâziş) = Hayır ve iyilikler. Erzaniştan bozulmuş olmalı (ناصری)

آراستن (ârâsten) = Süslemek,

bezemek, süslenmek, güzellik vermek, tertibetmek.

بسیار مشوغره بدین حسن دلاویز
کاین حسن دلاویز ترا عشق من آراستن
سلمان

Bu gönül çeken güzelliğine o kadar güvenme çünkü senin bu güzelliğini benim aşkım parlat-tı. (Selmân)

مهرانیز نایست پر خاستن
مگر بستن ولشکر آراستن
نظای

Bana da kalkıp hazırlanmak ve asker tertip ve tanzim etmek lâzımdır. (Niẓāmî)

آرام (**âram**) = Durma, eğlenme, dinlenme, yerleşme, istirahat etme, karar kılma Ş Âramiden'den (emir, ismi mastar).

ای برده زمن قرار و آرام
نزد من بیقرار آرام
سیتی

Ey sabrımı, kararımı alan sevgili! ben kararsızın yanında dur. (Seyfî)

Ş Yer, mekân [*].

بمردی نشیند با آرام تو
زجاج و کمر بسترد نام تو
فردوسی

Mertlik hakkı için senin yerine oturur: mevkiine geçer, taç ve kemerden adını kazır.

(Firdevsî)

[*] Bu manaya hali mahal ve sebebi müsebbep yerinde kullanmak suretiyle mecazi mürseldir.

Ş Şehir içindeki bağ ve bahçe. (آرام بن) de derler.

آرامش (**âramiş**) = Karar ve istirahat. Kısaltarak آرامش de denir Ş Hanende mânasına da gelir ki âramişger muhaffefidir. Ramişger (ba.). آرامش داد = mühim işlerde itidal.

آرامیدن (**âramiden**) = Durmak. eğlenmek, آرام دادن = آرام کردن = آرام داشتن = آرام گرفتن = آرام بردن

آرایش (**ârayiş**) = Süsleyiş, süsleniş, süs, bezek, zinet.

بفرمود تا کار دانان دهد
بر آرایش آرد بازار شهر
نظای

Zamanın iş bilenleri şehrin çarşısını süslesinler diye emretti. (Niẓāmî)

Ş Âdet ve kanun Ş Musikide Ş Âdet denilen nağmedir ki Bârbedin icat ettiği nağmelerin birincisidir. Barbet (ba) [*].

آربیل (**ârbil**) = İskender ile ikinci Daranın İrakı Arapta harbe tutuştukları yerin adıdır. Dara bu savaşta pek fena bozgunluğa uğramıştır (Niẓām).

آرت، آرج (**âret, ârec**) = Dirsek.

[*] (K.) güzellerin yüzlerinde belirmeye başlayan tüycüklér.

Ârec, ârecin muhaffefidir. Ârec (ba.).

آرد (**ârd**) = Un (ar.) dakik Ş Kusur, kabahat. Ranın üstünü ile ârad yahut averdenden muzari olan avered (*muḥ*).

نمی کشد زره آورد خوشن خجالت
بیوسف آینه آن کس که ارمغان آرد
صائب

Yusufa ayna hediye getiren kimse kendi hediyesinden utanmaz. (Şā'ib)

آردبیر (**ârdbîz**) = Elek.

آردتوله، آرددوله، آردهاله (**ârd-tüle, ârddüle, ârdhâle**) = Bulamaç.

آن آردتوله خورکه بمن لوت خوار گفت
چون ماستبا بخورد زمن عذرها بخواست
ابو اسحاق

O bulamaç yiyen ve bana lezzetli yemekler yiyici diyen kimse yoğurt aşını yiyince ben-den özürler diledi. (Ebū Ishāq)

آردن (**ârden**) = Süzgülü Ş Kevgir.

آردینه (**ârdîne**) = Hamur işi, tatlı,

آرزو آرزوی (**ârzū, ârzūy**) = İstek, dilek, özleme.

بمهرتتا نگریم سوی آن گل سیراب
زجان تشنه کجا آرزوی آب رود
خجندی

Hasretinle o olgun güle bakarım. Susuzun canından su isteği nasıl gider,

(Hacendi)

آرزوبردن (**ârzübürden**) = Arzu etmek = arzu kerden.

یک صیجدم نرفت که آبی بخانه ام
تا چند عذر آوری من آرزو برم
عسمن تأثیر

Bir sabah yok ki evime gelmiş olasın; benim iştiyakım, senin özrün ne vakte kadar sürecek. (Muhsin te'sîr)

آرزوشکستن (**ârzūshikesten**) = (k.) istek yerine gelmek.

بر آتش ستم جگرم زان کباب کرد
تا آرزوی ترکس بیچار بشکنم
کال

Mahmur gözünün dileğini yerine getirmek için ciğerimi sitem ateşi üzerinde kebab etti.

(Kemāl)

Ş İstek yerine gelmemek.

در دل زلف برشکن یار آصفی
بسیار آرزو که زبخت زبون شکست
آصفی

Asafi! yarın kıvrık zülfüne karşı gönlümde nice istekler var ki tahlisizliğim yüzünden kırılmış ele geçmemiştir.

(Âşafî)

آرزه (**ârze**) = Samanla karışık sıva çamuru. آرزه گر = sıvacı.

آرستان (**âresten**) = Güç yetmek,

muktedir olmak § آراستن (muḥ.) (ba.).

آرسته (âreste) = Süslü, müzeyyen: âraste (muḥ.).

ایا بزمگه آرسته تر زصد خاتم
ایا بمرکه مردانه تر زصد سهراب
فرخی

Ey mecliste yüz Hatemden daha parlak! ey savaşta yüz Seh-raptan daha mert! (Ferruḥî)

بنام کنیت آرسته باشد
ستایشگاه شعر وخطبه تا حشر
عنصری

Her şiir ve hutbenin methedair olan yeri kıyamete kadar senin adınla süslenir. (‘Unşurî)

آرش (âreş) = Minuçihrin askerlerinden İranlı meşhur bir ok atıcı.

اگر خوانند آرشرا کنگیر
که از آمل بمر و انداخت یک تیر
تو اندازی بجان من زگوراب
همه هر ساعت صد تیر پرتاب
فتخرنگرکانی

«Merve bir ok attığından yani Amülden attığı oku Merve düşürdüğünden dolayı Âreş yay kullanıp ok atmakta ünlü ise de sen (Gürap)tan daima her saat benim canıma yüz pertab oku atarsın.» (ba.).

(Fahri Gürgâni) Vamık lisanından Gōrap, Vamıkın sevgilisi Azra-nın yurdudur. Âreş: lâfız karşı-lığı da olur. Arşî = mânevi.

آرغ (ârūg) = Arūg (muḥ.) (ba.).

آرغده (ârūgde) = Öfkeli.

شیر آرغده اگر پیش تو آید بنبرد
بیل آشفته اگر کرد تو کردد بجدال
بیل بیخسته صمصام تو بیند اندام
شیر برآیه میدان تو باید چنگال
فرخی

Harpte hışımlı arslan sana karşı gelir, oğraşta öfkeli fil senin etrafında dolaşırsa fil endamını kılıcınla tepelenmiş görür; aslan, pençesini meydana-nının süsü bulur. (Ferruḥî)

§ Hırslı.

آرغده برنای تو جان مذست از انک
پرورده مکارم اخلاق تو منم
منوچهری

Beni güzel huylarıyla yetiştirdiğin için gönlüm hep seni methetmek ister. (Minūçihri)

آرغیش (ârgiş) = Kadın tuzluğu denilen nebatın kökünün kabuğu. Göz ilâçlarından imiş.

آرمان (ârmān) = Arzu, hasret.

از فراقت روزوشب عاشقrahest الامان
هر که دیدار تو بیند نیستش هیچ آرمان
خواجو

Senin ayrılığından âşıklar gece gündüz elâman der. Yüzünü görenin hiç başka arzusu kal-maz. (Huḩācū)

آرمیس (âremiş) = Aramış (muḥ.) (ba.).

آرمون (ârmūn) = Ameleye işlemeden verilen ücret.

آرمیدن (âremiden) = Dinlenmek: ârāmiden (muḥ.) (ba.).

در شهر خود آرمیده بودم
واندوه سفر ندیده بودم
نظامی

Kendi memleketimde yerleşmiş, yol sıkıntısı görmemişim. (Nizāmî)

Yanın kaldırılmasıyla âremden, âremde de denir.

چو بیدار باشی تو خواب آیدم
چو آمده باشی شتاب آیدم
فردوسی

Sen uyanırsan benim uyku-m gelir sen durursan ben acele ederim. (Firdevsî)

آرن، آرنج (âren, ârenc) = Dirsek.

زمانی دست کردی جفت رخسار
زمانی جفت زانو کردی آرن
آغاچی

Kâh elini yanağına, kâh dirseğini dizine dayardı. (Āğācî)

آرننگ (âreng) = Dirsek = ârenc.

گر بهمد تو ظلم یازد چنگک
باد دستش بریده از آرننگ
منصور

Zulum senin zamanında pençesini uzatırsa eli dirsekten kop-sun. (Menşūr)

§ Renk

«آرنک زرد باد چو بارنک روی خصم»
ظهیر

Düşmanın yüzü turunç gibi sarı renkli olsun. (Zahir)

§ Zannolunur ki, galiba.

هرگز نکند سوی من خسته نگاهی
آرنک نخواهد که شود شاد دل من
رودکی

Ben hastaya hiç iltifat etmez. Galiba gönlümün sevindiğini istemez. (Rüdeki)

§ Mihnet ve meşekkat.

گشته ترا مسلم شوق و نشاط و اقبال
بوده نصیب دشمن آرنک ورنک و ادبار
غضائری

Şevk, sevinç, ikbal sana; elem. utanma, bahtsızlık düşmanına nasib olmuş. (Gezâiri)

§ Mekir ve hile § Tarz ve üslûp mânasına da gelir.

آرواره (ârvâre) = Üst ve alt çene kemiği (ârvare zeden) = çok söylemek, çene çalmak (ko.) (Nizām).

آرؤغ، آرؤق (ârūg, ârūq) = Geçirme.

باچنان خوردن وچنان آروق
کی بری رخت خویش برعیوق
اوحدی

Öyle yemek, böyle geçirmekle nasıl yükselebilirsin. (Evḩadî)

Ārūg zeden, ârūg giriften = geçirmek.

گر خوری کم گرسنه مانی چوزاغ
ور خوری برگردد آروغت دماغ
مولانا

*Eğer az yersen karga gibi aç
kalırsın ; eğer çok yersen geği-
rirsin.* (Mevlânâ)

آرون (ârūn) = Güzel ve iyi huy-
lar.

(با آرون او نیست دو بوم ووست)
عنصری

*Yurt ve vatanda öyle iyi ve
güzel huylu kimse yoktur.*

(Unşurî)

Karşılığı = enîr = kötü huy-
lardır.

آروند (ârvend) = Ululuk.

آروین (ârvîn) = Tecrübe, sına-
ma, deneme.

آره (âre) = Diş kökü ki dişin
bittiği yerdir.

آری (ârî) = Evet.

بگفتا هر شیش بین تو دو خواب
بگفت آری چو خواب آید ، کجا خواب
نظامی

*Cevap olarak onu her gece rü-
yada görür müsün? dedi; evet;
eğer uyku gelirse ; fakat uyku
nerede dedi.* (Nizâmî)

Küçüklerin büyüklerine karşı
(ârî) yerinde (beli) demeleri bu
lisanın edeplerindedir Ancak

mertebece müsavi olanlarla bü-
yükler küçüklere cevapta (ârî)
diyebilirler. § Âveri = getirirsin.
(muğ.).

آرید برید (âridberid) = Basur
hastalığına ilâç için kullanılan
yarılmış soğana benzer bir kök.

آریغ (âriğ) = Nefret ve kin.

(آه از غم آن نگار بد مهر. کاریغ زمن بدل گرفته)
خسروانی

*Benden nefret eden muhabetsiz
yârin elinden ah.* (Hüsrevânî)

Doğrusu za ile âzîğdır (Naşrî)

آر (âz) = Açgözlülük ve tamah.

سیرگشت از سخاش کشت امید
سیرگشت از عطاش معده آر
ادیب صابر

*Onun cömertliğinden ümit tar-
lası yeşillendi; ihsanından aç-
gözlülük ve tamahın midesi
doydu.* (Edîbi Şâbir)

آزاد (âzâd) = Kimsenin kölesi
olmayıp istediği gibi hareket
eden insan(ar). § Ayıpsız, ku-
sursuz.

گر بنده کنی باطاف آزاد برا
بهرتر که هزار بنده آزاد کنی
علاءالدوله

*Eğer lütf ile bir hürü kendine
bende edersen bin kulu azad et-
mekten hayırlıdır.*

(‘Alâuddevle)

سروی زچهن گزید و آزاد
دست اجلش بیاد برداد
نظامی

*Yeşilliğin seçme ve düzgün
servisini ecelin eli kırdı.*

(Nizâmî)

Servinin âzat ile sıfatlanarak
(serviâzâd) denilmesinin sebebi
her mevsimde tazeliğini ve rengi-
ni muhafaza ile dosdoğru ve mey-
vasız olmasından; (سوسن = süsen)
= beyaz susam çiçeğine de bu sı-
fatı vererek (süseniâzâd = سوسن آزاد)
denilmesi sapı ve yaprakları
düzgün ve meyvasız olup başka
ağaca dayanmamasındadır.
Zâhirî şeylerden alâkasını kesen
kâmil insana da denir. § Gövdesi
budaksız uzun boylu bir ağaç:
İran memleketine mahsus tes-
pih ağacının büyük nevidir ki
İrânın Kiylân ve Mazendrangibi
şimal cihetlerinde bulunur. Dal-
ları çam ağacı dallarına ben-
zer. Yahut kayın ağacı dediği-
mizdir.

آزاد درخت چمن عشقم ودهقان
پروا هن بابل کند از برگ خزانم
وآله

*Aşk çimeninin düzgün bir ağa-
cımın ve bahçıvan başı [*] benim
hazın yaprağımdan bülbüle
gömlek yapar.* (Vâle)

ناصری , mürekkep mukabili ba-
sit ve = etî leziz derisi
kırmızı ve mavi benekli bir nevi
balık mânalarına gelir demiştir.

[*] Dihkanın Bahçıvan Başı ile tercümesi
buradaki yerine göredir. Dihkan (ba.).

رشیدی , ağaç ve eti lezzetli, kıl-
çıksız bir nevi balık mânaları-
na yalnız âzat değil ve
âzad dir diyorum. § Nahçıvan
eyaletinde bir kasaba.

آزاد میوه (âzâd mîve) = Fıstıklı
bademli şeker.

آزاد دارو (âzâd dârû) = Labada
dediğimiz sebze.

آزادوار (âzâdvâr) = Musikide
bir makam § Esferayine tâbi bir
köy.

آزاده (âzâde) = Hür ve serbest,
her şeyden alâkasını kesmiş,
soyu soppu belli kimse.

بسر و گفت یکی میوه می آری
جواب داد که آزادگان تویی دستند
سعدی

*Biri, serviye meyva vermiyor-
sun dedi; servi, varlıkla alıs
verişi olmayanların eli boş olur
diye cevap verdi.* Sa'dî

(Âzâd) ile (âzâde) birkaç mâ-
nada müsavi iseler de âzat
hürriyeti başkasının elinde olan
kimseye derler.

آزادی (âzâdî) = Hürriyet § Şükür.

داد با این همه افتاد گیم
عن آزادی و آزاد گیم
جای

Bukadar düşkünlüğümle beraber bana şükür ve hürriyet şerefini verdi. (Cāmî)

آزار (âzâr) = İncitme, incinme : âzerden, âzâriden = incitmek incinmekden ismi mastar, emir (ismi fa. muh. vas.).

شیوه آزار مکن اختیار
ورنه زینت بکند روزگار
وحشی

Kırıp incitme yolunu tutma yoksa zaman seni temelinden yıkar. (Vahşî)

میازار موری که دانه کشت
که جان دارد و جان شیرین خوشست
فردوسی

Tane taşıyan karıncayı incitme; çünkü canı vardır. Tatlı canda kıymetlidir (Firdevsî)

چنگ از طرف دوست دل آزار نباشد
یاری که تحمل نکند یار نباشد
سعدی

Dil âzâr (ba.).

آرح (âreh) = Siğil.

آزدن (âzden) = Âciden. Âzde = âcîde.

سوی خانه شد دختر دل زده
رخان معصفر بخون آزده
فردوسی

Kalbi kırık kız sarı yanakları kana boyanmış olduğu halde ev tarafına gitti. (Firdevsî)

آزر (âzer) = Âzar (muh. ba) § Hazreti İbrahim'in pederi yahut amcası [*] § Âzâriden muhaffefi olan âzerdenden emir.

نگار و صورت آن بت بپند و چین درهم
شکست خاعه مانی وردنه آزر
نگار آزر و مانی غلام صورت اوست
زمن بدینکه بگفتم گر آزری آزر
سوزنی

O güzelin nakış ve sureti Hint ve Çinde Maninin kalemiyle Âzerin rendesini ehemmiyetten düşürdü.

Âzer ve Maninin nakışı onun suretinin kölesidir. Bu söylediğim sözle benden incinirsen incin (Süzeni)

Tabiatsız adam (Bürhan)

آزرد (âzerd) = Renk bazı lügatler sarı renk mânasına yazmışlar.

ابر آزاری بیازان درچین پرورد وود
گشت خیری بافراق ترکس آزد زرد
قطران

Mart bulutu yağmur ile çimende gül yetiştirdi. Şebboy sarı nergisin ayrılığıyla sarardı.

(Katiân)

آزردن (âzürden) = İncitmek, incinmek.

دلجوی آزرده دلان کار بزرگبست
آزردن ما خسته دلان نقص است
نعمیا

[*] Hazreti İbrahim'in pederi (Tarih) in ve-fatından sonra amcası Âzerin oğlu diye anılmıştır diyenler de vardır.

Kalbi kırıkların gönlünü almak büyük bir iştir. Biz gönlü hastaları incitmek büyüklüğe lekedir. (Na'imâ)

Bu lügatin âzâridenden kısaltılmış olmasına bakılırsa doğrusu zaman üstüniyle âzurdan âzerdendir "Giyas". âzer, âzar (ba). Giyasın iddiasını Nizamînin şu şiri ispat edebilir.

درآن يك سال چون فرمان دهی کرد
نه مرغی بلکه مور را نیاززد
نظامی

Orada bir sene saltanat sürdü. Bir kuşu değil bir karıncayı bile incitmedi. (Nizâmî)

آزرده پشت (âzürde puşt) = (k.) Beli bükük ihtiyar § Yükten sırtı berelenmiş hayvan.

آزرم (âzerm) = Utanma, haya.

تعمد اندر میانه شرم و آزرم
نمی دارد کسی از جاهلی شرم
شبهستاری

Ortada utanma ve haya kalmadı; kimse cahillikten utanmıyor, (Şebüsterî)

Merhamet ve şefkat, rahat ve selâmet. Büyüklük ve şeref § İnsaf ve adalet. § Güç ve kuvvet.

آزرم دار ارچه به پشت بود حقیر
ارزان شباوش ارچه به زدت گران بود
محمد همگر

Senin yanında hakir isede onu büyük tut. Senin yanında pahalı ise de onu ucuz say. (Meddi Hemger)

دو کسی را روزگار آزرم دادست
یکی کومرد و دیگر کو نژادست
نظامی

Zaman iki kişiye rahat vermiştir, biri ölen obürü doğmayan. (Nizâmî)

ای ملک آزرم تو کم دیده ام
وز تو همه ساله ستم دیده ام
نظامی

Ey padişah senin adaletini görmemişim. Senden bütün sene zulüm görmüşüm. (Nizâmî)
§ Gözetmek, hatırlamak.

صواب آن چنان شد که آرم شتاب
که آزرم دشمن بود ناصواب
نظامی

Acele etmekliğim doğrudur, düşmanı gözetmek doğru değildir. (Nizâmî)

§ Âzer mî duht (muh).

یکی دختری بود آزرم نام
فردوسی

Âzermiduht adlı bir kızı vardı. (Firdevsî)

آزرمی دخت (âzermi duht) = Hüsrevi Pervizin kızının ismi: akıl ve güzelliğiyle meşhur olup dört ay saltanat sürmüştür. Aslı Âzermin duht = utangaç kızdır.

آزرننگ (âzreng) = Azereng (ba.).

آزمایش (âzmâyîş) = Tecrübe ediş. Mastarı âzmüden (ba.).

آزمودن (âzmûden) = Tecrübe etmek, sınamak, denemek.

بادهر جنگ شیشه بستگ آزمودست
کلم

Zamanla uğraşmak, işeyi taşla denemektir. (Kelîm)

آزموده = tecrübe edilmiş, denenmiş.

طافتم بر بار محنت آزمودی پیش ازین
آزموده آزمودن بس پشیمانی دهد
نظمی

Evvelce mihnet yüküne takatını denedin. Denenmiş deneme çok peşimanlık verir. (Nizâmî)

آزمون (âzmûn) = Tecrübe ve sınama.

آزمون زونخسرا در بدل گاه تنگیدست
خسرو

Cömert darlık zamanındaki vergisiyle tecrübe edilir. (Hüsrev)

نکرده کسی را کسی آزمون
بود بخبر گر کند رهمنون
بدایعی

Bir kimseyi denemeden kilağuz yapan kişi akılsızdır. (Bedâ'iyî)

ای دست روزگار گه آزمون زمن
شمشیر کن نه نعل که پاکیزه آهن
خاقانی

Ey zamanın eli! Tecrübe zamanında benden kılıç yap nâl değil, çünkü temiz demirim. (Hākānî)

آزور (âzûr) = Hırslı açgözlü az=hırs ile nispet ifade eden (ver) den mürekkeptir.

دهان تبر چنان بازمانده از پی چیدست
اسر نشد بجزر گوشه عدوت آزور
کمال اسماعیل

Eğer düşmanın çocuğuna âşik değilse okun ağzı neden böyle açık kalmıştır. "Ciğer göşe, ye mutlak ciğer demek de mümkünüdür. (Kemâl İsmâ'îl)

Vav üstün olarak (âzver) de denir.

پچیزی فرید دل آزور
که باشد نیازش بدان بیشتر
اسدی

Hırslı olan kimsenin gönlü çok muhtac olduğu şeyle aldanır. (Esedî)

آزیدن (âziden) = Âzden (ba).

آزیر (âzîr) = Âzarın imalesidir.

در جهان چندآن که خواهی بی شمار
نیستی و محنت و آزر هست
انوری

Dünyada istediğin kadar sayısız yokluk, güçlük ve incinme vardır. [*] (Enverî)

آزلیع (âzîg) = Ârîg (ba).

آر (âj) = İstirahat etme, dinlenme. İstirahat et, dinlen, mânasına emir de olur ki buna göre mastarı âjiden yahut âjden olması lâzım gelir. Fakat âjiden kullanılmaz âjden ise başka mânayadır (ba).

[*] İmale kaidesine göre (z) den sonra elif yazılmalıdır.

Saba rüzgârına kavuştuğundan gölün yüzü tamamen törpü gibi çentik çentiktir. (Enverî)

آرغ (âjûg) = Hurma lifi Ş Asma ve ağaç budantısı.

آرنداک (âjfundâk) = Eleğim-sağma.

میخ چون منبه باد چون ندای
آرنداک چون درونه بری
لطیفی

Bulut pamuk, rüzgâr hallaç, eleğim sağma kardan hallaç yayı gibi. (Latîfî)

آرگن (âjgin) = Kafesli kapı.

آرن (âjen) = Âjenden = İğne ve o gibileri batırmak mastarından emri hazır (isfa muhvas).

کشف کردار هرکو درکشد از طوق امرت سر
پسان خار پشتش کردشت چرخ تبر آرن
ذوالفقار

Her kim senin emrinin çemberinden kaplumbağa gibi boyun çekerse ok saplayan feleğin parmağı onu kirpi gibi yaptı: vücudunun etrafına ok sapladı. (Zülfikâr)

Ş Samansız çamur.

آرند (âjend) = Binalarda taş ve tuğla aralarına konulan çamur. آرنیدن = taş ve tuğla arasına çamur koymak.

ارگرد سفاقت بلب جوی سخندان
جانرا بکف عقل همی شوی وهی آژ
ناصر

Canı, söz bilen bir adamın dudığı irmağıyla akıl avucunda yıka da rahat et. (Nâşîr)

آرچ (âjeh) = Sigil = âzeh.

بگرد عارض آن ماه زری وچاه زنج
سپاه زنگ [*] در آمد بسان موروملخ
گل رخانش زمشک سیاه خالی داشت
چه جرم کرد که گل خار کرد وخال آرخ
سوزنی

O çukur çeneli ay yüzünün yanağı etrafına karınca ve çekirge gibi zengibar askeri üşüştü. Gül yanaklarının siyah misketen bir beni vardı. Ne suç işledi ki gülü dikenlendi, beni sivilceleştirdi. (Süzênî)

آردن (âjden) = İğne ve o gibileri batırmak, dikmek, gözlemek, saplamak, ustura vurmak Ş Değirmen taşını dişemek yani diş diş etmek. Müştakları az kullanılır.

آرده (âjde) = Çentik çentik, diş diş, delik deşik olan şeyler, bir şeyin düz olmaması.

رخ عدوت چو نارنگ زرد و آرده باد
ظهیر

Düşmanın yüzü turuncu gibi sarı ve çentik olsun. (Zahîr)

از ملاقات صبا روی غدیر
راست چون آرده سوهانست

انوری

[*] (Siyah renk) suretinde de görülmüştür.

آژندن (âjenden) = Âjden.

آژنگ (âjeng) = Öfkeden yahut ihtiyarlıktan yüzde beliren buruşuk.

آن دم که بدم جوان و مویم شبه رنگ
صد حوریدی بدامم زده چنگ
اکنون که شدم پیر و رخم پراژنگ
ازمن زن و فرزند همی دارد نسنگ
ازرقی

Genç ve saçım siyah ve parlak iken birçok güzel eteğime sarı-lırdı. Şimdi ihtiyarladığım ve yanağım buruştuğu için çoluk çocuğum benden arediyor. (Ezrekî)

آژوغ (âjoğ) = آژغ (ba).

آژیانه (âjyâne) = Taş yahut tuğla döşeme.

برای زینت درگاه عالیت
سهر و ماه کردند آژیانه
عمید لومی

Yüksek dergâhını süslemek için güneş ve aydan döşeme döşedi-ler. (Amîdi Lûmekî)

آژیخ (âjîh) = Kir, hususiyle göz kiri, çapak. (muğ) آژخ dir.

آژیدن (âjîden) = آژدن (ba.)

آژیر (âjîr) = Akıllı ve uyanık.

سپهرانگهدار و آژیر باش
فردوسی

Askeri gözet ve uyanık ol. (Firdevsî)

Ş Hazır. Firdevsinin mısraı bu-na da misal olabilir Ş Göl.

آب دهدشان بیای مادر آژیر
منوچهری

Göl anası ağaçların ayağına: köküne su verir. (Minūcîhrî)

Ş Feryat.

آژیراک (âjîrak) = Bağırma. fer-yat etme.

آژیریدن (âjîrîden) = İkaz etmek yani uyandırmak Ş Hazırlamak,

آژینه (âjîne) = Dişengi = آسیاژن (ba.).

آس (âs) = Değirmen.

دامن بخت تو پاک از گرد آس آسبان
وز جفای آسبان خصم تو سرگردان چو آس
انوری

Senin taliinin eteği felek değir-menin tozundan temizdir; senin düşmanının başı feleğin cefa-sından değirmen gibi dönücüdür. (Enverî)

El değirmenine (destâs), hay-vanla dönen değirmene (herâs), su değirmenine (âsiyâp) derler Ş Ögüdülmüş zahire.

من بیای خود این خطا کردم
تا دستم از ریج گشتم آس
مختاری

Ben kendi attığım yanlış adım sebebiyle meşekkat değirmenin-de ezildim. (Muhtârî)

آسا (âsâ) = Bezek, süs.

با امید قبولت بکر فکرم
چو بهر یوسف مصری زلیخا
با انواع نفاذس خویشترا
بسان نوعوسان کرده آسا
عسجدی

Sana beğendirmek ümidiyle Züleyhanın Yusuf'a karşı yaptığı gibi fikrim kızı yeni gelinler gibi kendini türlü türlü nefis şey-lerle süslemiş. (Ascedî)

Gibi mânasına teşbih edatı olup kelimenin sonuna getirilir.

تانشوی برزگر آسا جلال
غم نخوری در طلب ملک و مال
جلال الدین

Celâl! Sakın ikinci gibi olma-yasın. Mal ve mülk isteğiyle kederlenmeyesin. (Celâlüddin)

تومردی با عروس معنی آن بهتر که آسائی
بزد و سرخ چند آساکنی بر رخ عروس آسا
وصال

Sen mertsin, senin mâna geli-niyle rahat etmen iyidir. Yüzü-nü ne vakte kadar gelin gibi sarı ve kırmızı ile süsleyecek-sin. (Vişâl)

Ş Ağır başlılık.

زور بستاند تدبیر تو از پنجه شیر
کبر بیرون کند آسای تو از طبع پلنگ
مختاری

Senin tedbirin arslanın pençe-sinden kuvveti alır; senin ağır başlılığın kaplanın tabiatından kibri giderir. (Muhtârî)

Ş Esnemek.

چشان نمود بن دوش ماه نو دیدار
چو ماه من که کند نگاه خواب خوش آسا
بهرای

Ay gibi güzelim uykusu geldi-ği zaman nasıl hoş esnerse dün gece yeni ay bana öylece yüzü-nü gösterdi. (Behrâmî)

Bu mânaya کردن، زدن، کشیدن ke-lemeleriyle kullanılır. Ş Asuden-den emir, (is fa muğ vas.)

بکش از راه جست و جویش با
از تک و بوی یک زمان آسا
رکن الدین

Onu arayıp taramadan vazgeç. Koşup didinmeden bir zaman olsun dinlen. (Rüknüddin)

آسال (âsâl) = Temel.

ز دانا شنیدم که بمان شکن
زن جاف جافست و آسال کن
ابوشکور

Bir akıllıdan işittim ki sözünü tutmayan; ahlsız ve temel yı-kan kadına benzer. (Ebû Şekûr)

آسام (âsâm) = Amas mânasına-dır; yahut ondan çevrilmiştir. (ba.)

آسامه (âsâme) = آسیمه (ba.).

آسان (âsân) = Kolay.

با آسان بر نمی گیرم دل از لعل لبت آوی
مگس آسان بشهد افتد ولی دشوار برخیزد
چالی

سبک آستین برزده هر دو تن
دویدند بادلو و مشک و رسن
فردوسی

Her ikisi hazırlanıp koğa, tulum,
iple koştular.

(Fırdevsî)

آستین برجین یا چشم یادیده کسی

کشیدن (âstîn bercebîn yaçeşm
yâdidei kesi keşiden) = (k.)
Bir kimsenin kederini yatıştır-
mak, teselli etmek.

در غبار کوی غم روی ظهوری گشت گم
آستینی بر جبین کش خاکسار خویشرا
ظهوری

Zuhurinin yüzü keder mahalle-
sinin tozunda kayboldu; kendi
düşkününü teselli et. (Zuhûrî)

آستین بزگناه کشیدن
(âstîn bergünah keşiden) = (k.)
Affetmek.

چو دشمن بخواری شود عذر خواه
برحمت بکش آستین برگناه
خسرو

Düşman alçaklıkla özür dile-
yince merhamet edip affet.
(Hüsrev)

آستین ترداشتن
(âstîn terdaş-
ten) = (k.) Çok ağlamak.

آستین تیریز کردن
(âstîn tiriz
kerden) = (k.) Zulümden vaz-
geçmek. Astîn sertiz gerden
şeklinde de görülmüştür.

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No 2E.1088

Gönlümü lâl gibi dudağından
kolay kolay ayıramıyorum. Evet
sinegin bala düşmesi kolay, fa-
kat kurtulması güçtür. (Cemâlî)

Yai mastariyye ile âsânî; asâî
gibi uyku ve istirahat mânasına
da gelir.

تن آسانی گزیند خویشان را
زن و فرزند بگذارد بسختی
سعدی

Kendi istirahatını üstün tutar,
çoluğunu çocuğunu sıkıntıda
bırakır. (Sa'dî)

روز بیکاری و شب آسانی
کی و سی بر سر بر سلطان
سنائی

Gündüz işsizlik gece uyku ve
istirahat; sultanlık tahtına ne
vakt irişirsin. (Senâ'î)

آسانیدن (âsanîden) = Kolayla-
mak, çabuklaştırmak.

آسایش (âsâyîş) = İstirahat, din-
leniş.

آستارا (âstârâ) = İranın Azerbay-
can sınırında bir şehir.

آستانه، آستان (âstân, âstâne) =
Eşik, (ar) عتبة. mecazen papuçluk,
kapı aralığı.

ای کعبه من جمال رویت
مرآت من آستان کویت
نظامی

Ey yüzü kıblem ve evinin eşiği
aynam olan sevgili! (Nizâmî)

Dergâh: büyüklerin bulunduk-
ları yer.

بجان ملازم آن آستانه باش ای دل
که بارتن بدر کعبه بردن آستانست
عاد

Ey gönül! o dergâha candan
devam et; çünkü vücut yükünü
Kâbe kapısına götürmek kolay-
dır. (İmâd)

Astan arka üstü yatmak mânâ-
sına da gelir,

در تنگنای بیضه ز تأثیر عدل او
نقاش صنع پیکر مرغ آستان نهاد
کمال

Allah onun adaletinin tesiriyle
yumurtanın dar muhitinde pi-
licin vücudunu arka üstü ya-
tırmıştır. (Kemâl)

Divanhane ve misafir-
hane sahibi. آستانه allaha yakın
kimselerin kabrine de denir.

آستان برخاستن (âstân berhâs-
ten) = Eşik kalkmak (k.)
harab olmak.

چار دیوار خانه روزن شد
بام بنشست و آستان برخاست
خاقانی

Evin dört duvarı delik deşik
oldu. Dam çöktü ve harab oldu.
(Hâkânî)

Ş Devlet ve ikbale ermek.

آستان فنا (âstâni fenâ) = (k.)

Dünya.

بر آستان فنا دل منه که جای دگر
زهر راحت تو بر کشیده اند قصور
ظهیر

آستین فشاندن
(âstîn feşânden) = (k.) Terketmek, vazgeçmek, inkâr etmek.

گاه وجد و سماع هریک را
بر دوگون آستین فشاندن بینی
هاتف اصفهانی

Aşk ile ibadet zamanlarında herbirini dünya ve ahiretten el çekmiş görürsün.
(Hâtifi İsfahâni)

Ş Raks etmek.

عشق بگسترد نطع پای فروکوبهان
خانه فروشی مکن آستنی برفشاندن
خاقانی

Aşk yaygısını yaydı; haydi harekete gel, sofuluktan vazgeç, yahut süs ve itibar gösterme, rakset.
(Hâkânî)

Ş Tahsin etmek Ş İhsan etmek
Ş İşaret eylemek manalarına da gelir.

سخن گفت و دامان گوهر فشاند
بلطقی که شاه آستین برفشاند
سعدی

Etek dolusu inci saçar gibi öyle latif sözler söyledi ki Padişah pek beğendi.
(Sa'dî)

آستین گرفتن
(âstîn giriften) = (k.) Ücretsiz iş gördürmek.

آن شنیدی که صوفی می کوفت
زیر نعلین خویش میخی چند
آستینش گرفت سرهنگی
که بیا نعل برستورم بند
سعدی

Onu işittin mi; yani o hikâyeyi bilir misin: bir sofu ayakkap-

larının altına birkaç çivi çakıyorken bir çavuş, gel, benim atımı nalla diye ona bedava iş gördürdü.
(Sa'dî)

آستین مالیدن
(âstîn māliden) = Astîn berçiden (ba.).

آستینه
(âstîne) = Yumurta.

آسر
(âsür) = Ekin olan yer, ekinlik.

آسرپس
(âsrîs) = At koşacak meydan.

نشانه نهادند بر آسرپس
فردوسی

Koşu yerine nişan koydular.
(Firdevsî)

آسغده
(âsiğde) = Yarı yanmış odun ki küskü derler. Sinin üsütüniyle hazır manasıdır.

ایستاده میان گرمابه
همچو آسغده در میان تنور
معروفی

Hamamın ortasında fırın içindeki odun gibi durmuş.
(Ma'rûfî)

خاطر عالی تو غارت کرد
گنج آسغده نهان قلم
مسعود

Senin yüksek hatırın, kalemin hazırlanmış gizli hazinesini yağma etti.
(Mes'ûd)

آسفته
(âsüfte) = Asüğde (ba.).

آسکر
(âsker) = Devredici, sey-yar. *أسکر* bunun muarrebidir. Okyanusta şöyle yazılıdır: asker müctemi olan beni ademe denir lafzı mezbur farsidir.

آسگون
(âsgûn) = Hazer denizi,

چه مایه دارد در پیش طبع او دریا
چه پایه دارد دوزد آسگون فرغر
قائمی

Onun tabiatının yanında denizin ne kıymeti var. Hazer denizinin yanında kuru çayın ne ehemmiyeti olur.
(Kaânî)

آسمار
(âsmâr) = Mersin ağacı.

آسمان
(âsmân) = Gök (ar) sema: sonundaki man manend muhafefi olup terkip halindeki mânası değirmen gibidir. Gök yüzündeki yıldızların devir ve hareketleri değirmene benzetilmiştir.

روی زمین زطلعت ایشان منورست
چون آسمان بزهره و خورشید و مشتری
سعدی

Gök yüzü güneş, zühre, müşterî, ile nasıl nurlanırsa yer yüzü de onların yüzleriyle öyle nurludur.
(Sa'dî)

Ş Her şemsî ayın yirmi yedinci günü

آسمان روز ای چو ماه آسمان
باده نوش و دار دل را شادمان
مسعود سعد

Ey ay gibi güzel! âsman gününde şarap iç te gönlünü jerahlandır,
(Mes'ûd Sa'd)
Ş Azrail م ء

آسمان از ریسمان ندانستن
(âsmân ez rîsman nedânisten) = Göğü urgandan ayırt etmemek (k) ayırt etmek kuvvetinden mahrum olmak.

ملک از مسقی آن ساعت چنان بود
که در چشم آسمانش ریسمان بود
نظامی

Padişah o saat, sarhoşluktan o dereceye gelmişti ki gözü bir şeyi seçmiyordu.
(Nizâmî)

آسمان برین
(âsmâni berîn) = Dokuzuncu felek.

آسمان درخش
(âsman derehş) = Şimşek.

آسمان دره
(âsman dere) = Saman uğrusu: «جزء (ar) کهکشان» gökte küçük yıldızların birleşmesinden hasıl olan şekil.

بکوچه که روی با کف گهر افشان
چو آسمان دره سازی ز این گهرباری
منجیبک

İnci saçan avucunla hangi so-kağa gitsen çok inci dökerek orasını saman uğrusuna benzetirsin.
(Mencik)

آسمان رند (âsmān rend) = Müneccim: terkip halindeki manası zan ve tahmin ile göğü ölçüp biçen demektir.

آسمان سُورَاخ شدن (âsmān sūrāḥ sūden) = Gök delinmek (k.) büyük bir vak'a çıkmak.

آسمانُ وریشان (âsmānu rīsmān) = Gök ve urgan: akla uygun bir söze karşı yanlış anlaşılmasını gösteren uygunsuz cevap yerinde kullanılan bir darbi meseldir.

آسمانه (âsmāne) = Tavan (ar) سقف
شیراز آتش عزمش زفرط استعلا
برآسمانه گردون نشست و اخترگشت
کال

Azmi ateşinin kıvılcımı o kadar yükseldi ki gök yüzüne çıkıp yıldız oldu. (Kemāl)

آسمانی آهن (âsmānī āhen) = Yıldırım. آسمان غریو آهن آسمانی آهنی âsmānī, âsman giriv derler.

آسمند (âsmend) = Yalancı ve aldatıcı Ş Nāsiri, âsmend yalancı, yalan sahibi mânasındır, sonundaki mend «dermdend» ve benzerleri gibi sahip mânasını ifade eder. Bundan anla-

şılıyor ki (âs) ın bir mânası da yalandır. diyor. Ş Alık, şaşkın.

آسموغ (âsmūg) = Eski İranlıların itikatlarına göre iki kişinin arasını bozan şeytan.

گفته اش چلگی دروغ بود
او سخن چین چو آسموغ بود
طیان

Onun sözü bütün yalandır; o iki kişinin arasını bozan şeytan gibi koğucudur. (Tayyān)

آسینستان (âsinistān) = Vamıkın kaynatası yani sevgilisi ve karısı Âzranın babası ki Vamık onu öldürmüştür.

آسودن (âsūden) = Dinlenmek, konuşmada âsuden yerine âsude şüden kullanılır. (Nizām)

آسوده (âsūde) = Rahat, başı dinç, gailersiz.

در تمام عمر اگر یکروز عاشق بوده
در حساب زندگانی روز حشر آسوده
صاف

Yaşadığın müddetçe eger bir gün âşık olmuşsan mahşerde hesap veririken rahat edersin.

(Şā'ib)

ز عقل اندیشها زاید که مردمرا بفرساید
گرت آسودگی باید بروعاشق شوی عاقل
سعدی

Akıldan insanı yıpratacak düşünceler doğar. Ey akıllı! eğer sana rahat lâzımsa git âşık ol. (Sa'di)

آسه (âse) = Ekin ve ekin için hazırlanan yer Ş Meyan kökü.

آسیا (âsiyā) = Değirmen = âs.
گرم سنگ آسیا برسر بگردد
دل آن نیست کن دلبر بگردد
نظای

Başımın üzerinde değirmen taşı dönse gönlüm dilberden dönmez. (Nizāmî)

Âsiyāb muhaffefi de olur. Âsiyāb ve muhaffefi olan âsiyāyi su değirmenine tahsis edenlere göre su değirmeninden başkasına söylenmesi doğru olamayacağından âsi dest, âsi bad gibi âsiyāyi dest, âsiyāyi bad denilemez. Âs (ba.) = آسیاگر = değirmenci.

آسیاب (âsiyāb) = Su değirmeni. Âslı âsi âbdır: Farscada uzun elif iki elif itibar olduğundan kaideye göre birincisi yaya kalbolunmuştur.

آسیا زنه، آسیا آرن (âsiyā ājen, âsiyā zene) = Değirmen taşını yontup düzelten demir âlet: dışengi (ar.) مقار.

آسیب (âsīb) = Zarar, hususiyile iki kişinin, iki cismin birbirine yanyana, karşı karşıya çatmasından hasil olan zarar, incinme ve acı.

از بیخ زمین ترست برگی
کاسیب نیافت از نگرگی
نظای

Yerden bir nebat yaprağı bitmemiştir ki bir doludan zarar görmesin. (Nizāmî)

گرتیم مویی شود از دست چور روزگار
برمن آسانتر بود کاسیب مویی برتنش
شاعر

Eğer zamanın zulmunda vücudum kıl gibi olursa onun vücuduna bir kıl kadar zarar ve elem gelmeden bana daha kolaydır, (Şā'ir)

سرباد بانها برآمد بروج
بجانبید کشتی ز آسیب موج
فردوسی

Yelkenlerin başı çok yükseğe çıktı, dalganın hızından gemi oynadı, (Firdevsi)

Bazı lûgatler zararı bahis mevzuu etmiyerek iki kişi omuz omuza vurmak yahut iki şey birbirine çatmak mânasına almışlardır. (ar.) صدمه

زند پهلوی بهم چون سپهر وقدوت شاه
کیود گشت تن آسمان ازان آسیب
فخری

Gök padişahın kudretiyle çarpınca göğün gövdesi o çarpımadan göğerti. (Fahri)

Evvelce Firdevsinden getirdiğim misal de bunu teyit eder Ş Muşibet ve zahmet.

اقلیم پارسرا غم از آسیب دهر نیست
سعدی

Fars ülkesi zamanın musibetinden müteessir değildir. (Sa'di)

چه آزادند درویشان ز آسب گرانباری
خاقانی

*Fakirler ağır yüke tahammül
zahmetinden ne kadar azadedir-
ler. (Hâkânî)*

آسپون، آسیمه
(âsime, âsiven) = Fikri dağınık, şaşkın, sersem.
Asîmenin aslı âsamedir. (ba.)

سرا پرده بردند از ایوان بدشت
سپه از خروشدن آسیمه گشت
قردوسی

*Otağı saraydan ovaya götürdü-
ler. Asker kavga ve gürültüden
şaşkın oldu. (Firdavsi)*

Karmakarışık ve uyuşuk mânâ-
sına da gelir. Asivenin aslı da
âsiyaven=âsyamanend=değir-
men gibidir.

گر نه عشقت کرد آسیون مرا
از چه رو سرگشته و آسیونم
منجیک

*Eğer beni aşkın şaşkın etme-
diyse niçin başı donuk ve ser-
semim. (Mencik)*

آش (âş) = Aş.

زد یگدان لثیمان چو دود بگریزند
نهدت کفچه کنند از برای کاسه آش
سعدی

*Alçakların ocağından duman
gibi kaçarlar. Aş kâsesi için
ellerini kepçe yapmazlar. Alçak-
ların yemek kâsesine el uzatmak
değil, ocaklarından duman gibi
kaçarlar. [*] (Sa'dî)*

(Baharı acem) müellifi mutlak
yemek dediği gibi içmesi müm-

[*] Dikdanın lûgateca manası sacayaktır.

kün olan rakik yani sulu yemek
mânâsına da yazmıştır. Ş Bezlere
sürülen kola.

مثال گر سته چشمان شکم پرست مباح
که می دهد تعب آن پبرهن که دارد آش
اسماعیل

*Aç gözlüler gibi kursağına tap-
ma, zira kolalı gömlek zahmet
verir, [*] (İsmâ'îl)*

«آش هرکاسه بودن»
her işe bur-
nunu sokmak dediğimizdir.

آشام (âşâm) = Âşamîden= içmek-
ten ismi mastar, emir, (ismi
fa muğ. vas)

درا در بزم وندان غم آشام
زشادی صافی شو دود غم آشام
سراج الدین

*Çile çeken dervişlerin meclisi-
ne gir, sevinci bırak, gam tor-
tusunu iç. (Siracüddin)*

ای ترک می آشام که گفتت که میاشام
در خانه من باده بیاشام بیاشام
هدایت

*Ey şarap içen güzel! sana iç-
me diye kim söyledi. Akşam
gel benim evimde iç. (Hidâyet)*

Ölmeyecek kadar yeyip içme.
(ar.) قوت لایوت.

بلك شام ندهم تارموت
ندارم گرچه کاه شام آشام
شاعر

*Her ne kadar akşama yiyeceğim
yoksa da saçının telini Şam
mülküne değişmem. (Şa'ir)*

[*] Kolalı ve çirşli bezden yapılan göm-
lek demektir.

İçilmiş içilecek şey mânâsına,
geldiği gibi mecazen yenilmiş
mânâsına da gelir. Ş Süzme
pilâvdan alınan su (برهان جامع)
(Burhanı cami')

آش بچگان (âş beçegân) = İlâç
için kullanılan kunduz hayası.
گند Günd (ba.)

آش پختن (âş puhten) = Yemek
pişirmek. (K.) iki kişiden birini
öbürünün üzerine kıskırtmak,
ölçermek, bir kimseyi incitmeğe
teşebbüs etmek.

آشپزی، آشپز (âşî âşpez) = aşçı.
آشپزخانه aşçidükânı aş evi, mat-
bah.

آشپزی (âştî) = Barışıklık, sulh.
نهدانش باشد آن کسرا نه فرهنگ
که وقت آشپزی پیش آورد جنگ
نظامی

*Sulh vaktında kavga çıkaran
kimsenin ne bilgisi, ne akli
vardır. (Nizâmî)*

kelimeleriyle kul-
lanılır.

آشپزی حواره (âştî hūvare) = Sulh
ziyafeti, barış yemeği ve tatlısı.

آشپز (âştine) = Yumurta =
âstine.

آش خلیل (âşihâlîl) = Mercimek.

آشغال (âşgâl) = Âhal (ba.).

آشفتن (âşuften) = Öfkelenmek,
akıl bozulmak, perişan olmak gi-
bi gerek akıl gerek hal vesair
şeylerin değişmesi, karma karış
olması mânâsındadır.

بت زنجیر زلف ازگفتن او
برآشت ای خوشا آشفتن او
نظامی

*Zincir zülflü güzel onun sö-
zünden darıldı. Onun dargınlığı
nekadar hoş!*

آشفتن (âşufte) = Akli bozuk,
sevdalı, sıkıntılı, perişan âşuften.
(ba.).

خلق به پیش روی تو آشفته همچون موی تو
بای آن نمید درکوی تو کاول دل از سر برکنند
سعدی

*Alem senin güzelliğin önünde
saçın gibi perişandır. Senin ma-
hallene başından vazgeçen ayak
basabilir. (S'adî)*

آشفته دماغم سرور برک سختم نیست
دامن چه کشایم که گلی درچشم نیست
طالب

*Zihnim perişandır. Sözümün
düzgünlüğü yoktur. Eteğimi
niçin açayım ki çemende bir
gülüm yoktur. (Tālîb)*

آسودگان چه دانند احوال دردمندان
آشفته حال داند آشفتنی عالم
سلمان

Rahat olanlar dertlilerin halini ne bilirler. Halimdeki sıkıntıyı sıkıntı çeken bilir. (Selmân)

آشکاره، آشکارا، آشکار (Âşikâr, âşikârâ, âşikâre) = Belli, açık.

اشك توا بجمست و رخت مهر و کس ندید
کاتجا که هست مهر شود انجم آشکار
شاعر

Senin göz yaşın yıldızlardır, yanağın güneştir; güneşin olduğu yerde yıldızların belirdiğini kimse görmedi. (Şâir)

دردا که رازبندان خواهد شد آشکارا
حافظ

Yazık ki gizli sır meydana çıkacak. (Hâfiz)

آشکوب (âşkûb) = Tavan, ev kaç kat ise her katın tavanı [*] Ş Gök. Duvar kuru (Burhan). Evin üstünde yahut direk üzerinde yapılmış köşk (حلیبی - نعمت). (muğ.) آشکو dır.

آشکو خیدن (âşkühiden) = İşkü-hiden (ba.)

بر آشکوب نخستینش دست فکرت من
بزر برای فلک راچو نردبان افکند
کمال

Düşüncemin eli onun birinci katına erişebilmek için feleği merdiven gibi ayağımın altına attı. (Kemâl)

آشمالی (âşmalî) = Yaltaklık, dalkavukluk. (Nizâm)

[*] Arapçası (طَبَقَة) dır ki her şeyin kapağı ve örtüsüdür.

میکنند دم لایه هانا استخوانی میخورد
عمر او در آشنایی و خوش آمد میبرد
شفائی

Bir kemik yemek için yalvarır, yakarır. Onun ömrü dalkavuklukla geçer. (Şifâî)

آشמיד (âşemîd) = Âşâmîd = içti. (muğ.)

هم خورد و هم آشמיד با او
نظای

Onunla hem yedi hem içti. (Nizâmî)

آشناه، آشناب، آشنا (âšnâ, âşnâh) = Biliş, bildik. Mukabili. Bigâne Ş Yüzgeç, yüzgeçlik.

تادل من با هوای نیکوان شد آشنا
درسرشک دیده گردانم چومرد آشنا
قطران

Gönlüm güzellerin sevgisiyle tanışalı yüzgeç gibi göz yaşı içinde yüzer dururum. (Kaşran)

با علم آشنا شو و از آب بر سر آری
کز آب بر سر آمدن از علم آشناست
کمال

İlim öğren de suyun yüzüne çık: itibar kazan. Yahut cehalet deriyasında boğulmaktan kurtul; çünkü suyun yüzüne çıkmak yüzmeği bilmektendir.

بزرگان بدانش بیابند راه
زدنیا گذر نیست بی آشناه
فردوس

Ûyükleryolu ilim ile bulurlar. Yüzme bilmeden deniz geçilmez.

Yüzücü manasına آشناگر آشاور، aşnager, aşnaver de denilir.

دل بسته روزگار پر زرق شدن
باشیفته بقای چون برق شدن
چون مردم آشناور اندر گرداب
دستی زدنت و عاقبت غرق شدن
سید حسین اشرفی

Riya ile dolu zamana aldanmak yahut bekası şimşeğe benzeyen şeye gönül vermek; giridabda yüzen adam gibi çırpınıp sonunda boğulmaktır. (Seyyid Hüseyini Esrefî)

دادن آشنائی = tanıtmak.

آشوب (âşüb) = Darılma, gücenme, fitne, karışıklık. (muğ.) âşü.

قوی غلطم یکبست خانه
کاشوب دوی شداز میان
نظای

Yok yok yanıldım; evimiz birdir; zira ikilik fitnesi aramızdan gitti. (Nizâmî)

Aşüften mastarından emir, ismi mastar (isfa. muğ. vas.) etkenden, üftâden, nişesten, berhâsten kelimelerile kullanılır.

آشوریدن، آشوردن (âşürden, âşüriden) = Karışdırmak, mezcetmek.

که چندانی که پیش آشوری این دیک
نیابی لقمه بی زهر و بی ویک
عطار

Bu çömleği ne kadar karıştırırsan zehirsiz ve kumsuz bir lokma bulmazsın. (Attar)

آشوغ (âşög) = Soyu ve hali bilinmeyen kimse.

چه کنم باجفای دهر که من
هستم آشوغ در میان شما
حکیم طرطری

Ben feleğin cefasına karşı ne yapayım ki sizin aranızda yabanciyım. (Hakimi Tartarî)

آشوفتن (âşöften) = Aşüften (ba.)

تندبادی همچو عزرائیل خاست
موجها آشوفت اندر چپ و راست
مولانا

Ezrail gibi bir kasırga peyda oldu. Solu sağ dalgalar sardı. (Mevlânâ)

آشبیانه، آشبیان (âşbiyan, âşbiyane) = Kuşyuvası. (ar.) وکر Ş insanın barındığı yer Ş tavan.

حب الوطن نگر که زگل چشم بسته ام
نتوان ولی زمشخت خس آشبیان گذشت
کلمه

Yurd sevgisine bak ki gülden göz yummuşuz; fakat yuvamızın azıcık çöpünden geçmek mümkün değil. (Kelim)

Besten, sahten, gerden, giriften, nihaden kelimeleriyle kullanılır.

آشبیانه بهم خوردن (âşbiyâne behem huverden) = (k.) Yuva Bozulmak, aile efradı dağılmak.

آشپه (âşîhe) - Kişneme.

زند آشپه همچون رعدا سبان
نظمی

Atlar gök gürültüsü gibi kiş-
niyorlar. (Nazmî)

Konuşmada şîhe kullanılır.

آغاباجی (âġabacı) = Bugün İranda
küçük erkek ve kızkardeş büyük
kız kardeşi böyle çağırır kısıl-
tarak abacı da derler (Nizâm)

آغار (âġâr) = Islak, rutubetli.
Aġârdan âġâriden = ıslatmak,
ıslanmak, § Karışdırmak, yu-
ğurmaktan emir, ismi mastar

عقیق وار بود آن زمین بسی کز خون
بروی دشت و بیابان فروشدهست آغار
عصری

Ova ve çöl üzerine akan çok
kan yaşlığından o yer hakik
gibi olur (Unşurî)

آغاریدن، آغارندن
(âġâriden, âġâr-
niden) = ıslatmak, ıslanmak.

منزلی که فرودآیم از فراق دخت
ز خون دیده جهان سر بسر بیباغارم
نزاری

Herhangi konak yerine inersen
senden uzak düşdüğümden do-
layı dünyayı başdan başa kanlı
göz yaşıyla ıslatırım. (Nizârî)

§ Karışdırmak, yoğurmak.

دران زمان که ز تیزی تیغ وتندی نگرز
خبرها چون یلان شود آغار
فخری

Kılıcın keskinliği ve topuzun
şiddetinden toprağın hamuru
kahramanların kanile yağruldu-
ğu zaman. (Fahri)

Teşvik etmek.

ای حکیمی که همیشه شعر آغار
سوزی

Daima şairleri teşvik eden hâ-
kim. (Süzeni)

آغاز (âġâz) = Başlangıç.

خدا از آفت نزدیکی این ره ننگه دارد
که من کیفیت انجام می بام ز آغازش
صائب

Allah bu yola yaklaşma ajetin-
den korusun, çünkü ben için
başlagıcından sonunu anlayo-
rum, (Sâ'ib)

Âġâziden = başlamakdan emir.

حکیم آغاز هر چه آغازی
ابوالفرج

Her neye başlarsan iyi başla.
(Ebülferec)

Kast ve irade § Ses.

Kast ve ses manalarını (Reşidi)
kabul etmek istemiyor.

آغازیدن، آغاز کردن
(âġâziden, âġâz-
kerden) = Başlamak,
kast ve irade etmek.

سحر چوزمه آغار کرد مرغ سحر
بسان مرغ سحر از طرب گشودم پر
شاعر

Bülbül tan yeri ağarırken öt-
meye başlayınca neşemden onun
gibi kanatlandım. (Sâ'ir)

آغازنده (âġâzende) = Hak taalâ
hazretleri

آغازه [*] (âġâze) = Kunduracı

[*] (Reşidi) bu kelimeyi ra ile agare yaz-
mıştır.

aletlerinden ve kısıki denilen
ökçe ağacıdır ki potin kalbı-
nın ökçeye gelen kısmıdır.
(Burhan). Ayakkaplarına su
girmemek için yüzü ile taban
dikişi arasına konulan deri.
(Nizâm) Şimdiki İranda ayakkabı-
cılarınca böyle bir şeyin mev-
cut olmadığını söylüyor. İhtimal
(vardola) dediğimizdir.

آغال (âġâl) = Kışkırtma, harekete
getirme (ar.) اغرا agaliden den
emir, ismi mastar (isfa. muh. vas.).

تولشکر بر آغال بر لشکرش
بیکبار تاخیره گردد سرش
فردوسی

Sen onun askerine karşı aske-
rini bir uğurdan sevk ve tahrir
et ki şaşırın (Firdevsî)

§ Çiğnemedden yutma

ز روی تیغ نو اندر دو چشم دشمن تو
دهان گشاده نماید نهنک مرد آغال
ازرق

Senin kılıcının yüzünden düş-
manın iki gözüne insan yut-
maya ağız açmış timsah suratı
görünür. (Ezraki)

Ağıl. § Ari kovanı.

آغال پشه (âġâl peşse) = Kara
ağaç = سده = دردار = Bugün
İranda (tirizî) derler. (Nizâm)

آغالییدن (âġâlîiden) = Kışkırtmak,
karışdırmak, iki kişiyi biribiri-
ne düşürmek, cenk ve kavgaya

hırslandırmak § Çiğnemedden
yutmak § ıslatmak.

آغز (âġer) = Sel geçtikten son-
ra yer yer çukurlarında su kal-
mış kuru dere = فرغر

فرازش پراز خون چوکوه بپرخون
نشیدش زاشکم چو ارغاب و آغر
ععق

Yukarısı kızıl ağaçdağı gibi
kanla dolu; aşağısı gözyaşım-
dan ırmak ve dere gibi.

(Am'ak)

آغزده (âġerde) = İnce ve nazik
elbise § (Cihangiri) bu manayı
süzenin şü

بدو د خاست کمرگاه و بشت از سردی
که جامه ز برین تو بود آغزده

Beytile isbat etmek istemişse de
(Reşidî) Ağerde ağarde (muh.)
ve ıslanmış manasıdır (cihan-
giri) bu manaya intikal edeme-
diği için böyle bir mana uy-
durmuştur diyor. O halde beytin
manası söyle olur

Üst elbisen ıslandığı için belin
ve sırtın üşümekten hastalandı

آغستن (âġesten) = Bir şeyi bir
yere zorla doldurmak.

آغش (âġüş) = Ağış (muh.) (ba.)

آغشتن (âġeşten) = Bulaşmak,
ıslanmak § Karışmak, yağurmak,

براج خوبی پیش ازین کان مه بدیدار آمدی
کاج آفتاب عمر من بالای دیوار آمدی
عصمت

O ay, güzellik seması üzerinde görünmeden keşki hayatım sona erseydi. (İsmet)

از سرکوبش بحسرت وقت رفتن آفتاب
آفتاب عمر خود را بر سر دیوار دید
ماهوری

Güneş onun yurdundan esfle ayrılırken hayatına veda etti. (Zahürî)

Son iki lûgatteki reften yerine âmeden, būden, resîden, şüden kelimeleri de getirilir.

آفتاب بگل آندودن (âftâb begil endûden) = Güneşi balçıkla sıvamak (k.) pek açık ve belli bir şeyi gizlemeye çalışmak. de denir. خورشید بگل آندودن

بگز مهتاب بجای بگل خورشید اندای
انوری

Arşınla ay ışığı ölçer, balçıkla güneşi sıvarsın. (Enveri)

:Mümkün olmayan bir işe baş vurur, pek açık bir şeyi gizlemeye çalışsın

بادوست بگرما به درم خلوت بود
وان روی گیلینش گل حمام آلود
گفتا دگر این روی کسی دارد دوست؟
گفتم بگل آفتاب نتوان آندود
نظای

Sevgili ile hamamda halvette idim. O gül gibi yüzüne hamam çamuru bulaştı; bir daha bu yüzü kimse sever mi? dedi; balçıkla güneş sıvanmaz. dedim (Nizâmî)

5

TÜRKİYE
Kütüphanesi Arşivi
No 2E.1088

در جشن آسمان و ش نوربسته بناز
ساقی ماهروی تودرساغر آفتاب
انوری

Senin gök yüzüne benziyen sevimli meclisinde ay yüzlü sakin naz ile şarabı kadehe dökmüş (Enveri)

Ş Gün, gündüz.

آفتاب از پس کوه آمدن (Aftab ez pesi küh âmeden) = (k.) Umduğuna kavuşmak ve birleşmek.

چو شد کوه گران بر جانش اندوه
برآمد آفتابش از پس کوه
جای

Keder ruhu üzerinde ağır bir dağ olunca umduğuna kavuştu. (Cami)

آفتاب از مغرب بر آمدن (aftab ez mağrib ber âmeden) = Güneş mağribden yükselmek, (k.) kıyamet kopmak.

آفتاب بر دیوار، بر سر دیوار، بر سر کوه، بر دیوار رفتن، بر کوه رفتن،

بر لب بام (âftâb berdivar, berse-ri dîvar, berseri küh, berdivar reften, berküh reften berlebîbâm = Güneş duvarın üzerinde, duvarın başı üzerinde; dağın başı üzerinde, güneş duvara gitmek, dağa gitmek, gün-ş damın kenarında (k.) hayat sona ermek.

Ferhengi Ziya

agħsh̄t = bulaşmış, islanmış, su-
lanmış; ve bu manalardan mü-
teaddi

نازم آن ابرو و مژگان که ندیگان ونه زه
شهری آغشته بخون این چه کمانست و چه تیر
یعنا

Demreni ve kirîşi olmadan bir şehri kana bulayan o kaş ve kirpige gıpta ederim. (Yağmâ)

Bu ne yay! Ve ne oktur!

زمینش با آب زر آغشته اند
تو گویی دران زعفران کشته اند
نظای

Zeminini altın suyu ile sulamışlar. Sanki oraya safran ekmişler (Nizâmî)

sahibi süruri âgeşten doldurmak manasında gelir demistir. Doğramak, aza uyuşmak manalarında görülmüştür.

آغل (âgil) = Âğıl.

بر بروکه خران آمده با غلها
مولانا

Git git ki ağıla eşekler geldi (Mevlânâ)

آغنده (âgende) = Pamuk yumağı Ş Bir nevi zehirli böcek.

آغوز (âgüz) Yeni doğuran koyunların ilk südü. Türkçede de ağız denir.

آغوش (âgoş) = Kucak, manası-
nadır ki kol, koltuk, göğüsden ibarettir.

در آغوش آن چنان گریم تنترا
که نبود آگهی پبرا همترا
نظای

Vücudunu kucağımda öyle tutarım ki gömleğinin haberi olmaz. (Nizâmî)

Köle, cariye. Eskiden Türk kölelerine verilen isim. (Nizâm)

آغو شیدن، آغوشتن (âgoşten, âgoşiden) = Kucaklamak, koçmak.

آغیل، آغول (âgöl, âgîl) = Göz ucile öfke ile bakmak.

نرمک اور اسلام کردم واو
کرد سویم نظر پیشم آغیل
سامانی

Ona yavaşça selâm verdim. Bana o, göz ucile öfkeli öfkeli bakdı. (Sāmānî)

آف (âf) = Güneş Ş Misk ahusu.

آفتاب (âftâb) Güneş: تاب آف = tabîâfdan çevrilmiştir Ş Güneşin ziyası demektir. Hakikatte ise güneşin çöregidir. Güneşin ziyası manasına mecazdır. Mehtap bunun aksinedir.

چون بینم روی خویش گریه می آید مرا
هرکه بیند آفتاب از چشم آب آید برون
عشقی

کورونجه طلعت دلدارى كریه بار اولوروم
ضیای شمسه باقان کوز اولور بیرهك افشان
Nazmen Tercümemiz

Ş Şarap.

در عشق شکیب کی کند سود
خورشید بگل نشاید اندود
نظای

*Aşka sabır nezaman faide verir
yani vermez. Güneş balçıkla
sıvanamaz (Nizâmî)*

آفتاب پرست (**âftâb perest**) = Güneşe tapan & ayçiçeği & kaya keleri (*ar.*) حرابه & nilüfer: Bu üçüne آفتاب گرد âfitâb gerd de derler.

آفتاب خوردن (**âftâb huverden**) = (*k.*) Güneş çarpmak, güneş geçmek. (*Nizâm*)

آفتاب روی (**âftâb rûy**) = Güneş yüzlü, yüzü güneş gibi parlak & Güneşe karşı olan yer.

زهار تن بسایه بالهما مده
تا آفتاب روی قناعت میسرست
صائب

Kanaat güneşliğine nail oldukça sakın hümanın kanadı gölgesine sığınmayı kabul etme. (Şâ'ib)

Güneş isabet etmeyen yere Güneş Saye rûy derler.

آفتاب سوار (**âftâb süvâr**) = (*k.*) Sabahları erken kalkan = خورشید سوار (*ba.*)

آفتاب گردان (**âftâb gerdan**) = Güneşden korunmak için giyi-

len başlık & Avcı kulübesi. (*Nizâm*).

آفتاب گردش (**âftâb gerdiş**) = (*k.*) yer yüzü & daima güneş gören yer & kaya keleri.

آفتاب گردک (**âftâb gerdek**) = Ayçiçeği & kaya keleri.

آفتاب کزدن (**âftâb kerden**) = (*ko.*) Bir şeyi kurutmak yahut karnıcalardan temizlemek için güneşlendirmek (*Nizâm*).

آفتاب گیر (**âftâb gîr**) = Şemsiye & güneşli yer.

آفتاب مغربی (**âftâbı mağribî**) = (*k.*) kılıç.

زخجلت آفتاب مشرق شد بر کنار آندم
که اورا آفتاب مغربی زیب میان آمد
طالب

Kılıç onun belini süsleyince güneş utandığınan bir tarafa çekildi. (Tâlîb)

آفتاب مهتاب (**âftâb mehtab**) = (*ko.*) bir nevi ateş oyunu (*Nizâm*)

آفتابه (**âftâbe**) = İbrik ki şimdi ibrik dediğimiz lüleli su kabıdır. Ash (آب تابه) dir. İçinde su ısıtıldığı yahut dibi güneş gibi

değirmi olduğu için bu ismi almıştır.

از امیدى که شب بوصلم بود
دست شستم با آفتابه صبح
سليم

Geceki birleşme ümidimden sabah ibriğile elimi yıkadım: birleşmeden ümidimi kesdim. (Selim)

آفتابی (**âftâbî**) = Yayı mastarî ile şemsiye demektir.

پیش روی تو آفتابی زلف
زیر زلف تو سایه پرور گل
وحشی

Zülf, senin yüzünün önünde gölgeliktir. Gül, senin zülfünün altında gölgede yetişmiştir. (Vahşî)

Yayı nisbetle güneşden müteessir olmuş, rengi bozulmuş. & Güneşde muhafaza edilmiş, güneşde olmuşdan kinayedir.

گرچه از تاب عذارش آفتابی گشته است
بوی جان می آید از سیب زخندانش هنوز
تأثیر

Yanağının sıcaklığından rengi değişmişse de elmaya benzeyen çenesinden henüz can kokusu geliyor (Te'sir)

خوی عبیر آمیز از تائیر آن رو می شود
هر گلای کافتابی گشت خوشبو می شود
عجری

Ter, o yüzün tesirinden anber kokulu oluyor. Güneşde olan her gül suyunun kokusu hoş olur. (Hicrî)

Parlak manasını da ifade eder.

زلف شب عثرفشان از نکبت گیسوی کیست
چهره روز آفتابی از فروغ روی کیست
صائب

Gecenin zülfünün anber saçması kimin saçının kokusundan, gündüzün çehresinin parlaklığı kimin yüzünün ışığındandır. (Saib)

آفتابی شدن (**âftâbî şüden**) = (*k.*) Meydana çıkmak.

آفتاب یتیم کش (**âftâbı yetim küş**) = Yetim öldüren güneş: yetimlerin faidenmek maksadıyla sığındıkları kış güneşidir ki zararlıdır. (شمس الشتاء عمرضة). Kış güneşi hasta eder (*k.*) korumasına aldanarak kendisine sığılan büyük kimse

گفته آفتاب شرع منم
آفتابی ولی یتیم کشی
منصور

Şeriat güneşi benim; demişsin. Güneşin amma zararı dokunan güneş (Menşür)

= آفتاب بیوه گداز = Dul kadını eriten güneş.

آفت دبو (**âfeti dîv**) = Tutarak hastalığı (*ar.*) Sar^e

آفرازه (**âfrâze**) = Ateş şulesi

خلیل وار بتان بشکند که نندیشد
ز آفرازه نمود منتجیق انداز
سوزی

آك (âk) Ayıp, âr, eksiklik § Felâket, zarar.

آكى نرسيد بر تو ازمن
صدبار مره ز تو رسد آك
سوزنى

*Benden sana bir zarar irişmedi.
Senden bana yüz defa felâket gelir.*

(Süzeni)

(ba.) د.آك

آگاه (âgâh) = Uyanık, duygulu, bilgili

آگاه شده ز تلخی مرگ
می کرد بسیج راه را برگ
نظامی

*Ölümün acısını duyunca yol
azığını hazırlamaya başladı.*

(Nizâmî)

آگاهیدن (âgâhiden) = Haber almak, haber vermek, duymak, duyurmak, anlamak.

Haber almak = آگاهی آمدن، آگاهی یافتن

Haber vermek = آگاهی دادن

آكپ (âkep) = Avurd.

كنداز خست اوهمی بنهان
همچو میمون نخود در آكپ خویش
خسروانى

*O, hasisliğinden dolayı maymun
gibi nohudu avurdunda saklar*

(Hüsrevânî)

آكج (âkec) = Kanca.

آكج، آكج (âkeh, âkehc) = Gül suyu.

آكده (âgede) = Âgede (muğ) (ba.).

آكز (âger) = كفل (ar.) Kefel.

آكس (âgüs) = Taşçılardan taş yonttukları kalem.

آكسته (âgeste) = Islanmış = Âgeste. kâfın esresile kuvvetli bağlanmış, düğümlenmiş. mastarı Âgisten olup mastarı ve müştakları kullanılmamaktadır.

آكسه (âgese) = Asılı, yapışık.

هیچ اهل هوا و بدعت را
چنگ دردامن تو آكسه نیست
سوزنى

*Hava ve hevesine uyanların eli
senin eteğine asılı değildir.
:Seninle münasebetleri yoktur.*

(Süzeni)

İhtimal ki kuvvetli bağlanmış mânasına âgiste muhaffefidir.

آكش (âgüş) = Âgüş (muğ) Agüş (ba.).

آكسته (âgeste) = Âgeste. (ba.)

آكفت (âgeft) = İncinme, zarar. Padişahın attan düşmesi üzerine söylenmiştir:

شاه ادى كن فلك بد خورا
كافت رسانيد رخ نيكورا
گر گوى غلط کرده چو كانش زن
وراسب خطا کرده بن بخش اورا
عنصرى

*Şahım! Yanağını incittiği için
huysuz feleği terbiye et; eğer
top yanlış oynadise ucu eğri
değnekle döv; kabahat attan
ise onu bana bağışla. (Unşurî)*

آكغن (âgen) = Doldurmak, tıkmak mânasına olan agenden ve ageniden den emir, (isfa, muğ, vas.).

كسى كه لطف كند باتو خاك بايش باش
و گر خلاف كند در دو چشمش آكغن خاك
سعدى

*Eğer bir kimse sana lutfederse
onun ayağının türabı ol. Eğer
karşı koyarsa iki gözüne toprak
doldur.*

(Sa'dî)

همتن پرورم و روح فرسا
زيبوده هوسها مغز آكغن
ميرزا حسين

*Hepimiz vücut besleyen, boş
isteklerle beynimizi doldurup
ruhumuzu yıpratın insanların.*

(Mirza Hüseyin)

آكغن (âgin) = Dolduracak şey = Haşv حشو (ar), آكندن، آكند

آكج (âgenc) = Dolmuş doldurulmuş.

چون دره ناشسته ورا روی آكج
سیف

*Onun yüzü yıkanmamış işken-
be gibi pislik dolu (Se'f)*

§ Mumbar dolması.

آكند (âgend) = Agenden = doldurmak, tıkmaktan mâzî.

گنج خود را بگو هر آكندى
گو هر گنج من پراگندى
نظامى

*Kendi hazineni cevherle doldur-
dun. Benim hazinemden cevhe-
rini dağıttın.*

(Nizâmî)

Astar arasına, döşeğe, yastığa doldurulan pamuk ve yün gibi şeyler. Âgen (ba.).

آكندن (âgenden) = Doldurmak, tıkmak.

به میان تا یکی آكندن زر
ز نقد علم دل را کن توانگر
شاعر

*Keseye altın doldurmak, ne vak-
te kadar sürecek. Kalbini ilim
akçasıyla zenginleştirdi.*

(Şa'ir)

آكنده (âgende) = Doldurulmuş, dolu: Yastık, mumbar, dolma gibi şeyler § Şişman § ahır, tavla.

آكنده گوش (âgende güş) = Kulağı dolu (k.) sağır § Öğüt dinlemiyen kimse.

ز قول نصیحتگر آكنده گوش
سعدى

*Öğüt veren kimsenin öğütünü
dinlemez.*

(Sa'dî)

بفریاد تا بر نداری خروش
سخن نشنود مرد آگنده گوش
هدایت

*Feryat ile bağırip çağırmadık-
ca sağır adam söz işitmez.*
(Hidāyet)

آگنیش (âgeniş) = Dolduruş
Ş Yün, pamuk gibi doldurula-
cak şeyler. âgen (ba.).

آگنیدن (âgeniden) = Agenden.
منم درکشور عشقت خنیده
دلی از مهر رویت آگنیده
شاکر بخاری

*Aşkın diyarında; gönlü üzün-
nün sevgisile dolu olarak ün
alan benim.* (Şakiri Buhari)

آگنو (âgū) = Baykuş.

آگور (âgūr) = Kiremit, tuğla.
Muarrebi acūr ve onun (muğ.)
âcūr dir.

آگوش (âgūş) = Âgūş.

در مجلس ماگلی و خاری باشد
آگوش آگوش مرغزاری باشد
جلال‌الدین خاری

*Bizim meclisimizde gül ve di-
ken vardır, kucak dolusu çayır
vardır.* (Celalüddini Hârî)

آگون (âgūn) = Baş aşağı, ters.

آگه (âgeh) = Âgâh' (muğ.).

نیست چشمت زشبان غم آگه آری
خفتگانرا چه غم از حسرت بیدار انست
یعنا

*Gözünün kederli gecelerimden
haberi yoktur. Evet, uyumuşların
hasret çekerek uyumayanlardan
ne kaygusu olur.* (Yeğmā)

آگیش (âgîş) = Uzatılmış, asılı,
yapışık = Âgese. Masdarı âgî-
şiden.

توشه جان خود ازو بردار
پیش کایدت مرک پای آگیش
رودی

*Ölüm ayağına sarılmadan evvel
kendi can azığıni ondan al.*
(Rudeki)

آگین (âgîn) = Dolu, doldurul-
muş Ş şişman, tavlı.

شداز شکوفه همه شاخسار لؤلؤبار
شداز بنفشه همه جویبار مشک آگین
قطران

*Çiçekten, bütün koruluk inci ile;
menekşeden, bütün ırmak misk
kokusuyla doldu.* (Kaṭrān)

Ş Aginiden den emir.

دوات را نمشک و عنبر آگین
جهانراکن زخطت عنبر آگین
سراج‌الدین

*Divitini misk ve anberle dol-
dur. Dünyayı yazınla anber ko-
kulu et.* (Siraciüddin)

Masdar ve müştakları kaybol-
muştur. (Nizām)

آل (âl) = Türkçe al dediğimiz

renk Ş Doğum haftası içinde
kadınlara gelen tehlikeli has-
talık (ar.) حمای hummayı ni-
fâsî Ş Bir nevi pullu balık,
bal, dal da derler.
Arapça mânalarından evlât ve
akraba Ş Serab: ılgım salgım
mânalarına fariside de kullanılır.

نسبت دست تومیکردم بدر یا گفت عقل
رسم دانش نیست کردن نسبت دریا به آل
حسین کاشفی

*Senin elini deryaya nisbet ede-
yim dedim. Aklım, deryayı sera-
ba nisbet etmek, bilgi şivesine
uymaz dedi.* (Hüseyni Kâşifî)

آل و آجیل (alüacil) = (ko.) (k.) Güzel
ve tatlı yiyecekler. آل و أشغال
gal (ko.) çörçöp. Buradaki âller
zaidir ve tekit için gelmiştir
(Nizām). آجیل: Badem içi, fıstık
gibi şeyler

آل (âlâ) = Al renk.

چو چشم ابرشد آلا و روی گل ناری
در آگون قدح ادکن شراب گلناری
منصور شیرازی

*Bulutun gözü kızarıp gülün
yüzü ateş renkli olunca nar-
çiçeği renkli şerabı mavi ka-
dehe dök.* (Mansûri Şirâzî)

Alüden = bulaşmak, bulaştır-
maktan emir. آلای âlây (ba.).

آلاس (âlâs) = Kömür,

برق خشمش کوهرا آلاس کرد
سراج

*Öfkesinin şimşegi dağı kömür
etti.* (Sirac)

: Yaktı.

آلاله (âlâle) = Lâle. Aslı lâleiâldir.

یکی بر زبگر دیدم درین دشت
بخون دیدگان آلاله کشت
همی کشت و همی گفت ای دریغا
که باید کشتن و هشتن درین دشت
بابا طاهر

*Bu ovada bir ekincicegiz gördüm.
Gözlerinin kaniyle lâle ekiyordu.
Durmadan ekiyor, ve ne yazık
ki ekmek ve burada bırakmak
gerek, diyordu.* (Baba Tahir)

آلانہ (âlâne) = Yuva = lâne.

آلاوه (âlâv, âlâve) = Alev'
yalın.

بر اوج گنبد گردون ازان بتابد هور
که یافت از تف قندیل مرآضی آلاوه
آذری

*Gögün kubbesi üzerinde güneş,
Hazreti Mürtezanın kandili şu-
lesinden alevlendiği için parlar.*
Azeri

زچشبان این قدر اکنگر بیارم
که گیتی سربسر آلاوه گیرد
بابا طاهر

*Gözümden şu kadar kor yağdı-
rım ki dünya baştan başa alev-
lenir.* Baba Tahir

Âlâve ocak, çelik çomak mana-
larına da gelir (Burhan)

آلای (âlây) = Alüden = bulaş-
mak, bulaştırmaktan emir.

بیاده دست میلای کان همه خونست
که قطره قطره چکیده است از دل انگور
ظہیر

*Şarabla elini bulaştırma; çün-
kü o, üzümün içinden damla
damla akmış kandan ibarettir.*
(Zahîr)

Müzarii alayed dir.

تایبضة شمشیرت از خون که آید
بر نطع هوس خلق افراخته گردنها
یغما

*Bakalım kılıcının kabzası ki-
min kanından bulaşacak. Bü-
yük bir kalabalık heves yaygısı
üzerine boyunlarını uzatmışlar.*
(Yegmā)

*آلایش (âlâyîş) = Bulaşış: Alüden
den hasılı mastar. Mecazen fisk
ve fucurdâ da kullanılır.*

آلایشی بظاہرم ارہست باک نیست
زیرا کہ اصل پاکم واز نسل حیدرم
نشاطی

*Her nekadar dışım temiz değil-
sede beis yok; çünkü soyum so-
pum temizdir ve Hazreti Alinin
evlatlarındırım.* (Nişâfi)

*آلت، آلت (âler, âlest) = Ager
(ba.).*

آلعدہ (âlügde) = Öfkeli.

شیر آلعدہ کہ بیرون جہد ازخانہ بصید
رودکی

*Yuvasından ava atılan kızgın
arşlan.* (Rüdeki)

*آلغونہ (âlgüne) = Kadın süslerin-
den alık Ş Serâb. Türkçesi pu-
sarık. Konuşmada serâb kul-
lanılmaktadır.*

آلفتن (alüften) = Aşüften.

*آلفتہ (alüfte) = Aşufte. Düşkün
ve açık meşrepli mânalarına da
gelir.*

*آلک (alek) = (ar). سنبل الطیب denilen
bir nevi nebat ki ilâç için kul-
lanılır. Ş (Al) kelimesinin küçül-
tölmüşü.*

آلنج (âlünc) = Alüçe (ba.).

*آلسگ (âleng) = Çukur, hendek,
metres = مورچال.*

*آلو (âlū) = Erik. Ekseriya rengi
kırmızı olmasından al kelime-
sinden alınmıştır ŞAlūd (muḥ.).*

جہ اہل بیت خشم آلودند
مولانا

Bütün ehli beyt hiddetlendiler.
(Mevlânâ)

Ş Tuğla fırını.

*آلوبالو (âlūbalū) = Vişne.
Konuşmada kısaltarak (âlbālū)
derler.*

*آلوچہ (âlūçe) = Küçük sarıca erik,
Ş Güğüm eriği.*

آلوچہ بالو نگرد رنگ بر آرد

*Küçük erik büyük eriğe bakar,
renk alır.*

Türkçemizde üzüm üzümüne baka
baka kararır dediğimiz atalar
sözü karşılığıdır.

*آلودن (âlūden) = Bulaşmak, bu-
laşdırmak.*

فسرده دلانرا در آرد بکار
غم آلودگانرا شود غمگسار
نظامی

*Ruhsuz adamları canlandırır.
Gamlıların gamını dağıtır.*
(Nişâmî)

Karışdırmak.

*آلودہ دامان، آلودہ دامان (âlūde-
dāman, âlūde dāmen) =
Eteği bulaşık (k.) suçlu.*

دعای می کنم یارب باین آلودہ دامانی
مکن شرمندہ بدش قدسیام از دعای خود
عرفی

*Yarabbi! Bu kadar suçumla
beraber sana yalvarıyorum be-
ni meleklerin yanında utandır-
ma, duamı kabul et.* (Urfî)

زخوی زشت خود آزرده خاطریم
بلوت معصیت آلودہ دامتم بسیار
شاه طاهر

*Kendi çirkin huyumdan çok
müteessirim. Suç kirile çok
kirliyim.* (Şah Tâhir)

آلوگرده (âlū gürde) = Caneriği

*آلود (âlūvend) = Hemedanın gar-
bındaki Elvend dağı.*

*آلؤک (âlūnek) = Evcik = gülü-
be (Nişâm)*

آله (âleh) = Alek (ba.).

*آله (âlüh) = Tavşancil kuşu, kara
kuş (ar.) عقاب*

آلیختن (alihten) = آلیز (ba.).

*آلیز (âlîz) Hayvan ürküp çifte
ve tekme atmak ve huysuzluk
edip sıçramak mânasına gelen
den emir, ismi alizden ve آلیختن
mastar. İsmi faili alizende, mu-
zarii alizedir.*

نفس چون سیر گشت بستیزد
نوسن آسا بہر سو آلیزد
سراج

*Nefis doyunca dik başlığa baş-
lar. Huysuz at gibi hertarafe
sıçrar, saldırır.* (Sirâc)

*آماج (âmâc) = Ok ve mermi ni-
şanesi (ar). هدف. ok nişa-
nesi konulan yer. Amâc ok ni-
şanesi mânasına da gelir. Ke-
limesini inceleyenlerden bazıları
Amacı üzerine ok ve tüfek ni-
şanesi konulan toprak yığın-*

tısı mânasına yazmışlar (Gıyās ve Mecme').

هر تیر که از شصت قضا و قدر آید
پیش تن بد خواه شمشه بود آماج
فخری

Kaza ve kaderden gelen her okun önünde padişaha fenalık istiyenin vücudu amaç olur. (Fahri)

آماجگاه تیر حوادث نمی شود
آنکس که خونیشرا بجهان بی غرض گرفت
تأثیر

Cihanda kendini gazezden beri tutan kimse hâdiseler okuna amaç olmaz. (Tesir)

Tesirin şu şiirinden ok meydana anlaşılır.

تأثیر آنکسی که در آماجگاه دهر
ممتاز شد خدنگ بلاران شاه ایست
تأثیر

Tesir! Zaman ok meydanında birinciliği kazanan, bela okunun amacıdır. (Tesir)

§ Saban demiri.

بر کند تیر تو هر گه خاک در آماجگاه
بر رگر برکنده پنداری باماج وکلند
سوزنی

Senin okun her zaman nişan-gâhın toprağını öyle dağıtır ki ikinci saban demiri ve kazma ile kazmış sanırsın. (Süzeni)

Bir fersah mesafenin 1/24 ü

آمادن (âmaden) = Yapmak, hazırlamak, hazırlanmak § Doldurmak.

آماده (âmâde) = Hazır.

توداری بدل گنج آمادها
تو کردی بلند آدمی زاده را
خسرو

Gönülde hazır olan hazine senindir. İnsan oğlunu sen yükselttin (Husev)

تکیه بر جای بزرگان نتوان زد بگراف
مگر اسباب بزرگی همه آماده کنی
حافظ

Büyükülüğün sebeplerini hazırlamadıkça yok yere büyüklerin yerine oturamaz. (Hâfız)

Amadegi = hazırlık. (k.) istidat.

آماره، آمار (âmâr, âmâre) = Karında su birikme illeti. (ar.) استسقا = son derece arayıp tarama (ar.) استقصا (Şemsüllüga) istiska, istiksadan bozmadır, diyor. Amar kelimesinin ismi mastarile nehvi hazırlıktan başka sıgaları (kipleri) kullanılmaz (Nizâm).

ساعتی روی پدش دار و بهش باش
کار بن مان و بر مگرد و میامار
رودکی

Bir an yüzünü önüne eğ, aklını başına al. İşi bana bırak. Dolaşma, arayıp tarama. (Rüdeki)

§ Hesab = Amare = muhasebeci.

آماده، آماس (âmâs, âmâh) = Vücutta ağırlı, ağrısız peyda olan şiş ve kabarık.

مباد خرمی خصم تو بچون زخمون
مباد فریبی دشمنت مگر آماس
فخری

Senin düşmanının sevinci delilikten, semizliği şişmekten başka olmasın. (Fehri)

خصمت ارفر بی یافت زمجون غرور
چه عجب فریبی طیل ز آناه بود
شرفی شفره

Düşmanın gurur macunundan semirdi ise şaşacak ne var. Davulun semizliği şişkinliğindedir. (Şeref Şefrue)

Amasın mastarı olan amasiden insan ve hayvanın azasından biri şişip kabarmak manasına dir.

این همه باد که از عجب ترادر رگه وی
میرود در عجم کز چه نمی آماسی
جای

Senin damar ve sinirinde bu kadar kibir ve gurur rüzgârı esiyorken niçin şişmediğine şaşıyorum. (Cami)

Amas kelimesi kerden. Nümünden, şüden masdarlarile terek-küp eder.

آمایی (âmây) = Doldurmak, süslemek, hazırlamak mânasına gelen Amüden den emir, (isfa. muh. vas.)

توی گوهر آمای چار آخشیش
نظامی

Dört unsurun cevherini süsleyen sensin (Nizâmî)

Amüden (ba.).

آمختن (âmühten) = Amühten (muh). Amühten (ba.).

آمد شد (amedşüd) = Gelip gitme.

کشیده دار بدست ادب عثمان نظر
که فتنه دل از آمدش نظر یابی
کمال اسماعیل

Gözün dizginini edep elile çek. Çünkü gönülün azgınlığı gözün gelip gitmesindedir. (Kemâl İsmâ'îl)

آمدن (ameden) = Gelmek.

دلفریبان نباتی همه زیور بستند
دلبر ماست که باحسن خداداد آمد
حافظ

Gönül aldatan nebatların hepsi çiçeklerle süslandiler. Kendi güzelliğiyle gelen yalnız bizim dilberimizdir. (Hâfız)

آمده (âmede) = Gelmiş § Düşünmeden söylenen güzel söz. düşünmeden güzel söz söyleyen kimse, hazır cevap.

بارها در شدی بجماس خاص
که نوازن شدی گهی ز قاس
گاه گفتی بشوخی آمده
که نمودی بهشوه شعبده
خسرو

Çok defa hususi meclise girer kâh hanende, kâh köçek olurdu. Kâh zerafetle güzel bir söz söyler, kâh cilve ve naz ile bir hokkabazlık ederdi. (Hüsev)

آمیزگار (âmirzgâr) = Affedici.

گشاه من ارنامدی درشاه
ترانام کی بودی آمرزگار
نظامی

*Eğer günahım sayılmayacak
kadar çok olmasa idi; yüce
adın nasıl yarlıgayıcı olurdu.*
(Nizâmi)

آمرزیدن (âmirziden) = Affetmek,
yarlıgamak.

خدات در نفس آخرین پیامبراد
سعدی

*Cenabı hak seni son nefesinde
yarlıgasın.* (Sa'dî)

آمرغ (amürg) = Kadir ve kıy-
met.

کسی کو کشیده نباشد نیاز
نداند دلش هیچ آمرغ ناز
اسدی

*Yalvarmaya alışmayan kimse-
nin gönlü nazın kıymetini bil-
mez.* (Esedî)

Ş Az şey.

بیل ستم و حادثه بنیاد مرا کند
از مایه امید نمانده است جز آمرغ
فخری

*Zulüm ve yeniden yeniye çıkan
vakalar ve musibetler seli tem-
elimi yıktı; ümidim serma-
yesinden pek az bir şey kaldı.*
(Fahrî)

آمل (amül) = İranın şimalinde bir
şehir. Vaktile Taberistanın mer-
kezi idi.

آمله (âmüle) = Hindistanda ye-
tişen bir ağacın meyvasıdır,
ilâçlarda kullanılır. Muarrebî املج
dır.

آمنه، آمَن (âmen, âmene) =
Kırılmış odun kümesi ve bir
arkalık odun, hububat yığı
محرمن، حارمن، حارمن =
büyük yığın; muhaffefidir.

**آمویه، آمون، آمو (âmü, âmün,
âmüye)** = Buhârâ ile merv
arasında ve ceyhunun aktığı
yer üzerinde bulunan kum sah-
rası. Ceyhun nehrine de denir.

ریک آمو بادرشتهای وی
زیر با چون بریان آید همی
رودکی

*Amonun kumu, sert olmakla
beraber ayak altında atlasa
benziyor.* (Rüdekî)

چو از آب آمون گذشت آن سپاه
بر آمد هیاهو ز ماهی بنام
هاتفی

*O asker ceyhundan geçince ha-
yü huy balıktan aya kadar
yükseldi.* (Hâtifi)

چشم من چون چشمه آموی شد از هراو
تن بخوندر چون میان چشمه آموی موی
قطران

*Onun ayrılığından gözüm amü
nehrine, vücudum o nehrin için-
de kana batmış kıla benzedi.*
(Kâtran)

آن رود که خوشترست ز آمون
بی شبهه که هست رود سیحون
شاعر

*Ceyhundan daha hoş olan ne-
hir şüphesiz Seyhun nehridir.*
(Şa'ir)

Ahüyi amü (k.) türk güzeli.

مرا هرا آن آهوی آمو
همی دارد چو پچه مرده آهو
بدر داند در دوان زینجا بدانجا
برنج اندر دوان زینسو بدان سو
قطران

*O türk güzelinin dostluğu kes-
mesi beni daima elem içinde
buradan oraya koşan, sıkıntı
içinde bu taraftan o tarafa gi-
den yavrusu ölmüş ceylana ben-
zetir.* (Kâtran)

Amü ceyhun nehri kenarında
bir köydür ki evvelce ona
Amül derlerdi. Ceyhun bu kö-
yün kenarından geçtiği için
onada amü, amüyeh amün
derler. (Reşidî ve Naşirî).

آموت (amüt) Avcı kuşların yu-
vası, kuş yuvası.

**آموحگان ازل (âmühtegâni
ezel)** = (k.) Peygamberler,
veliler.

آموختن (âmühten) = Öğrenmek,
öğretmek.

کسی ننگ دارد ز آموختن
که از ننگ نادانی آگاه نیست
سعدی

*O kimse öğrenmekten utanır
ki bilgisizlik utancından duy-
gusu yoktur.* (Sa'dî)

بدگهرزا علم و فن آموختن
دادن تیغست دست راهزن
مولانا

*Soysuza ilim ve fen öğretmek
yol kesicinin eline kılıç ver-
mektir.*
(muh.) Amühten.

آمودن (âmüden) = Süslemek,
tanzim etmek Ş İnci ve emsa-
lini ipliğe dizmek Ş Karışmak,
karıştırmak Ş Doldurmak. Asıl
manası süslemektir.

آموده (âmüde) Süslenmiş, müzey-
yen.

سراغوشی بر آموده بگوهر
نظامی

İnci ile süslenmiş bir sorguç
(Nizâmi)
Ş Dizilmiş Ş doldurulmuş.

ز مین زبری، چو آموده دشق از نقره
فلک ز نیم چو آگنده بحری از گوهر
قانی

*Yer, kardan gümüşle doldurul-
muş sahraya; felek, yıldızdan
inci ile dolu denize benzer*
(Kâânî)

Karışmış karıştırılmış Ş İnci,
mercan gibi şeylerin dizisi.

آموز (âmüz) Amühten den emir,
ismi mastar (isfa. muh. vas)
amühten (ba.)

آموزگار (âmüzgar) = Muallim.

هر آنکس که گوید که داناشدم
بهر گونه علمی تواناشدم
یکی نغز بازی کند روزگار
که بنشاندش پیش آموزگار
فردوسی

Her kim âlim oldum ve türlü türlü fenlerde iktidarım var derse zaman onu görülmemiş bir oyunla muallimin karşısına oturtur. (Firdevsî)

Müteallim = öğrenici manasınada gelir.

چرازونیا موزد آموزگار
همه دانش از گردش روزگار
عزیز

Öğretici, zamanın değişikliğine dair olan bütün bilgileri ondan niçin öğrenmez (Aziz)

آموسنی (âmūsni) = Ortak, kome

آمون (âmūn) = Amū (ba.).

آمه (âme) = Divit, yazı hokkası

ای ترانیک آمه بی خامه
لوح تعلیم تخته نردت
حکیم طرطری

Ey diviti dünbelek, kalemi ney, talim levhası, tavla tahtası olan kişi (Hakimi tartari)

Amene (muḥ.) (ba.).

آمیشتن (âmīhten) = Karışmak, karıştırmak.

شیرکه از بز بسبورتی
آب دران شیردر آمیشتی
دهلوی

Keçiden testiye sağdığı süte su karıştırırdı. (Dehlevî)

آمیز (âmiz) = İmtizaç etme, ka-

rişdirma mecazen çiftleşme = amîğ. Ş amîhten den emir, (isfa. muh. vas.)

بوسه بر کنار ساغر نه
بس بگردان شراب زهر آمیز
سعدی

Ab berâteş (ba.).

آمیزگار (âmīzgâr) = Yaraşan, Uygun.

آمیزه (âmīze) = Karışık, karışmış, mahlût.

گرد کرده بسی سخن ریزه
نیک و بد خیره در هم آمیزه
سنائی

İyi ve kötü münasebetsiz birbirine karışmış bir çok söz kırıntılarını toplamış. (Senâ'î)

Kır sakallı kimseye آمیزه موی و داموی derler.

اگر شاه هر هفت کشور بود
چو آمیزه موشد مکدر بود
دقیق

Eğer dünyanın padişahı olsa sakalına kır düşünce kederlenir. (Dakikî)

(ko.) = Rîşi cevgendümü denir. (ar.) Ş Basıt mukabili olan mürekkep

آمیزه (âmīje) = Amîze Ş şair (Bürhan)

آمیزه، آمیغه، آمیغ (âmīğ, âmīge) =

Hakikat, Âmiği = hakîkî Ş Âmiz, amîhte manasına da gelir. Masdarı amîğiden = amîhten.

میامیغ باراستی بکروی
فردوسی

Doğruluk ile iğriliği karışdırma. (Firdevsî)

آه از جواین زمانه شوم
همه شادی ومن عنا آمیغ
رودکی

Bu uğursuz zamanenin zulmünden ah ve feryad; herkes mesrur, ben sıkıntı içinde.

(Rûdeki)

Mecazen çiftleşme.

بسی گرد آمیغ خوبان مگرد
که تن را کند لاغر و روی، زرد
اسدی

Güzellere yakınlık çevresinde çok dolaşma. Çünkü vücudu zayıflatır, yüzü sarartır (Esedî)

آن (ân) = O: uzağı gösteren işaret ismi. Müfret gaib zamiri de olur Ş Cazibe.

بندۀ طلعت آن باش که آنی دارد
حافظ

O güzelin cemaline köle ol ki cazibelidir. (Hafız)

Şahsî zamirlerin evveline getirilirse sahip manasını ifade eder: Animen = benim sahib olduğum şey, benimki. Ani o = onun sâhip olduğu şey, onunki. Aşağıdaki misallerde görüleceği gibi bu manada ekseriya ez ile birlikte kullanılır.

Ferhengi Ziya

از صحن خانه تا بلب بام ازان من
وز بام خانه تا بثریا ازان تو
وحشی

Evin temelinden damın kıyısına kadar benim; oradan süreyya yıldızına kadar senin

(Vaḥşî)

گریک نظر بگوشه چشم عشاقی
با باکی وگر نکلی حکم ازان تست
سعدی

Bize bir inayet göz ucile bak-san da bakmasan da hüküm senindir. (Sa'dî)

Kelimelerin sonuna cemî edatı olarak geldiği gibi zaid de olur. Merd = erkek. Merdan = erkekler. Sehergâh, sehergâhan = seher vakti. İnan ve Turan gibi kelimelerde nisbet edatıdır.

آنت (ant) = آن ترا = Antüra muhaffefi olup o, sana demektir.

چون گذشتی نه آنت ماند نه این

Ölünce sana ne o, kalır ne bu Ş Tahain.

آنچ (ânc) = Alç denilen dağ yemişi.

آنجا (anca) = Ora.

آنچه (ânçi) = O şey ki manasına, insanlardan başkasına mahsus ismi mevzul.

بخش و بخور آنچه داری مایست
که چونبھی وندھی آن تویست
اسدی

*Sahibi olduğun şeyi durma ba-
ğışla ve ye; çünkü saklar ver-
mezsen o senin değildir. (Esedî)*

Anki gibi insanlar için de kulla-
nılır.

آندون
(**ândun**) = Ora § Öyle §
O zaman.

راه توzy خیر و شر هر دو گشاده است
خواهی آیدون گرای و خواهی آیدون
ناصر

*Ser ve hayırdan her iki cihete-
de yolun açıktır. İster buraya
meylet, ister oraya. (Nâşır)*

آنسته
(**âneste**) = Topalak deni-
len kök. (ar.) سعد

آنک
(**ânek**) = Oncagız: an = o
kelimesinin küçültülmüştür. Nu-
nun sükûniyle آنک, anki muhaffefi-
dir. آوار = Âvâr (ba.).

آنکه
(**ânki**) = İnsanlara mahsus
ismi mevsuldür.

قوی زبان بدعوی عشقت گشوده اند
ای من فدای آنکه دلش بازبان بیکوست
عصمت

*Bir çok kimse sana aşık olduk-
larını iddia ediyorlar; ben o
kimseye fedayım ki gönlü di-
liyle birdir. (İsmet)*

آننگهی، آنکه، آننگه
(**ângâb,**
ângêh, ângêhî) = O vakit
ondan sonra.

بسج سخن گفتن آنگاه کن
که دانی که درکار گیرد سخن
سعدی

*Sözü, tesirinden emin olduğun
zaman söylemeye hazırlan.
(Sa'dî)*

من کشته چان سپردم آنکه چه سود داود
آب از دو چشم دادن بر خاک من گیارا
سعدی

*Ben susuzluktan öldükten sonra
toprağımın üstünde biten ota
iki gözden su vermekte ne
fayda var. (Sa'dî)*

اول اندیشه و انگهی گفتار
سعدی

*Önce düşün sonra söyle.
(Sa'dî)*

آننگدن
(**ângenden**) = Agenden
(ba.)

آنه
(**âne**) = Nisbet ve liyakat edatı-
dır. Mâhâne = aylık. Pederâne =
babaca

آنپسته، آنپسه
(**ânîste, ânîse**) =
Güçlülükle çözülen bağ. Donmuş
kan, koyulaşmış mürekkebe de
denir.

آنین
(**ânîn**) = Yayık: içinde süt ya-
hut yoğun dövdükleri kap.

سپوی و ساغر و آئین و غولین
حصیر و چایروب و خیم و پالان
طیان

*Testi, kadeh, yayık; hasır, sü-
pürge, çuval, palan. (Tayyan)*

آو
(**âv**) = Su = ab.

کی تواند که همچوماغ چکاو
بزند غوطه در میانه او
لطیفی

*Toygar, karabatak gibi suya
nasıl dalabilir. (Lâîfî)*

آوا
(**âvâ**) = Yüksek ses: avaz
(muh.)

بلبل فکنده غلغله زاوای دلنواز
قری کشیده زمزمه زاوای دلنشین
قائمی

*Bülbül gönül okşayan sesinden
gulgule salmış, kumru gönülde
yereden sesiyle zezeme çekmiş.
(Ka'ni)*

آواخ
(**âvâh**) = Eyvah: Hasret
ve teessüf ifade eder. Muhaffefi
âveh dir. § Nasip

آواره، آوار
(**âvâr, âvâre**) =
Kaybolmuş, adı sanı batmış ve
yerinden yurdundan uzak düş-
müş, şaşırılmış kimse.

تو آبی ومن خاک تو تو یواد ومن ماشاک تو
باخوی آشناک تو صبر من آوار آمده
خاقانی

*Sen bir susun, ben senin top-
rağınım; sen bir rüzgârın, ben
senin çöpünüm; ateşli tabiatına
karşı sabrım kalmamıştır.
(Hâkânî)*

هر رقیب راندی از کوی خود حسن را
کردی برای دشمن آواره دوستانرا
حسن دهلوی

*Rakibin hatırı için (Hasan) ı
mahallenden koğdun; düşman
için dostları uzaklaştırdın.*

Mecazen dağınık, perişan ma-
nasınadır ki yerinden ayrılmış
demektir.

خالره بر نایف مشکست ازان
موکب زلفت باوار آمده
خاقانی

*Toplu zülfün dağıldığı için
yolunun toprağı misk ile doldu.
(Hâkânî)*

§ Hesap ve perakende hesap
defteri. Averçe de derler. آواره گیر =
âvâregir = آواره = muhase-
beci § Zulüm, sitem.

شکوه تاج کیان شاه دهر ابواسحق
که از ممالک آواره کرده است آوار
فضری

*Padişahların tacının süsü, ci-
hanın padişahı Ebu Isak ki
memleketlerden zulmü kaldır-
mıştır. (Fahri)*

§ Nal delinirken dökülen demir
kırıntıları. Çünkü nal delinir-
ken kırıntılar yerlerinden ayrılır
ve dağılır § Yıkık, yıkıntı.

خشم گیری جنگ جویی چون بنانی از جواب
خشم یکسونه سخن گستر که شهر آوار نیست
ناصر

*Cevapdan âciz kalınca hiddet
eder, kavga ararsın. Hiddeti bir
tarafa bırak, söz söyle, çünkü
şehir harap değildir. (Nasır)*

آواره گرد
(**âvaregerd**) = İşsiz güç-
süz adam.

آواریدن (âvâriden) = Yemek, hazmetmek.

آواز (âvâz) = Yüksek ses.

اگر این داغ جگر سورکه درجان منست
بر دل کوه‌نهی سنگ با آواز آید
سعدی

Benim canımdaki bu ciğer yakıcı dağı, dağın içine koyarsan taş feryat eder.

(Sa'di)

Şöhret, ün.

اگر نومید ازین دو بازگردم
بزشق درجهان آواز گردم
فخر کرکالی

Eğer bu kapıdan ümitsiz dönersem cihanda kötülükle ün alırım.

(Fahriürgâni)

آواز کردن (âvâzkerden) = Seslenmek, ses çıkarmak, çağırmak, davet etmek, âvâzdâden de denir,

بن تکلف دن نمی رفتم بیزم او سلیم
سرمة چشم پرافشونش مرا آواز کرد
سلیم

Selim! ben onun meclisine tek-lifsiz gitmiyordum. Onun af-sunlu gözünün sürmesi beni ça-ğırdı.

(Selim)

آواز گرفتن (âvâzgiriften) = Ses kısılmak. hırâşideniâvâz, nişes-teni âvâz da derler.

آواز گشتن (âvâzgešten) = Şöh-

ret bulmak, şayi olmak, yayıl-mak. Âvâzgîr (k.) meşhur.

آوازه (âvâze) = Yüksek ses = şöhret, ün.

دعوی بیچاران تیغ را سازد دراز
مرغ بی‌هنگام را آوازه یکدم بیش نیست
صائب

Yersiz dava, kılıcın dilini uzatır, vakitsiz öten kuşun sesinin yükselmesi bir nefesden fazla de-ğildir: Yersiz dava kılıçla fasle-dilir, çünkü vakitsiz öten kuşun başını keserler.

(Sâib)

Ş Müsikide bir kaç nağmedir ki şeş âvaze derler: Selmek, şehnâz, maye, neviz, gerdaniye, geveşt Ş Bir kale ve birşehir adı.

دزی داشت برموده [*] آوازه نام
کز آن دزدی ایمن و شادکام
چو کین بار بر دانی تازه شد
از انجا که سوی آوازه شد
فردوسی

Permudenin âvaze adlı bir ka-lesi vardı ki o kaleden emin ve memnundu. Babasının öldü-rülmesinden kalbinde taşıdığı kin tazelenince oradan âvâze ye gitti.

(Firdevsi)

Ş Avazehuvan = hânende (Ni-zâm).

Ş Âvaze gešten = Âvaz geş-ten (ba.)

آوازه نشستن (âvâzenişesten) = Şöhret geçip pitmek.

[*] Permüde = Sâve şahının oğlu.

خط دمید از رخ و آوازه خوبیت نشست
گشت مودار چو چوچین ز صدای افتد
سعید اشرفی

Yüzünde tüy belirdi ve güzelli-ğinin ünü geçti. Çini çatlayınca sesi kısılır, değeri azalır.

(Sa'îd Eşref)

مویدار = müydâr = az çatlağı olan kâse ve tabak.

آوه (âveh) = Ah, yazık.

از تو پیش که و کجا نام
کاوخم ار تو جز غم دل نیست
شهید

Senden kimin yanında ve ne-rede feryat edeyim. Çünkü sen-den ah ve vahım gönül gamın-dan başka bir şey değildir.

(Şehid)

آور (aver) = Averden = getir-mek mastarından emir (isfa-muḥ. vas.)

فرزادگان ژاپن و نام آوران روس
افراختند بیرو دعوی زدند کوس
حبل‌المتین

Japon hakimleri, Rusun ileri ge-lenleri, dava bayrağını kaldırıp savaşa hazırlandılar.

(Ḥablülmetin) den

Dönmemek üzere verilen karar Ş Şüphesiz bilgi.

اگر دیده بگردون برگمارد
ز سمش پاره پاره گردد آور
ابوشعرب

Eğer feleğe bakacak olursa on-dan korktuğundan muhakkak parça parça olur.

(Ebūşu'ayib)

کسی واکه باشد بدل مهر حیدر
شود سرخ رو دردو گیتی باور
رودکی

Bir kimsenin kalbinde hazreti Aliye muhabbet varsa şüphesiz iki cihanda mes'ut olur.

(Rūdeki)

Âverî = şüphesiz bilgi sahibi

کسی کو بچشم بود آوری
ندارد بکس کینه و داوری
ابو شکور

Kıyamete şüphesiz inanan, kim-seye kin tutmaz ve düşman ol-maz.

(Ebu Şekür)

(Âver) çirkin ve iğrenç mana-sına da gelir.

امروز همچو جهل هنر زشت و آورست
عنصری

Bu gün hüner, cahillik gibi çir-kin ve iğrençtir.

(Unşurî)

آورچه (âverçe) = Perakende he-sap defteri.

هر آن کو خر مزاج و غرچه باشد
ورا چه قول و چه آورچه باشد
لطیفی

Her kim eşek tabiatlı ve na-mussuz ise onun ne sözüne, ne defterine inanılır.

(Lâtîfî)

آورد (averd) = Averden = ge-tirmek den mazî.

باز آمد آن‌همی که ندیدش فلک بخواب
آورد آلتی که نمیرد هیچ آب
مولانا

Feleğin rüyada görmediği o ay, yine geldi; hiç bir su ile sö-nmiyen bir ateş getirdi.

(Meolânâ)

ŞSavaş. Averdġâh = savaş yeri.

چنان رفت و آمد با وردگاه
که وامانده زو وهم دریم راه
نظای

Savaş yerine öyle gidip geldi ki
hayal ona nisbetle yarı yolda
kaldı. (Niẓāmī)

آوردن (âverden) = Getirmek,

روی برخالدردوست بیاید مالید
چون میسر نشود روی بروی آوردن
سعدی

Yüz yüze gelmek müyesser olma-
yınca dostun kapısının topra-
ğına yüz sürmelidir, (Sa'di)

آورده (âverde) = getirmiş, hikâ-
ye etmiş, getirilmiş manalarina-
dır. Amede gibi güzel söz ve
şaka manasına da gelir, şukadar
var ki amede düşünülmeden söy-
lenen güzel söz ve şaka, aver-
de ise düşünülerek söylenen
güzel söz ve şakadır.

آوردیدن (âverdiden) = Savaşta
düşmana saldırmak.

آورد (avrend) = Dicle nehri
Ş Hile.

آوزه، آوزوه (âveve, âvre) =
Su yolu.

آوریدن (âveriden) = Getirmek
= averden.

تو آنچه از پی رسیدت بگوش
بین و بجای آوردین بگوش
اسدی

Sen, peygamberden kulağına
irışen şeye bak ve yerine getir-
meğe çalış. (Esedî)

آوشین (âvşin) = Kekik.

آوکا (avkâ) = Dava vekili, avu-
kat (N zām),

آوله (avle) = Kabarık = able.

آون (aven) = Aveng muhaffefidir.
Aveng (ba.).

سخن باید که اندر جان کند جا
سخن باید که دردل گردد آون
عطا

Söz ruhta yeretmek gerektir,
söz yürekte hevenk olmalı. Ya-
ni yüreğe bağlanmalıdır (Atâ)

چو بیژن من میان چاه آون
مئوچهری

بیژن (ba.).

آوند (avend) = Elbise, yahut
üzüm salkımlarını astıkları si-
cim Ş Delil ve bürhan

چنین گفت با پهلوان زال زر
چو آوند خواهی بپیغم نگر
فردوسی

Zâlizer, [*] pehlivana, delil is-
tersen, kılıcıma bak, dedi.

(Fitrevsî)

[*] زال زر (Rüstemin babası),

Kap kaçak.

مبادا ساغرش يك لحظه از خون رزان حالی
فلک را تا رود خون شفق زین نیلی آوردش
عمید

Feleğin civit renkli kâsesinden
şafak kanı aktıkça onun kade-
hi bir an şarapsız kalmasın.
(Amîd)

Ş Şatranç oyunu Ş ilk. birinci.

آوندي (âvendî) = Şarap kabı.

آونگ (âveng) = Üzüm salkımla-
rını astıkları sicim; çamaşır ser-
dikleri ipe de denir Ş Asılmış,
sallandırılmış, sarkık şey. Lisa-
nımızda hevenk deriz.

صبر دل عشاق همی سنجی از ابراک
چون کشفه میزان زدوسو بیعت آونک
قائنی

Zülfe hitaben

Durmadan aşıkların gönlünün
sabrını tartıyorsun; çünkü seni
terazi gözü gibi iki taraftan
sarkık görüyorum. (Kaânî)

Asılı, sarkık manasına
âvengân da denir. Sonundaki
an nisbet edatıdır.

آونیدن (Aveniden) = Ummamak
Ş Uyuklamak, Ş Dinlenmek.

آوه (âve) = Ah.

گفت آوه بی جهانہ چون روم
ورنم از عبادت چون شوم
مولانا

Ah, bahanesiz nasıl giderim, eğer
hatır sormaktan kalırsam nasıl
olur dedi. [*] (Mevlânâ)

Okunmaz ha ile, Sâve civarında
bir köy Ş Tuğla ve kiremit
ocağı Ş Ses çıkarıcı, haykırıcı
Ş Ressam ve terzilerin levha
ve elbise kenarlarına yaptıkları
pervaz.

آویج (âvîc) = Aviz. (ba.)

آویختن (âvîhten) = Asmak, asıl-
mak ve sarılmak.

باشانی چه باید در آویختن
که نتوان ازو میوه ریختن
نظای

Kendisinden meyve silmek
mümkün olmayan dala niçin
asılmalı (Niẓāmī)

ناز کی ولطف دزدید از بنا گوش تو در
غوطها درآب دادند آنگهش آویختند
خجندی

İnci, kulak tozundaki inceliği
ve letafeti çalmağa kalkıştığın-
dan onu, bir müddet suya daldır-
dılar, sonra astılar. (Hucendî)

Mecazen, kavgâ ve inat etmek.

آویز (âvîz) = Avihten = asmak,
asılmaktan emir, (isfa. muğ.
vas.).

ای باد صبا یصبح برخیز
در دامن زلف لیلی آویز
نظای

[*] Bu manaya arâpçadır ve okunur ha ile
آوه aveh şeklindedir. Ferhenkler farsça san-
mışlar (Reşîdî).

*Ey, saba ruzgârı! Sabahleyin
kalk, Leylanın zülfünün ucuna
asil.* (Nizâmî)

بدو گفتم که میشی یا عیبری [*]
که از بوی دلاویز تو مستم
سمدی

*Ona misk misin yoksa abir mi-
sin? Çünkü senin gönlü cezbedici
kokundan sarhoşum, dedim.* (Sa'dî)

Kavga, inat,

باشیر و بلنگ هر که آویز کند
آن به که ز تیر فقر پرهیز کند
ابوسعید ابوالخیر

*Aslan ve kaplanla kim kavga
ederse muhakkak fakirlik okun-
dan sakınmalıdır.*

Ebu Sa'id Ebülhayr

Ş Avize gibi askılar ve küpe.

آویز گن (âvizgin) = herkese mu-
sallat olan ve bir şey isteyen
dilenci. Asıl mânası asılğan,
ilişkendir.

آویزه (âvize) = Hernevi askı ve
küpe.

ای از تو مرا گوش پر دیده تپی
خوش آن که ز گوش پای در دیده نبی
تو مردم دیده نه آویزه گوش
از گوش بدیده آکه در دیده نبی
کال

*Ey güzelleğinin methiyle kula-
ğım dolu, gözüm boş olan sevgili!
Kulağımdan gözüme geçsen ne*

[*] Güzel kokulu otlar ve çiçeklerden
istihşal olunan bir nevi güzel koku

*hoş olacak! Sen küpe değil, göz-
bebeğisin. Kulağımdan gözüme
gel; çünkü oraya yakışırısın.* (Kemâl)

آویزه (âvije) = Temiz, saf, halis.
Cem'i آویز گن avijegândır.

آویشه، آویشن (âvişen, âvişe =
Kekik = avşen.

چه کی دنیا بدین و خرد ز یراک
خوش نباشد نان بی زیره و آویشن
ناصر

*Dinsiz ve akılsız, dünyayı ne
yapacaksın. Ekmek; kimyon ve
kekiksiz hoş olmaz.* (Naşır)

آویشه خوری چونیم مثقال
بیرون رود از تن تو بلغم
یوسفی طبیب

*Yarım miskal kekik yersen
vücudundan balgam gider.* (Yusufi Tabib)

آه (âh) = Ağrılarda ve tasalı za-
manlarda kullanılan ve acıma
bildiren bir kelimedir ki dertli-
lerin çıkardıkları sesli nefesten
ibarettir.

دوش می سوختم ازین آتش
آه اگر امشیم بود چون دوش
هاتف اصفهانی

*Dün gece bu ateşten yanıyordum;
âh, eğer bu gecem de dün
geceki gibi olursa.* (Hatifi İsfehani)

روزگی چندی سخن کوتاه کرد
مرد بقال از ندامت آه کرد
مولانا

*Birkaç günceğiz sözü kısalttı.
Bakkal nedametle ah etti.*

(Mevlânâ)

تا ماه رسید آهم امشب
آه از نرسد بتمام امشب
شاعر

*Bu gece ahım aya erişti, ay
çehreli sevgilime erişmezse ya-
zık.* (Şa'ir)

آه (âhâ) = Şaşıldığı zaman söy-
lenen bir kelimedir (ko.) (Nizâm).

آهار (âhâr) = Kahvaltı dediğimiz
yeyinti ve kahvaltı yemek. Yiyec-
ek, vücudu nasıl beslerse kâ-
ğıda sürülen yumurta ve nişas-
tadan yapılan cilâ ve beze sü-
rülen kola, kâğıt ve bezi kuv-
vetlendirdiğinden onlara da
âhâr denilmiştir. Ş Bir nevi
çelik.

آهازیده (âhâzide) = Çekilmiş.
Boy, kılıç, kolan, uzunlama du-
var gibi çekilmek tabirinin
söylenbileceği her şey mânası-
na ismi mef'uldür. Mastarı
kullanılmaz.

آهبنیابه (âhebnyâbe) = Esnemek
(Bürhan) — âsâ = kâje. Cihangiri
ve Reşidide آهنبایه âhenbaye, Ni-
zamda آهنبایه âhenyabe şeklinde-
dir.

آهته (âhte) = Âhâzide. Âhâzide (ba.).

*Âhihte muhaffefi olması mûna-
siptir.*

آهچتن (âhihten) = Çekip çıkar-
mak, hususiyile kılıç çekmek,

ز آهچتن تیغها از غلای
که قاف را در دل افتادکافی
فردوسی

*Kılıçların kınından çıkmasın-
dan, Kaf dağının kalbi yarıldı.* (Firdevsî)

*آه دَرِ جَرِّ زَنَدَ اشْتَن (âh derciger
nedaşten) =* Hiç parası ve
malı olmamak.

بی دل داشتم آن هم تو بردی
بیان تو که آهم در جگر نیست
سنجیر

*Bir gönlüm vardı onu da sen
aldın. Canına yemin ederim ki
başka şeyim yoktur.* (Sencer)

*آهرن، آهرمن، آهرمن، آهرامن،
آهرپه، آهرپین، آهره
(âhrâmen, âhremen, âhermen, âhren,
âhre, âhrîmen, âhrime) =*
Dev, şeytan.

تو گوئی که از روی واز آهنت
ز مردم نژادست آهرمنست
فردوسی

*«Tuncdan ve demirdendir, insan-
dan doğmamıştır, o bir devdir»
dersin* (Firdevsî)

Konuşmada Ehremen denilir.

آهسته (âheste) = Yavaş.

بساغر نقل کرد از خم شراب آهسته آهسته
برآمد از پس کوه آفتاب آهسته آهسته
صائب

*Sarabı yavaş yavaş küpden ka-
dehe döktü. Güneş dağın sırtın-
dan yavaş yavaş yükseldi.*
(Şā'ib)

Gizli manasına mecazdır : filân
âheste, firar kerd = filânca giz-
lice kaçtı.

آهک (âhek) = Alçı (ar.) cibs,
cibsin, sârûc, کلس، کلس، صاروج
Kireç manasına da ge-
lir. Bununda arapçası جَس cassdır.
Bununla beraber okyanusta cibs,
cas ile tefsir edilmiştir.

بدست آهک تفته کردن سخن
به از دست بر سینّه پیش امیر
سعدی

*El ile kızgın kireci yağurmak,
Emîrin önünde el pençe divan
duraktan iyidir.* (Sa'di)

(Aheni tefte) = kızgın demir
nushalarına göre mana de-
mircilik etmek yani meşak-
katli iş görmek demektir. Ki-
recin üzerine su saçıldığı za-
man ondan çıkan buhar ahe
benzediğinden kirece ahek =
küçük ah, denmiştir.

آهمنده (âhmend) = Aldatmak için
yalan söyleyen.

آهمنده آن دوغ گو فریب
فرهنگ منظومه

"Ahmend,, aldatmak suretiyle
yalan söylüyor. Terkip itibarile
ah ve nale sahibi demektir.

تاگردی دردمند و آهمنده
ناصر

*Sakın derd ve ah sahibi olma-
yasın* (Nasir)

کفش سوختی گرییدی آهمنده
وگر راست بودی ننگردی گزند
اسدی

*Eğer aldatmak için yalan söy-
leseydi avucu yanardı. Eğer doğ-
ru olsa idi zarar etmezdi.*
(Esedî)

آهن (âhen) = Demir ; ahenger =
demirci (ar.) حداد.

نشايد بردن آهه جز بانده
نشايد کوفت آهن جز با آهن
خاقانی

*Kederi kederden başka şeyle
gidermek, demiri demirden baş-
ka şeyle dövmek mümkün de-
ğildir.* (Hâkânî)

§ Kılıç.

سخنهای ایش تعلیم کردند
بزر وعده با آهن بیم کردند
نظامی

*Ona fena sözler öğrettiler, para
vadedip kılıçla korkuttular.*
(Niẓāmî)

§ Zincir

نخستین آهنی بر پانهادند
خسرو

*İptida onun ayağına zincir
vurdular.* (Hüsrev)

در دام انتقام تو آهن دلان شکار
در حلقه کمند تو رویین تنان اسیر
عماد

*Bahadırlar, senin intikam tuza-
ğında av; tunç vücutlular senin
kemendin halkasında esirdirler.*
(İmâd)

آهن گاو، آهن جفت (âhencüft,
âhen gâv) = Sapan demiri.

آهجه (âhence) = Çulhaların bezi
buruşdurmamak için iki tarafa
koydukları demirli ağaç =
buruşuk giderici.

آهچیدن (âhenciden) = Çekmek.

خوب گزانت پیشه کن باهر کسی
کین برون آهچد از دل بیخ کین
خسرو

*Herkese karşı iyi söylemeyi
âdet et, çünkü bu âdet kinin
kökünü gönülden dışarı çeker,
yani giderir.* (Hüsrev)

§ İçmek § Atmak.

آهن رگ، آهن حای (âhen hây,
âhenreg) = Demir çığneyici,
demir damarlı (k.) gemi azıya
alan, başı sert, kuvvetli at.

آهن ربا (âhenrûba) = Miknatîs :
mıhladı.

آهن سرد کوفتن (âheni serd kōf-
ten) = Soğuk demir dövmek
(k.) faydasız işle uğraşmak.

آهنج (âhenc) = Ahenciden yahut
âhihten = çekmek mastarından
ismi mastar, emir, (isfa. muh,
vas.).

بدست راد تو اندو حسام جان آهنج
بدان صفت که بود در میان بحر نمونگه
کمال

*Senin cesur elinde can alıcı
kılıç, deniz içindeki timsaha
benzer.* (Kemâl)

آهن جامه (âhencame) = Kuvvet-
lendirmek için sandıklara vu-
rulan demir çenber.

آهن جان، آهن دل، آهن جان

آهنین جگر (âhencan, âhendil,
âhenincan, âhenin ciğer) =
(k.) Cefa çekici, canı pek, ta-
hammüllü.

حلقه شد پشت من از بار ومن آهن جان
همچنان در هوست روی برین در دارم
چالالدرین

*Benim sırtım yükten halka
olduğu halde ben canı pek, öy-
lece seni özleyerek bu kapıya
bakıyorum.* (Cemalüddin)

توسنگین دل شدی من آهنین جان
چنین دلرا نشاید جز چنین جان
نظامی

*Sen taş yüreklişin, ben cefa çe-
kiciyim; böyle yüreğe böyle can-
dan başkası yakışmaz.* (Niẓāmî)

Cesurdan da kinaye olur.

ÂHENEŞ SÜHAN NEGİRİFTEN

بنشین وز دل رها کن این بند
آن به که نکوبی آهن سرد
نظای

*Otur da kalbinden bu düğümü
çöz, yani bu düşünceden vaz
geç. Faydasız işle uğraşmamak-
lığın iyidir.* (Nizâmî)

آهنش سوهان نگرستن (**âheneş sū-
han negiriften**) = Demirini
eğe tutmamak demektir ki tabiatı
sert olmaktan kinayedir.

ولی سوهان نگیرد آهن او
نباشد غیر روسختی فن او
چای

*Fakat onun tabiatı serttir. Onun
hüner ve marifeti yüz katılığın-
dan başka bir şey değildir.* (Câmî)

آهنک (**âheng**) = Ses ve sazın
düzgünlüğü, uygunluğu ve çal-
gı düzeni, akort. Lisanımızda da
tıpkı bu manalara kullanılır.

از نگهش ساخته گل رنگ خویش
بلبل دلسوخته آهنک خویش
وحید

*Gül, onun bakışından kendi
rengini; yüreği yanık bülbül de,
ahengini kaybetmiş.* (Vahid)

هر شی زاویه مدح گهر بار تو باد
روشن از شمع رخ مطرب ناهید آهنک
سیف اسفرنگی

*Senin cevher yağdıran methinin
köşesi zühre ahenkli sazendenin
yanağı şem'asıyle her gece ay-
dınlansın.* (Seyfi İsferengî)

Ş Taksim ve peşrev.

زمانه ساز جفا خود همیشه ساخته داشت
ولیک تیزترک می کند کنون آهنک
کال

*Zemane cefa sazına daima dü-
zen veriyorsa da şimdi peşreve
pek tiz perdeden başlıyor.* (Kemâl)

Ş Kast.

کسی کاندازد او بر آهنان سنگ
با زار سرخود دارد آهنک
نظای

*Göge taş atan kimse kendi ba-
şını incitmeyi kurmuştur.* (Nizâmî)

Taksim ve peşrev bu mana-
dan alınmıştır. Çünkü çalgıcı
taksim yaparken «çi âhengest»
denilir ki maksadı hangi makam-
dır demektir. Ş Havuz ve set
kenarı.

زینوائی جائی رسیده ام که مرا
مساقتیست ز آهنک صفت ناپرده
کال

*Açlıktan bir dereceye geldim ki
benim için sofa kenarından
perdeye kadar büyük bir mesafe
vardır.* (Kemâl)

Ş Köşk ve kemerlerin kavisli
ve tümsek yeri, çadır şeklindeki
bina çatısı.

جلالت اربفک بریصدن بنشیند
خمیده گردد طاق سپهر را آهنک
رفیع لیبانی

*Senin azametini seleğün üstüne
çıkarsa kemere benzeyen gök
yüzünün çatısı eğilir.* (Refî'i Lünbânî)

Ş Tarz ve gidiş.

چه بد کردم بشوای شوخ بی مهر
که عزوم بدین آهنک کردی
حکاک

*Ey muhabbetsiz canan! Sana ne
fenalık ettim ki beni bu tarzda
meyus ettin.* (Hakkâk)
من دائم و دردمند بیداو
آهنک شب دراز و درجور
سعدی

*Uzun ve karanlık gecenin geçi-
şini benimle uyanık olan derthli
bilir.* (Sa'dî)

Ş İnsan ve hayvan safı.

زمین پیکر از یکدیگر بگسلاند
بروز نبرد تو آهنک لشکر
ازرق

*Harb ettiğin zaman askerinin
safı yer yüzünü alt üst eder.* (Ezrekî)

Ahengiden=(çekmek) den emir,
(isfa. muh. vas.) Bu münasebetle
uzunluğuna yapılan binayada
ahenk denir (ar.) ازج.

آهن گاو (**âhengâv**) = Ahen çift
(ba.).

آهنگر (**âgenger**) = Demirci.

آهنکین (**âhengiden**) = Ahenk
kerden = Kasdetmek Ş Çek-
mek.

آهنیم کش (**âhinimkeş**) = Gizli
şeyin meydana çıkması korku-

sile gönülün istediği gibi yük-
sek sesle çekilemeyen ah.

آهن کرسی (**âhenînkürsi**) = De-
mirci örsü.

آهن کمر (**âhenin kemer**) = (k.)
Çanı pek yiğit.

آهو (**âhū**) = Ceylan.

شیر مردانه بگویم بندت
رو جی باشد اگر تیزبری
ترک آن به که نگیزی آهو
که سگی باشد آهو گزری
کال

*Sana büyük adamlara yakışır
bir öğüt vereyim. Eğer kabul
etmezsen tilkilik olur. Ahu av-
lamaktan vazgeçmelisin; çünkü
ahu avlamak köpekliktir,* (Kemâl)

Ş ayıp ve kusur.

آهو کنی آهو بزرگست
نظای

Ceylan öldürmek büyük ayıptır. (Nizâmî)

ببی آن جانور که زاید مشاک
نامش آهو او همه هنرست
خاقانی

*Misk doğuran o gördüğün hay-
vanın adı ahu ise de kendisi
baştan ayağa hünerdir.* (Hakani)

Ş Feryat ve haykırma.

با آهو زیاره فتاد و ببرد
فردوسی

Feryat ile attan düştü ve öldü. (Firdevsî)

Ş Nefes darlığı.

سگ تازی که آهو گیر گردد
بگیرد آهوش چون پیر گردد
نظامی

Ahu avlayan av köpeğinin ihtiyarlayınca nefesi daralır.

(Nizâmî)

İstiâre tarikiyle sevgilinin gözüne ve sevgilinin kendisine denilir. Şiir (ba.).

اگر آهو همی گردند شیران
تو بس شیران همی گزیری با آهو
هدایت

Aslanlar, ceylân tutarlarsa da sen gözünle çok aslanları avlarsın,

(Hidâyet)

آهو بره (âhübere) = Ceylan yavrusu.

سگ با خرگوش صلح کرده
آهو بره شیر شیر خورده
نظامی

Köpek tavşanla barışmış, ceylân yavrusu aslan sütü emmiş.

(Nizâmî)

آهو پای (ahupay) = Altı köşeli, nakışlı ev ve köşk

ای مبارک بنای آهو پای
آهو بی تا نهاده در تو خدای
ابوالفرج

Ey altı köşeli, nakışlı, mübarek bina! Allah seni kusursuz yaratmış.

(Ebülferec)

Ş (k.) Çabuk giden.

آهو ری (âhūrî) = Hardal.

گاه بر جستان چو آهو بیست چمت
گاه بر رفیق چو آهو بیست نیز
شهاب

Şıradığı zaman ahu gibi çevik, yürüdüğü zaman hardal gibi serttir.

(Şihâb)

آهو گذشت (ahū gūzešt) = Ahu geçti (k.) fırsat elden kaçtı.

چون جوانی گشت طی کار جوانان هم مکن
رج بیجا می بری ای بخبر آهو گذشت
تأییر

Mademki gençlik geçti, artık gençlerin işini yapma. Ey dalgın! Nafile meşekkat çekiyorsun; fırsat elden kaçtı.

(le'gîr)

آهون (ahūn) = Delik ve lâğım.

منگر سوی حرام و چیز حق مشنو
تا نبرد دزد سوی نقد تو آهون
ناصر

Haram tarafına bakma, haktan başka dinleme ki hırsız senin nakdine yol bulmasın.

(Nâşır)

آهون بر (âhunbūr) = Delik açan yeri kazan, lâğımcı, =

آهو ی چین، آهو ی آتشین دم (ahuyi ateşindem, ahuyi çin) — (k.) Güneş. Bere, ebru (ba).

آهو ی زرین، آهو ی خاوری (âhūyi haverî, âhūyi zerin) = (k.)

Güneş. İkincisi yaldızlı sürahiden de kinaye olur.

آهو ی دُبَالَه دَار (âhūyi dūnbāle-dâr) = (k.) güzelin sihirli gözü

آهو ی دُبَالَه کَشِیدَه (âhūyi dūnbāle-keşide) = âhūyi dūnbāledâr (ba.)

دنبال خودم می کشد آن نرگس چادو
من بنده آن آهو ی دنباله کشیده
عبدالواسع

O sihirbaz nergis beni kendine çekiyor; ben o sihirli gözün esiriyim.

(Abdülvasî)

Şair, cinlerin ahu şekline g'rip insanların, onların arkalarına düşmelerine dair olan efsaneye işaret etmiş.

آهو ی سفید (âhūyi sifid) = (k.) seçkin dilber.

آهو ی سیمین (âhūyi simin) = (k.) sâki Ş sevgili.

آهو ی شیرگیر، آهو ی شیرافکن (âhūyi şirefken, âhūyi şirgîr) = Sevgilinin gözü.

آهو ی لَسکِ گَرَفَن (âhūyi leng giriften) = Topal ceylan tutmak (k.) insafsızlık etmek, zayıflara musallat olmak. «Âhuyimande giriften» de denir.

بود مصاف تو ای چرخ باشکسته دلان
هوشه شیر تو آهو ی لَسکِ می گردد
صائب

Ey felek kalbi kırıklarla uğraşır durursun, senin aslanın daima zayıflara musallat olur.

(Şâ'ib)

آهیا نه (âhyane) = Hanin esresi ve sükunu ile beyin kemiği, (ar) kılıf. Başçanağı manasındır diyenler de vardır.

آهیاختن (âhihten) = Çekmek = ahihten (ba.)

دام پر افکند و بر آهیاخت تیغ
تا ببرد گردن او بی دریغ
جعفر قراهانی

Tuzağı attı, kuşu merhametsizce kesmek için bıçağı çekti.

Ca'ferî Ferâhânî

آی (ây) = Ameden = gelmek mastarından emir.

چه خوش گفت این سخن پیر جهانگرد
که دیر آئی و درست آئی ای جوانمرد
نظامی

Dünyayı dolaşan yani tecrübeli ihtiyar, "ey mürüvvet sahibi! geç gel de dürüst gel," diye ne hoş söyledi.

(Nizâmî)

آیا (âyâ) Temenni ve istifham ifadesi eder.

آنانکه خاکرا بنظر کیمیا کنند
آیا بود که گوشه چشمی بنا کنند
حافظ

Toprağı bakışlarının tesiriyle
altın yapanlar, yani değersiz
toprak gibi bir bilgisizi tevəc-
cühleriyle altın gibi kıymetlen-
direnler, ne olur bize de bir göz
uciyle baksalar (Hafız)

ای در نظر ناز تو سلطان وگدا هیچ
آیا خبرت هست ز حال دل ما هیچ
حافظ

Ey nazlı bakışında padişah ve
dilencinin değeri olmayan! Bi-
zim gönlümüzün halinden hiç
haber var mıdır? (Hafız)

آیاز (âyâz) = Gazneli Mahmudun
pek sevdiği bir bendesi ve mü-
şaviridir. Bilgisi, güzelliği, kah-
ramanlığı ile meşhurdur. Ondan
sonra sultan Mes'ud devrinde
ordu kumandanı olarak bir ta-
kım memleketler zaptetmiş, 449
tarihinde ölmüştür. ایاس âyâs
eyâs آیاز eyâz da derler. Eyâs (ba.)

آیان (âyân) = Gelici = آینه
de § Düşünmeden ve kolaylıkla
hatıra gelen şey. Amede (ba.)

آیشته، آیشنه، آیشه (âyište, âyiş-
ne, âyişe) = Casus § Dal-
kavuk.

آیفت (ayeft) = İnsana gerekli
olan şey, ümit.

ز حق آفت می خواهد بزاری
کنند شکر ره رهیزکاری
بهرام

Günahtan sakındığına şükre-
dip dileğini yapması için Al-
laha yalvarıyor (Behram)

آین (âyen) = Demir = Ahen.

آینه، آینه (âylene, âyîne) =
Ayna dedikimiz. Türkçesi göz-
gü, görgü: Ayna ilk önce ci-
lâlı demirden yapıldığından
(ayen) e nisbetile ayna denilmiş-
tir.

آینه روی دوست زنگار گرفت
از بسکه بران سوختگان آه زدند
شاعر

Aşıklar sevgiliye karşı o kadar
ah ettiler ki aynaya benzeyen
yüzü buğulandı. (Şâ'ir)

جز صورت باینه کسرا نمی رسد
باطلعت بدیع تو کردن برابری
سعدی

Eşsiz hüsnüne karşı beraberlik
iddiası aynada görünen tasvi-
rinden başkasına yakışmaz.
(S'adî)

آییزک، آییزک (âyij, âyijek) = Kı-
vılcım.

ز آتش غم رفته آییژی باوج آسمان
سرزده طوفان آتش از تنور سینته ام
ابوالمعالی

Göğsüm furunundan ateş tufanı
belirmiş ve o gam ateşinin kı-
vılcımı göklere çıkmıştır.
(Ebülmaânî)

آین (âyin) = Süs, donanma.